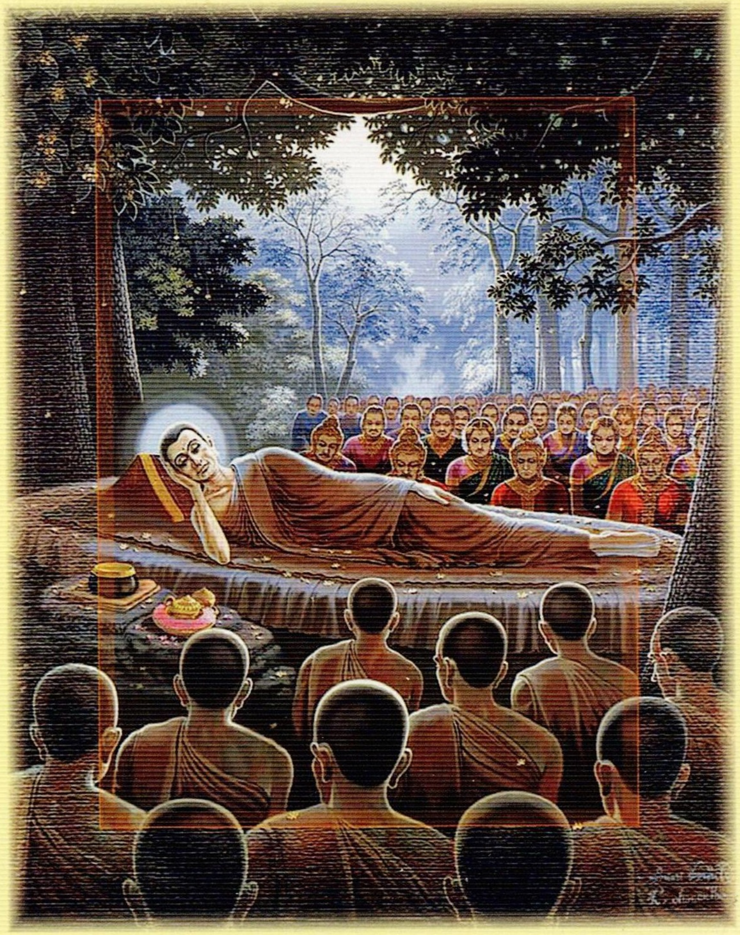
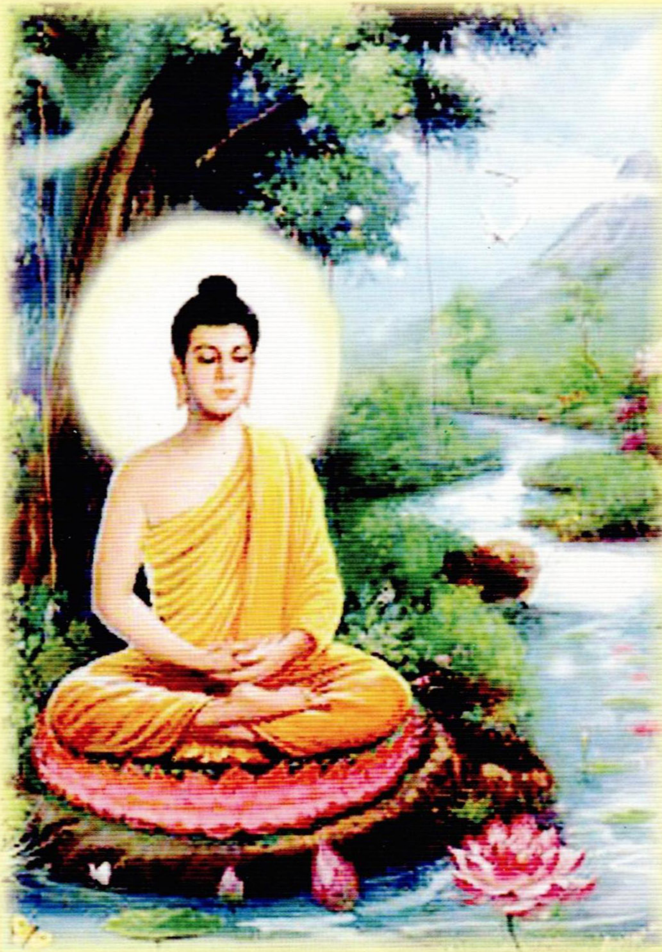

พุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน

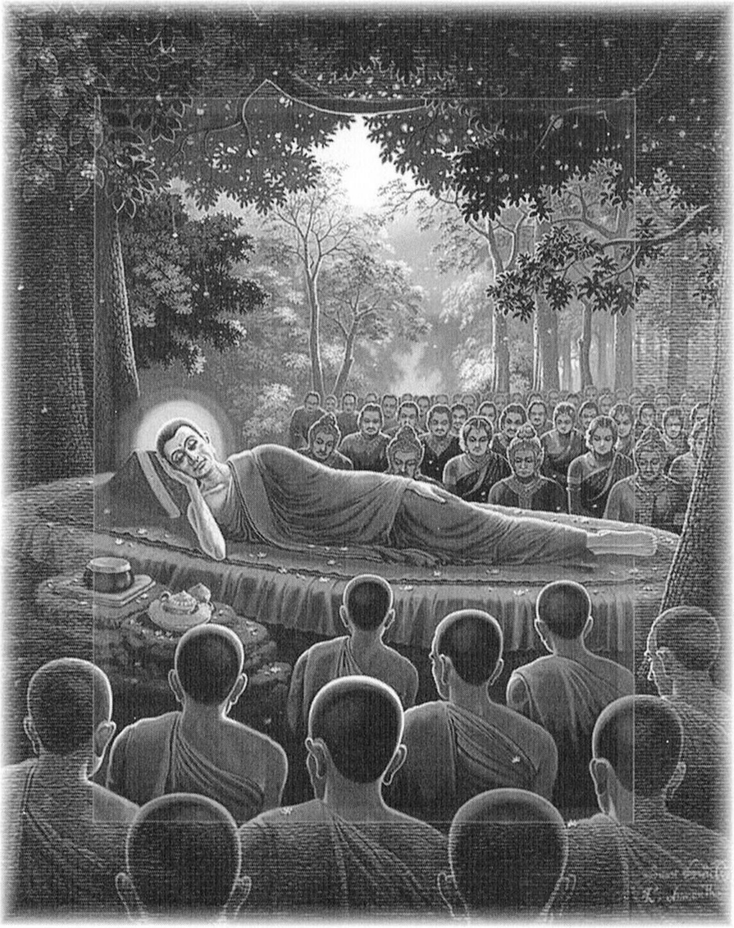
และ

พุทธโอวาทคิริมานนทสูตร

“พุทธบริษัททั้งสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทำสักการะบูชาเราด้วยเครื่องสักการะบูชาทั้งหลายอันเป็นอามิส เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น หาชื่อว่าบูชาตถาคตด้วยการบูชาอันยิ่งไม่

ผู้ใดปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติธรรมให้เหมาะสม ผู้นั้นแลชื่อว่า สักการะบูชาเราด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยม”

พุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน

และ

พุทธโอวาทคิริมานนทสูตร

สัพพะทานัง ธรรมะทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทานทั้งปวง

สุขะโต สุขะทานัง
ให้สุขแก่ท่าน สุขนั้นถึงตน

พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

พิมพ์ที่ หจก.สามลดา โทร. 02-4620303

คำนำ

"พุทธโอวาท" นี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ พุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน รวบรวมเหตุการณ์และโอวาทของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มปลงพระชนมายุสังขาร จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งถือเป็นโอวาทที่สำคัญมากช่วงหนึ่งที่ชาวพุทธควรศึกษาและปฏิบัติตาม

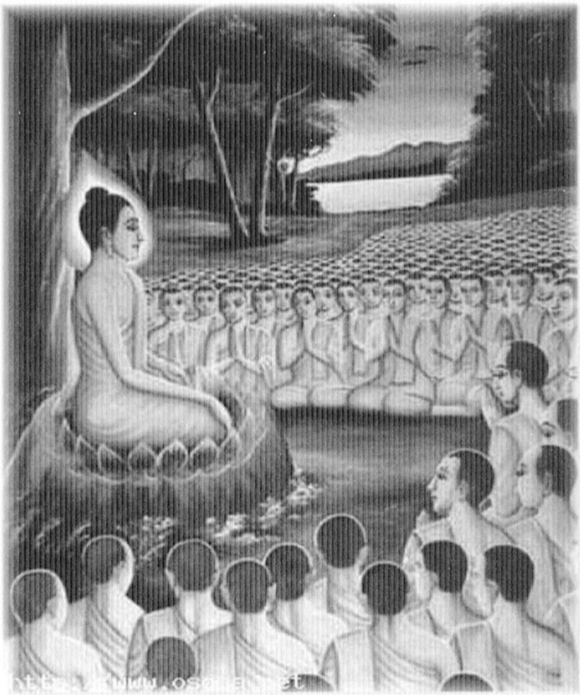
ส่วนที่ ๒ คิริมานนทสูตร เป็นโอวาทของพระพุทธเจ้าที่พระราชทานแก่พระคิริมานนท์ที่เกิดอาพาธหนัก โดยพระองค์ตรัสให้พิจารณารูปและนามว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่สามารถบังคับควบคุมหรือเรียกร้องให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้

พุทธโอวาททั้ง ๒ ส่วน แม้จะมีสำนวนภาษาที่อ่านเข้าใจยากสักหน่อย แต่ก็เป็นข้อความที่มีสาระสำคัญเป็นธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้ง หาอ่านได้ยาก แต่เมื่อได้อ่านและค่อยๆ ทำความเข้าใจได้แล้ว ก็จะรู้สึกซาบซึ้งใจและเกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวง

ขอขอบคุณผู้แปล เจ้าของต้นฉบับเดิม และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ขอถวายความดีที่จะพึงเกิดมีจากการทำหนังสือเล่มนี้บูชาคุณพระรัตนตรัย อุทิศแด่ บุพการีชน เจ้ากรรมนายเวร และสรรพสัตว์ทั้งปวง

คณะผู้จัดทำ

วิสาขบูชา ๒๕๕๕

พุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน

พุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน

คราเมื่อพระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขาร พระพุทธองค์เสด็จมาถึงปาวาลเจดีย์ประทับภายใต้ต้นไม้ซึ่งมีเงาครึ้มต้นหนึ่ง ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า

"อานนท์! เพราะอบรมอิทธิบาทสี่มาอย่างดีแล้วทำจนแจ่มแจ้งแล้ว อย่างเรานี้ถ้าปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ถึงหนึ่งกัปป์ (คือหนึ่งร้อยยี่สิบปี) ก็สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้" พระโลกนาถตรัสดังนี้ถึงสามครั้ง แต่พระอานนท์ก็คงเฉยมิได้ทูลอะไรเลย ความวิตกกังวลและความเศร้าของท่านมีมากเกินไป จึงปิดบังดวงปัญญาเสียหมดสิ้น ความจงรักภักดีอย่าง เหลือล้นที่ท่านมีต่อพระศาสดานั้น บางทีก็ทำให้ท่านลืมเฉลียวใจถึงความประสงค์ของผู้ที่ท่านจงรักภักดีนั้น ปล่อยโอกาสทองให้ล่วงไปอย่างน่าเสียดาย

เมื่อเห็นพระอานนท์เฉยอยู่พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "อานนท์! เธอไปพักผ่อนเสียบ้างเถิด เธอเหนื่อยมากแล้ว แม้ตถาคตก็จะพักผ่อนเหมือนกัน" พระอานนท์จึงหลีกไปพักผ่อน ณ โคนต้นไม้อีกต้นหนึ่ง

ณ บัดนั้น พระตถาคตเจ้าทรงรำพึงถึงอดีตกาลนานไกลซึ่งล่วงมาแล้วถึงสี่สิบห้าปี สมัยเมื่อพระองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ท้อพระทัยในการที่จะประกาศสัจธรรม เพราะเกรงว่าจะทรงเหนื่อยเปล่า แต่อาศัยพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ จึงตกลงพระทัยย่ำธรรมเภรีและครานั้นพระองค์ทรงตั้งพระทัยไว้ว่า ถ้าบริษัททั้งสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่ เป็นปึกแผ่นมั่นคง ยังไม่สามารถย่ำยีปรูปวาท คือ คำกล่าวจ้วงจาบ ล่วงเกินจากพาหิรลัทธิที่จะพึงมีต่อพระพุทธธรรมคำสอนของพระองค์ยังไม่แพร่หลายเพียงพอตราบใดพระองค์ก็จะยังไม่นิพพานตราบนั้น

ก็แลบัดนี้ พระธรรมคำสอนของพระองค์แพร่หลายเพียงพอแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ฉลาดสามารถพอที่จะดำรงพรหมจรรย์ศาสโนวาทของพระองค์แล้ว เป็นการสมควรที่พระองค์จะเข้าสู่มหาปรินิพพาน

ทรงดำริดังนี้แล้วจึงทรงปลงอายุสังขาร คือตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าพระองค์จะปรินิพพานในวันวิสาขะปูรณมี คือวันเพ็ญเดือนหก

อันว่าบุคคลผู้มีกำลังกลิ้งศิลามหึมาแท่งทึบจากหน้าผาลงสู่สระย่อมก่อความกระเพื่อมสั่นสะเทือนแก่น้ำในสระนั้นฉันใด การปลงพระชนมายุสังขารอธิษฐานพระทัยว่าจะปรินิพพานของพระอนาวรณญาณก็ฉันนั้น ก่อความวิปริตแปรปรวนแก่โลกธาตุทั้งสิ้น มหาปฐพีมีอาการ สั่นสะเทือนเหมือนหนังสัตว์ที่เข้าขึงไว้ แล้วตีด้วยไม้ท่อนใหญ่ก็ปานกัน รุกขสาขาหวั่นไหวไกวแกว่งด้วยแรงวายุโบกสะบัดใบอยู่พอสมควร แล้วนิ่งสงบมีอาการประหนึ่งว่าเศร้าโศกสลดในเหตุการณ์ครั้งนี้ เหมือนกุมารีน้อยคร่ำครวญปริเวทนาถึงมารดาผู้จะจากไปจนสลบแน่นิ่ง ณ เบื้องบนทองฟ้าสีครามกลายเป็นสีแดงเข้มดุจเสื่อลำแพนซึ่งไล้ด้วยเลือดสด ปักษา ชาติร้องระงมสนั่นไพรเหมือนจะประกาศว่า พระผู้ทรงมหากรุณากำลังจะ จากไปในไม่ช้านี้

พระอานนท์สังเกตเห็นความวิปริตแปรปรวนของโลกธาตุดังนี้จึงเขาเฝ้าพระจอมมุนี ทูลถามว่า "พระองค์ผู้เจริญ ! โลกธาตุวิปริตแปรปรวนผิดปกติไม่เคยมีไม่เคยเป็น ได้เป็นแล้วเพราะอะไรหนอ ?"

พระทศพลเจ้าตรัสว่า “อานนท์เอย ! อย่างนี้แหละคราใดที่ตถาคตประสูติ ตรัสรู้ หมุนธรรมจักร ปลงอายุสังขารและนิพพาน คราน้นย่อมจะมีเหตุการณ์วิปริตอย่างนี้เกิดขึ้น"

พระอานนทท์ราบว่า บัดนี้พระตถาคตเจ้าปลงพระชนมายุสังขารเสียแล้ว ความสะเทือนใจและความว้าเหว่ประดังขึ้นมาจนอัสสุชลธาราไหลหลั่งสุดห้ามหัก เพราะความรักเหลือประมาณที่ท่านมีในพระเชฏฐภาดา

ท่านหมอบลงที่พระบาทมูลแล้วทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ! ขอพระองค์อาศัยความกรุณาในข้าพระองค์ และหมู่สัตว์ จงดำรงพระชนม์ชีพต่อไปอีกเถิด อย่าเพิ่งด่วนปรินิพพานเลย" กราบทูลเท่านี้แล้วพระอานนท์ก็ไม่อาจทูลอะไรต่อไปอีก เพราะโศกาดูรท่วมท้นหทัย

"อานนท์เอย !" พระศาสดาตรัสพร้อมด้วยทอดทัศนาการไปเบื้องพระพักตร์อย่างสุดไกล ลีลาแห่งความเด็ดเดี่ยวฉายออกมาทางพระเนตรและพระพักตร์ "เป็นไปไม่ได้ที่จะให้ตถาคตกลับใจตถาคตจะต้องปรินิพพานในวันเพ็ญแห่งเดือนวิสาขะอีกสามเดือนข้างหน้านี้ อานนท์ ! เราได้แสดงนิมิตโอภาสอย่างแจ่มแจ้งแก่เธอพอเป็นนัยมาไม่น้อยกว่าสิบหกครั้งแล้วว่า คนอย่างเรานี้มีอิทธิบาทภาวนาที่ได้อบรมมาด้วยดี ถ้าประสงค์จะอยู่ถึงหนึ่งกัปป์ (คือหนึ่งร้อยยี่สิบปี) หรือมากกว่านั้นก็พออยู่ได้ แต่เธอหาเฉลียวใจไม่ มิได้ทูลเราเลย เราตั้งใจไว้ว่าในคราวก่อนๆ นั้น ถ้าเธอทูลให้เราอยู่ต่อไป เราจะห้ามเสียสองครั้ง พอเธอทูลครั้งที่สาม เราจะรับอาราธนาของเธอ แต่บัดนี้ช้าเสียแล้ว เรามิอาจกลับใจได้อีก" พระศาสดาหยุดอยู่ครู่หนึ่งแล้วตรัสต่อไปว่า

"อานนท์ ! เธอยังจำได้ไหม ครั้งหนึ่ง ณ ภูเขาซึ่งมีลักษณะยอดเหมือนนกแร้ง อันมีนามว่า "คิชฌกูฏ" ภายใต้ภูเขานี้มีถ้ำอันขจรนามชื่อ "สุกรขาตา" ที่ถ้ำนี้เอง สาวกผู้เลื่องลือว่าเลิศทางปัญญาของเรา คือ "สารีบุตร" ได้ถอนตัณหานุสัยโดยสิ้นเชิง เพียงเพราะฟังคำที่เราสนทนากับ หลานชายของเธอผู้มีนามว่า "ทีฆนขะ" เพราะไว้เล็บยาว"

"เมื่อสารีบุตรมาบวชในสำนักของเราแล้ว ทีฆนขะปริพาชกเที่ยวตามหาลุงของตน มาพบลุงของเขาคือ สารีบุตร ถวายงานพัดเราอยู่ จึงพูดเปรยๆ เป็นเชิงกระทบกระเทียบว่า พระโคดม ! ทุกสิ่งทุกอย่างข้าพเจ้า ไม่พอใจ

หมด ซึ่งรวมความว่า เขาไม่พอใจเราด้วย เพราะตถาคตก็รวมอยู่ในคำว่าทุกสิ่งทุกอย่าง เราได้ตอบเขาไปว่า "ถ้าอย่างนั้น เธอก็ควรไม่พอใจความคิดเห็นอันนั้นของเธอเสียด้วย"

"อานนท์ ! เราได้แสดงธรรมอื่นอีกเป็นอเนกปริยาย สารีบุตรถวายงานพัดไปฟังไป จนจิตของเธอหลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวง"

"อานนท์ เอย ! ณ ภูเขาคิชฌกูฏดังกล่าวนี้ เราเคยพูดกับเธอว่าคนอย่างเรานี้ถ้าจะอยู่ต่อไปอีกหนึ่งกัปป์หรือเกินกว่านั้นก็พอได้ แต่เธอก็หารู้ความหมายแห่งคำที่เราพูดไม่"

"อานนท์ ! ต่อมาที่โคตมนิโครธที่เหวสำหรับทิ้งโจรที่ถ้ำสัตตบรรณใกล้เวภารบรรพต ที่กาฬศิลาข้างภูเขาอิสิคิลิซึ่งเลื่องลือมาแต่โบราณกาลว่าเป็นที่อยู่อาศัยของพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นอันมาก เมื่อท่านเข้าไป ณ ที่นั่นแล้วไม่มีใครเห็นท่านออกมาอีกเลย จึงกล่าวขานกันว่าอิสิคิลิบรรพต (ภูเขากลืนกินฤาษี) ที่เงื้อมเขาชื่อสัปปิโสณฑิกาใกล้ป่าสีตวัน ที่ตโปทาราม ที่เวฬุวันสวนไผ่อันรื่มรนของจอมเสนาแห่งแคว้นมคธ ที่สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจจ์ที่มัททกุจฉิมิคทายวันทั้งสิบแห่งนี้มี รัฐเขตแขวงราชคฤห์"

"ต่อมาเมื่อเราทิ้งราชคฤห์ไว้เบื้องหลัง แล้วจาริกสู่เวสาลีนครอันรุ่งเรืองยิ่ง เราก็ให้นัยแก่เธออีกถึงหกแห่ง คือที่ อุเทนเจดีย์ สัตตัมพเจดีย์โคตมกเจดีย์ พหุปุตตเจดีย์ สารันทเจดีย์ และปาวาลเจดีย์เป็นแห่งสุดท้ายคือสถานที่ซึ่งเราอยู่ ณ บัดนี้ แต่เธอก็หาเฉลียวใจไม่ ทั้งนี้เป็นความบกพร่องของเธอเอง เธอจะคร่ำครวญเอาอะไรอีก"

"อานนท์เอย ! บัดนี้สังขารอันเป็นเหมือนเกวียนชำรุดนี้เราได้สละ แล้วเรื่องที่จะดึงกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่งนั้นมิใช่วิสัยแห่งตถาคต อานนท์ ! เรามิได้ปรักปรำเธอ เธอเบาใจเถิด เธอได้ทำหน้าที่ดีที่สุดแล้ว บัดนี้เป็นกาลสมควรที่ตถาคตจะจากโลกนี้ไป แต่ยังเหลือเวลาอีกสามเดือน บัดนี้ สังขารของตถาคต

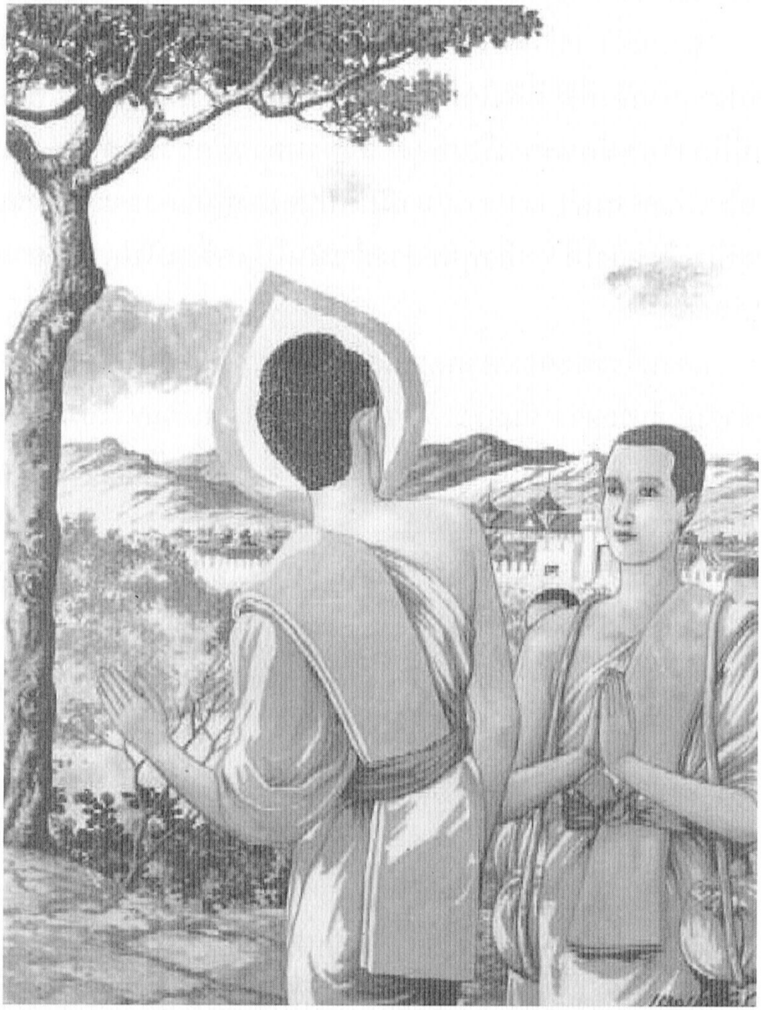
เป็นเสมือนเรือรั่วคอยแต่เวลาจะจมลงสู่ท้องธารเท่านั้น"

"อานนท์ ! **เราเคยบอกเธอแล้วมิใช่หรือว่า บุคคลย่อมต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พึงใจเป็นธรรมดา หลีกเลี่ยงไม่ได้ อานนท์ เอย ! ชีวิตนี้มีความพลัดพรากเป็นที่สุด สิ่งทั้งหลายมีความแตกไป ดับไป สลายไปเป็นธรรมดา จะปรารถนามิให้เป็นอย่างที่มันควรจะเป็นนั้นเป็นฐานะที่ไม่พึงหวังได้ ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไป เคลื่อนไปสู่จุดสลายตัวอยู่ทุกขณะ"**

และแล้วพระจอมศาสดาก็เสด็จไปยังภัณฑุคาม และโภคนคร ตามลำดับ ในระหว่างนั้นทรงให้โอวาทภิกษุทั้งหลายด้วยพระธรรมเทศนาอันเป็นไปเพื่อโลกุตตราริยธรรม กล่าวคือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ และวิมุติญาณทรรศนะ เป็นต้นว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย! ศีลเป็นพื้นฐาน เป็นที่รองรับคุณอันยิ่งใหญ่ประหนึ่งแผ่นดินเป็นที่รองรับและตั้งลงแห่งสิ่งทั้งหลายทั้งที่มีชีพและหาชีพมิได้ เป็นต้นว่าพฤกษาดาวัลย์ มหาสิงขรและสัตว์จตุบททวิทาทนานาชนิด บุคคลผู้มีศีลเป็นพื้นใจย่อมอยู่สบาย มีความปลอดโปร่งเหมือน เรือนที่มีบุคคลปัดกวาด เช็ดถูเรียบร้อยปราศจากเลือดและฝุ่นเป็นที่รบกวน”

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ศีลนี้เองเป็นพื้นฐานให้เกิดสมาธิคือความสงบใจ สมาธิที่มีศีลเป็นเบื้องต้น เป็นสมาธิที่มีผลมากมีอานิสงส์มาก บุคคลผู้มีสมาธิย่อมอยู่อย่างสงบ เหมือนเรือนที่มีฝาผนัง มีประตูหน้าต่าง ปิดเปิดได้เรียบร้อย มีหลังคาสำหรับป้องกันลม แดด และฝน ผู้อยู่ในเรือน เช่นนี้ ฝนตกก็ไม่เปียก แดดออกก็ไม่ร้อนฉันใด บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิดีก็ฉันนั้น ย่อมสงบอยู่ได้ไม่กระวนกระวาย เมื่อลม แดด และฝน กล่าวคือ โลกธรรมแผดเผากระพือพัดซัดสาดเข้ามาครั้งแล้วครั้งเล่า สมาธิอย่างนี้ ย่อมก่อให้เกิดปัญญาในการฟาดฟันย่ำยีและเชือดเฉือนกิเลสอาสวะต่างๆ ให้เบาบาง และหมดสิ้นไป

รุ่งเช้าเสด็จกลับจากทรงบาตร
เยื้องพระกายดูกรุงไพศาลีเป็นครั้งสุดท้าย

เหมือนบุคคลผู้มีกำลังจับศาสตราอันคมกริบ แล้วถางป่าให้โล่งเตียนก็ปานกัน"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ปัญญาซึ่งมีสมาธิเป็นรากฐานนั้นย่อมปรากฏดุจไฟดวงใหญ่กำจัดความมืดให้ปลาสนาการ มีแสงสว่างรุ่งเรืองอำไพ ขับฝุ่นละอองคือกิเลสให้ปลิวหาย ปัญญาจึงเป็นประดุจประทีปแห่งดวงใจ"

"อันว่าจิตนี้เป็นธรรมชาติที่ผ่องใสอยู่โดยปกติ แต่เศร้าหมองไปเพราะคลุกเคล้าด้วยกิเลสนานาชนิด ศีล สมาธิ และปัญญาเป็นเครื่องฟอกจิตให้ขาวสะอาดดังเดิม จิตที่ฟอกแล้วด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวง"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ย่อมพบกับปีติปราโมทย์อันใหญ่หลวง รู้สึกตนว่าได้พบขุมทรัพย์มหึมาหาอะไรเปรียบมิได้ อิ่มอาบซาบซ่านด้วยธรรมตนของตนเองนั่นแลเป็นผู้รู้ว่า บัดนี้กิเลสานุสัยต่างๆ ได้สิ้นไปแล้ว ภพใหม่ไม่มีอีกแล้ว เหมือนบุคคลผู้ตัดแขนขาดย่อมรู้ด้วยตนเองว่าบัดนี้แขนของตนได้ขาดแล้ว"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **บรรดาทางทั้งหลาย มรรคมีองค์แปดประเสริฐที่สุด บรรดาบททั้งหลาย บทสี่คืออริยสัจ ประเสริฐที่สุด บรรดาธรรมทั้งหลาย วิราคะ คือ การปราศจากความกำหนัดยินดีประเสริฐที่สุด บรรดาสัตว์สองเท้า พระตถาคตเจ้าผู้มีจักษุประเสริฐที่สุด** มรรคมีองค์แปดนี่แลเป็นไปเพื่อทรรศนะอันบริสุทธิ์ หาใช่ทางอื่นไม่ เธอทั้งหลายจงเดินไปตามทางมรรคมีองค์แปดนี้ อันเป็นทางที่ทำให้มารให้หลงติดตามมิได้ เธอทั้งหลายจงตั้งใจปฏิบัติ เพื่อทำทุกข์ให้สิ้นไป **ความเพียรพยายามเธอทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางเท่านั้น** เมื่อปฏิบัติตนดังนี้ พวกเธอจักพ้นจากมารและบ่วงแห่งมาร"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ความทุกข์ทั้งมวลมีมูลรากมาจากตัณหา อุปาทาน ความทะยานอยากดิ้นรน และความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเรา เป็นของเรา** รวมถึงความเพลินใจในอารมณ์ต่างๆ สิ่งที่เข้าไปเกาะเกี่ยวยึดถือไว้โดยความเป็นตนเป็นของตนที่จะไม่ก่อทุกข์ก่อโทษให้นั้นเป็นไม่มี หาไม่ได้ในโลกนี้ เมื่อใดบุคคลมาเห็นสักแต่ว่าได้เห็น ฟังสักแต่ว่าได้ฟัง รู้สักแต่ว่าได้รู้ เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพียงสักว่าๆ ไม่หลงใหล พัวพันมัวเมา เมื่อนั้นจิตก็จะว่างจากความยึดถือต่างๆ ปลอดโปร่งแจ่มในเบิกบานอยู่"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **เธอจงมองดูโลกนี้โดยความเป็นของว่างเปล่า มีสติอยู่ทุกเมื่อ ถอนอัตตานุทิฏฐิ คือความยึดมั่นถือมั่น เรื่องตัวตนเสีย ด้วยประการฉะนี้ เธอจะเบาสบายคลายทุกข์คลายกังวล ไม่มีความสุขใดยิ่งไปกว่าการปล่อยวางและการสำรวมตนอยู่ในธรรม"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ไม่มีความสุขใดเสมอด้วยความสงบ ความสุขชนิดนี้สามารถหาได้ในตัวเรานี้เอง ตราบใดที่มนุษย์ยังวิ่งวุ่น แสวงหาความสุขจากที่อื่น เขาจะไม่พบความสุขที่แท้จริงเลย มนุษย์ได้สรรค์สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นไว้เพื่อให้ตัวเองวิ่งตาม แต่ก็ตามไม่เคยทัน การแสวงหาความสุขโดยปล่อยใจให้ไหลเลื่อนไปตามอารมณ์ที่ปรารถนานั้น เป็นการลงทุนที่มีผลไม่คุ้มเหนื่อย เหมือนบุคคลลงทุนวิดน้ำในบึงใหญ่เพื่อต้องการปลาเล็กๆ เพียงตัวเดียว **มนุษย์ส่วนใหญ่มัววุ่นวายอยู่กับเรื่องกาม เรื่องกิน และเรื่องเกียรติ จนลืมนึกถึงสิ่งหนึ่ง ซึ่งสามารถให้ความสุขแก่ตนได้ทุกเวลา สิ่งนั้นคือดวงจิตที่ผ่องแผ้ว** เรื่องกามเป็นเรื่องที่ต้องดิ้นรน เรื่องกินเป็นเรื่องที่ต้องแสวงหา และเรื่องเกียรติเป็นเรื่องที่ต้องแบกไว้ เมื่อมีเกียรติมากขึ้น ภาระที่จะต้องแบกเกียรติเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งของมนุษย์ผู้หลงตนว่าเจริญแล้ว ในหมู่ชนที่เพ่งมองแต่ความเจริญทางด้านวัตถุนั้น จิตใจของเขาเร่าร้อนอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยประสบความสงบเย็นเลย เขายินดีที่จะมอบตัวให้จมอยู่ในคาวของโลก

อย่างหลับหู หลับตา เขาพากันบ่นว่าหนักและเหน็ดเหนื่อย พร้อมๆ กันนั้นเขาได้แบกก้อนหินวิ่งไปบนถนนแห่งชีวิตอย่างไม่รู้จักวาง"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! คนในโลกส่วนใหญ่เต็มไปด้วยความกลับกลอกและหลอกลวงหาความจริงไม่ค่อยได้ แม้แต่ในการนับถือศาสนาด้วยอาการดังกล่าวนี้ โลกจึงเป็นเสมือนระงมอยู่ด้วยพิษไข้อันเรื้อรังตลอดเวลา ภายในอาคารมหึมาประดุจปราสาทแห่งกษัตริย์ มีลมพัดเย็นสบาย แต่สถานที่เหล่านั้น มักบรรจุเต็มไปด้วยคนซึ่งมีจิตใจเร่าร้อนเป็นไฟอยู่เป็นอันมากภาวะอย่างนั้นจะมีความสุขสู้ผู้มีใจสงบอยู่โคนไม้ได้อย่างไร"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! การแสวงหาทางออกอย่างพวกเธอนี้เป็นเรื่องประเสริฐแท้ การแก่งแย่งกันเป็นใหญ่เป็นโตนั้น ในที่สุดทุกคนก็รู้เองว่าเหมือนแย่งกันเข้าไปสู่กองไฟ มีแต่ความรุ่มร้อนกระวนกระวายเสนาบดีดื่มน้ำด้วยภาชนะทองคำกับคนจนๆ ดื่มน้ำด้วยภาชนะที่ทำด้วย กะลามะพร้าว เมื่อมีความพอใจย่อมมีความสุขเท่ากัน นี่เป็นข้อยืนยันว่า **ความสุขนั้นอยู่ที่ความรู้สึกทางใจเป็นสำคัญ** อย่างพวกเธออยู่ที่นี่มีแต่ความพอใจแม้กระท่อมจะมุงด้วยใบไม้ก็มีความสุขกว่าอยู่ในพระราชฐานอันโอ่อ่า แน่นอนทีเดียวคนที่ประสบความสำเร็จในชีวิตนั้น มิใช่คนใหญ่คนโต แต่เป็นคนที่รู้สึกว่าชีวิตของตนมีความสุข สงบเยือกเย็น ปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ลาภและยศนั้นเป็นเหยื่อของโลกที่น้อยคนนักจะสละและวางได้ จึงแย่งลาภแย่งยศกันอยู่เสมอเหมือนปลาที่แย่งเหยื่อกันกิน แต่หารู้ไม่ว่าเหยื่อนั้นมีเบ็ดเกี่ยวอยู่ด้วย หรือเหมือนไก่ที่แย่ง ไส้เดือนกินจิกตีกัน ทำลายกันจนพินาศกันไปทั้งสองฝ่าย น่าสังเวชสลดจิตยิ่งนัก ถ้ามนุษย์ในโลกนี้ลดความโลภลง มีการเผื่อแผ่เจือจานโอบอ้อมอารี ถ้าเขาลดโทสะลง มีความเห็นอกเห็นใจกัน มีเมตตากรุณาต่อกัน และลดโมหะลงไม่หลงงมงาย ใช้เหตุผลในการตัดสินปัญหาและดำเนินชีวิต โลกนี้จะน่าอยู่

อีกมาก แต่ช่างเขาเถิด หน้าที่โดยตรงและเร่งด่วนของเธอคือลดความโลภ ความโกรธ และความหลงของเธอเองให้น้อยลง แล้วจะประสบความสุขความเยือกเย็นขึ้นมากเหมือนคนลดไข้ได้มากเท่าใด ความสบายกายก็มีมากขึ้นเท่านั้น"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ทำไมมนุษย์จึงยอมตัวอยู่ภายใต้การจองจำของสังคม ซึ่งมีแต่ความหลอกหลอน สับปรับและแปรผัน **ทำไมมนุษย์ จึงยอมตัวเป็นทาสของสังคมจนแทบจะกระดิกกระเดี้ยตัวมิได้ จะทำอะไร จะคิดอะไร ก็ต้องคำนึงถึงความรู้สึกของสังคมไปเสียหมด สังคมจึงกลายเป็นเครื่องจองจำชีวิตที่มนุษย์ซึ่งสำคัญตัวว่าเจริญ แล้วช่วยกันสร้างขึ้นเพื่อผูกมัดตัวเองให้อึดอัดรำคาญ มนุษย์ยิ่งเจริญขึ้นก็ดูเหมือนจะมีเสรีภาพน้อยลงทั้งทางกายและทางใจ** ดูๆ แล้วความสะดวกสบายและเสรีภาพของมนุษย์จะสู้สัตว์เดรัจฉานบางประเภทไม่ได้ที่มันมีเสรีภาพที่จะอะไรตามใจชอบอยู่เสมอ ดูอย่างเช่น ฝูงวิหคนกกา มนุษย์เราเจริญกว่าสัตว์ตามที่มนุษย์เราเองชอบพูดกัน แต่ดูเหมือนพวกเราจะมีความสุขน้อยกว่าสัตว์ ภาระใหญ่ที่ต้องแบกไว้คือ เรื่องกาม เรื่องกินและเรื่องเกียรติ มันเป็นภาระหนักยิ่งของมนุษย์ชาติ สัตว์ เดรัจฉานตัดไปได้อย่างหนึ่งคือเรื่องเกียรติ คงเหลือแต่เรื่องกามและเรื่องกิน นักพรตอย่างพวกเธอนี้ตัดไปได้อีกอย่างหนึ่งคือเรื่องกาม คงเหลือแต่เรื่องกินอย่างเดียว ปลดภาระไปได้อีกมาก แต่การกินอย่างนักพรตกับ การกินของผู้บริโภคกามก็ดูเหมือนจะบริโภคแตกต่างกันอยู่ ผู้บริโภคกามและยังหนาแน่นอยู่ด้วยโลกียวิสัย บริโภคเพื่อยุกามให้กำเริบ จะต้องกินอย่างมีเกียรติ กินให้สมเกียรติ มิใช่กินเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ อย่างสมณะความจริงร่างกายคนเรามิได้ต้องการอาหารอะไรมากนัก เมื่อหิวร่างกายก็ต้องการอาหารเพียงเพื่อบำบัดความหิวเท่านั้น แต่เมื่อมีเกียรติเข้ามาบวกด้วย จึงกลายเป็นเรื่องกินอย่างเกียรติยศและแล้วก็มีภาระตามมาอย่างหนักหน่วง

คนจำนวนมากเบื่อเรื่องนี้ แต่จำต้องทำเหมือนโคหรือควาย ซึ่งเหนื่อยหน่ายต่อแอกและไถ แต่จำใจต้องลากมันไป ลากมันไป อนิจจา !"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **การครองเรือนเป็นเรื่องยาก เรือนที่ครองไม่ดี ย่อมก่อทุกข์ให้มากหลาย การอยู่ร่วมกับคนพาลเป็นความทุกข์อย่างยิ่ง"**

"ภิกษุทั้งหลาย ! **เครื่องจองจำที่ทำด้วยเชือก เหล็กหรือโซ่ตรวนใดๆ เราไม่กล่าวว่าเป็นเครื่องจองจำที่แข็งแรงทนทานเลย แต่เครื่องจองจำคือ บุตร ภรรยา ทรัพย์สมบัตินี่แล ตรึงรัดมัดผูกสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ในภพอันไม่มีที่สิ้นสุด เครื่องผูกที่ผูกหย่อน ๆ แต่แก้ได้ยาก คือ บุตร ภรรยา และทรัพย์สมบัติตนเอง รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะนั้น เป็นเหยื่อของโลก เมื่อบุคคลยังติดอยู่ในรูปเป็นต้นนั้น เขาจะพ้นจากโลกมิได้เลย ไม่มีรูปใดที่จะรัดตรึงใจของบุรุษได้มากเท่ารูปแห่งสตรี"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ผู้ยังตัดอาลัยในสตรีไม่ได้ ย่อมจะต้องเวียนเกิด เวียนตายอยู่ร่ำไป แม้สตรีก็เช่นเดียวกัน ถ้ายังตัดอาลัยในบุรุษไม่ได้ ย่อมประสบทุกข์บ่อย ๆ กิเลสนั้นมีอำนาจควบคุมอยู่โดยทั่วไม่เลือกว่าในวัยใด และเพศใด"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มนุษย์ผู้หลงใหลอยู่ในโลกียารมณ์ ผู้เพลินอยู่ในความบันเทิงสุขอันเนื่องมาจากความมึนเมาในทรัพย์สมบัติชาติ ตระกูล ความหรูหราฟุ่มเฟือย ยศศักดิ์และเกียรติอันจอมปลอมในสังคม ที่อยู่อาศัยอันสวยงาม อาหารและเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ต้องใส่ อำนาจและความทะนงตนทั้งหมดนี้ทำให้บุคคลมีนัยน์ตาฝ้าฟาง มองไม่เห็นความงามแห่งพระสัทธรรม **ความเมาในอำนาจเป็นแรงผลักดันที่มีพลังมากพอให้คนทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้มีอำนาจยิ่งขึ้นและยิ่งขึ้น พร้อม ๆ กันนั้นมันทำให้เขาลืม**

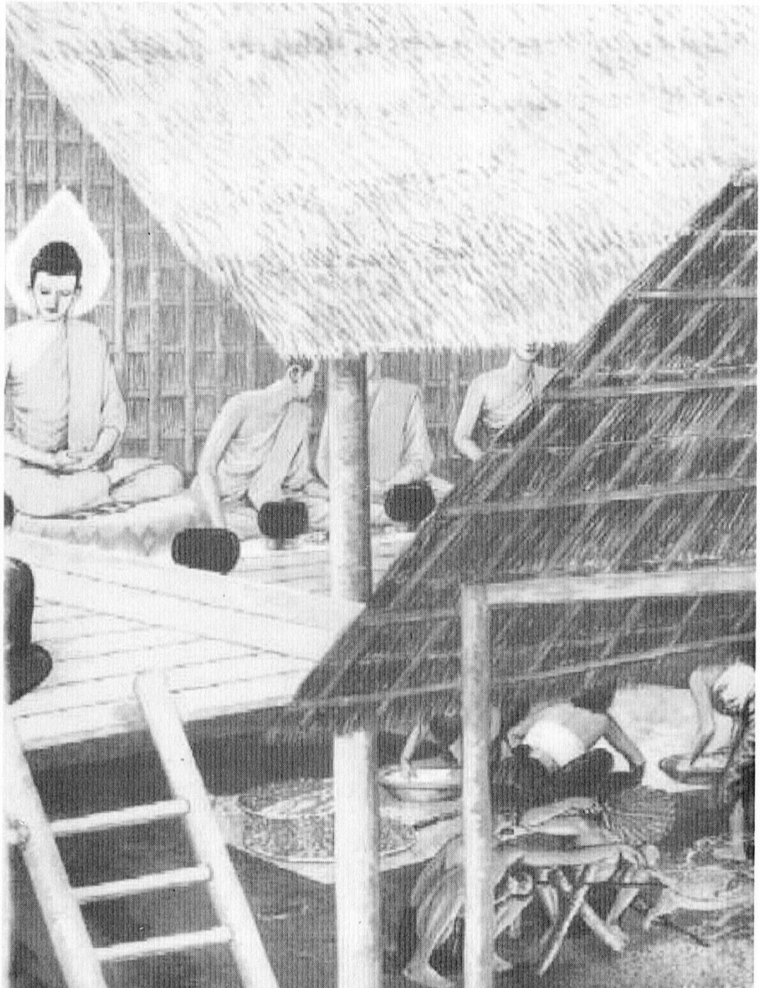
ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่แยแสต่อเสียงเรียกร้อง ของศีลธรรมหรือมโนธรรมใดๆ มันค่อยๆ ระบายจิตใจของเขาให้ดำมืดไปทีละน้อยๆ จนเป็นสีหมึก ไม่อาจมองเห็นอะไรๆ ได้อีกเลย หัวใจที่เร่าร้อนอยู่แล้วของเขาถูกเร่งเร้าให้เร่าร้อนมากขึ้นด้วยความทะยานอยากอันไม่มีขอบเขต ไม่ทราบว่าจะไปสิ้นสุดลงที่ตรงไหน วัตถุอันวิจิตรตระการตานั้นช่วยเป็นเชื้อให้ความทะยานอยากโหมแรง กลายเป็นว่ายิ่งมีมาก ยิ่งอยากใหญ่ แม้จะมีเสียงเตือน และเรียกร้องอยู่ตลอดเวลาว่าศีลธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนสังคมและคุ้มครองโลก แต่บุคคลผู้รับรู้และพยายามประคับประคองศีลธรรมมีน้อยเกินไป สังคมมนุษย์จึงวุ่นวายและกรอบเกรียมอย่างน่าวิตก"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **กลิ่นดอกไม้กลิ่นจันทน์ไม่สามารถหอมหวนทวนลมได้ แต่กลิ่นแห่งเกียรติคุณความดีงามของสัตบุรุษ นั้นแลสามารถจะหอมไปได้ทั้งตามลมและทวนลม คนดีย่อมมีเกียรติคุณฟุ้งขจรไปได้ทั่วทุกทิศ** กลิ่นจันทร์แดง กลิ่นอุบล กลิ่นดอกมะลิ จัดว่าเป็นดอกไม้กลิ่นหอม **แต่ยังสู้กลิ่นศีลไม่ได้ กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นทั้งมวล ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าภิกษุหวังจะให้เป็นที่รักที่เคารพนับถือ เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีแล้ว พึงเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ด้วยศีลเถิด"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ผู้ตื่นอยู่มิได้หลับเลย ย่อมรู้สึกว่าราตรีหนึ่งยาวนาน ผู้ที่เดินทางจนเมื่อยล้าแล้ว ย่อมรู้สึกว่าโยชน์หนึ่งเป็นหนทางที่ ยืดยาว แต่สังสารวัฏฏ์คือการเวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ผู้ไม่รู้พระสัทธรรมยังยาวนานกว่านั้น"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! สังสารวัฏฏ์นี้หาเบื้องต้นเบื้องปลายได้โดยยาก สัตว์ที่พอใจในการเกิดย่อมเกิดบ่อยๆ และ**การเกิดใดนั้น ตถาคต กล่าวว่าเป็นความทุกข์ เพราะสิ่งที่ติดตามความเกิดมาก็คือความแก่ชรา ความเจ็บปวดทรมารและความตาย ความต้องพลัดพราก จากสิ่งอันเป็นที่รัก**

ความต้องประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความแห้งใจ ความคร่ำครวญ ความทุกข์กายทุกข์ใจและความคับแค้นใจ อุปมาเหมือนเห็ดซึ่งโผล่ขึ้นจากดินและนำดินติดขึ้นมาด้วย หรือ อุปมาเหมือนโคซึ่งเทียมเกวียนแล้ว จะเดินไปไหนก็มีเกวียนติดตามไปทุก หนทุกแห่ง สัตว์โลกเมื่อเกิดมาก็นำทุกข์ประจำสังขารติดมาด้วย ตราบใด ที่เขายังไม่สลดความพอใจในสังขารออก ความทุกข์ก็ย่อมติดตามไปเสมอ เหมือนโคที่ยังมีแอกเกวียนครอบคออยู่ ล้อเกวียนย่อมติดตามไปทุกฝี ก้าว"

เช้าวันเพ็ญเดือน ๖
ทรงเสวยอาหารที่บ้านนายจุนทะ นับเป็นปัจฉิมบิณฑบาต

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อรากยังมั่นคง แม้ต้นไม้จะถูกตัดแล้ว มันก็สามารถขึ้นได้อีก ฉันเดียวกัน เมื่อบุคคลยังไม่ถอน ตัณหานุสัยขึ้นเสียจากดวงจิต ความทุกข์ก็เกิดขึ้นอีกแน่ๆ** ภิกษุ ทั้งหลาย ! น้ำตาของสัตว์ที่ต้องร้องไห้เพราะความทุกข์โทมนัสทับถมใน ขณะที่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏ์สงสารนี้มีจำนวนมากเหลือคณา สุดที่จะกล่าวได้ว่ามีประมาณเท่านั้นเท่านี้ กระดูกที่เขาทอดทิ้งลงทับถมปฐพีเล่า ถ้านำมากองรวมกันไม่ให้กระจัดกระจาย คงจะสูงเท่าภูเขา บนพื้นแผ่นดินนี้ ไม่มีช่องว่างเลย แม้แต่นิดเดียวที่สัตว์ไม่เคยตาย ปฐพีนี้เกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ที่ตายแล้วตายเล่า เป็นที่น่าสังเวชสลดจิตยิ่งนัก ทุกย่างก้าวของมนุษย์และสัตว์เหยียบย่ำบนกองกระดูก นอนอยู่บนกองกระดูก นั่งอยู่บนกองกระดูก สนุกสนานเพลิดเพลินอยู่บนกองกระดูกทั้งสิ้น"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ไม่ว่าภพไหนๆ ล้วนแต่มีลักษณะเหมือนกองเพลิงทั้งสิ้น สัตว์ทั้งหลายดิ้นรนอยู่ในกองเพลิงคือทุกข์เหมือนเต่าอันเขาโยนลงไปแล้วในกองไฟใหญ่ฉะนั้น"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ทางสองสายคือกามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขสายหนึ่ง และอัตตกิลมถานุโยค การทรมานกายให้ลำบากเปล่าสายหนึ่ง อันผู้หวังความเจริญในธรรมพึงละเว้นเสีย** ควรเดินตามทางสายกลาง คือเดินตามอริยมรรคมีองค์แปด คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดชอบ การทำชอบ การประกอบอาชีพในทางสุจริต ความพยายามในทางที่ชอบ การตั้งสติชอบ และการทำสมาธิชอบ"

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ความทุกข์เป็นความจริงประการหนึ่งที่ชีวิตทุกชีวิตจะต้องประสบไม่มากก็น้อย ความทุกข์ที่กล่าวนี้มีอะไรบ้าง? ภิกษุทั้งหลาย ! **ความเกิดเป็นความทุกข์ ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็เป็น**

ความทุกข์ ความแห้งใจหรือความโศก ความพิไรรำพันจน น้ำตานองหน้า ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งของอันเป็นที่รัก ความต้องประสบกับ บุคคลหรือสิ่งของอันไม่เป็นที่พอใจ ปรารถนาอะไรมิได้ดังใจหมาย ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความทุกข์ที่บุคคลต้องประสบทั้งสิ้น เมื่อกล่าวโดยสรุป การยึดมั่นในขันธ์ห้าด้วยตัณหาอุปาทานนั้นเอง เป็นความทุกข์อันยิ่งใหญ่"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! เราตถาคตกล่าวว่า ความทุกข์ทั้งมวลย่อมสืบเนื่องมาจากเหตุ ก็อะไรเล่าเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์นั้น เรากล่าวว่าตัณหาเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ ตัณหาคือความทะยานอยากดิ้นรน ซึ่งมีลักษณะเป็นสาม คือ ดิ้นรนอยากได้อารมณ์ที่น่าใคร่น่าปรารถนา เรียก กามตัณหาอย่างหนึ่ง ดิ้นรนอยากเป็นนั้นเป็นนี่ เรียกภวตัณหาอย่างหนึ่ง ดิ้นรนอยากผลักสิ่งที่มีอยู่แล้วเป็นแล้ว เรียกวภวตัณหาอย่างหนึ่ง นี่แล คือสาเหตุแห่งความทุกข์ขั้นมูลฐาน ภิกษุทั้งหลาย ! **การสลัดทิ้งโดยไม่เหลือซึ่งตัณหาประเภทต่าง ๆ ดับตัณหาคลายตัณหาโดยสิ้นเชิง นั่นแลเราเรียกว่านิโรธ คือความดับทุกข์ได้"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ปัญหาที่เผชิญอยู่เบื้องหน้าของทุกๆ คน คือ ปัญหาเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายถูกความทุกข์เสียบอยู่ทั้งทางกายและทางใจ อุปมาเหมือนผู้ถูกยิงด้วยลูกศรซึ่งกำซาบด้วยยาพิษแล้ว ญาติมิตรเห็นเข้าเกิดความกรุณา จงพยายามช่วยถอนลูกศรนั้น แต่บุรุษผู้โง่เขลาบอกว่าต้องไปสืบให้ได้เสียก่อนว่าใครเป็น คนยิงและยิงมาจากทิศไหน ลูกศรทาด้วยไม้อะไร แล้วจึงจะค่อยมาถอนลูกศรออก ภิกษุทั้งหลาย ! บุรุษผู้นั้นจะต้องตายเสียก่อนเป็นแน่แท้ ความจริงเมื่อถูกยิงแล้วหน้าที่ของเขาก็คือ ควรพยายามถอนลูกศรออกเสียทันที ชำระแผลให้สะอาดแล้วใส่ยาและรักษาแผลให้หายสนิท หรืออีกอุปมาหนึ่งเหมือนบุคคลที่ไฟไหม้อยู่บนศีรษะ ควรรีบดับเสียโดยพลัน ไม่ควรเที่ยววิ่งหาคนผู้เอาไฟมาเผาศีรษะตน ทั้งๆ ที่ไฟลุก

ไหม้อยู่"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! สงสารวัฏฏ์นี้เต็มไปด้วยเพลิงทุกข์นานาประการโหมให้ร้อนอยู่โดยทั่ว สัตว์ทั้งหลายยังวิ่งอยู่ในกองทุกข์แห่งสงสารวัฏฏ์ ใครเล่าจะเป็นผู้ดับ ถ้าทุกคนไม่ช่วยกันดับทุกข์แห่งตน อุปมาเหมือนบุรุษสตรีผู้อยู่ในบริเวณกว้างแห่งหนึ่ง และต่างคนต่างถือดุ้นไฟใหญ่อันไฟลุกโพลงอยู่ทั่วแล้ว ต่างคนต่างก็วิ่งวนกันอยู่ในบริเวณนั้น และร้องกันว่า ร้อน ร้อน ภิกษุทั้งหลาย ! ครานั้นมีบุรุษผู้หนึ่งเป็นผู้ฉลาด ร้องบอกให้ทุกๆ คนทิ้งดุ้นไฟในมือของตนเสีย ผู้ที่ยอมเชื่อทิ้งดุ้นไฟก็ได้ประสบความเย็น ส่วนผู้ไม่เชื่อก็ยังคงวิ่งถือดุ้นไฟพร้อมด้วยร้องตะโกนว่า ร้อน ร้อน อยู่นั่นเอง ภิกษุทั้งหลาย ! เราตถาคตได้ทิ้งดุ้นไฟแล้ว และร้องบอกให้เธอทั้งหลายทิ้งเสียด้วย **ดุ้นไฟที่กล่าวถึงนี้ คือกิเลสทั้งมวล อันเป็นสิ่งที่เผาลนสัตว์ให้เร่าร้อนกระวนกระวาย"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! อายตนะภายในหก คือ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ** อายตนะภายนอกหก คือ **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์** เป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟ คือ ราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ภิกษุทั้งหลาย ! เราตถาคตไม่พิจารณาเห็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะใดๆ ที่จะครอบงำรัดตรึงใจของบุรุษได้มากเท่ารูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะแห่งสตรี ภิกษุทั้งหลาย ! เราไม่พิจารณาเห็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะใดๆ ที่สามารถครอบงำรัดตรึงใจของสตรีให้มากเท่ารูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะแห่งบุรุษ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! กามคุณนี้เรากล่าวว่าเป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นพวงดอกไม้แห่งมาร เป็นกำลังพลแห่งมาร ภิกษุผู้ปรารถนาจะประหารมาร พึงสลัดเหยื่อแห่งมาร ขยี้พวงดอกไม้แห่งมารและทำลายกำลังพลแห่งมารเสีย **ภิกษุทั้งหลาย ! เราเคยเยาะเย้ยกามคุณ ณ โพธิมณฑลในวันที่เราตรัสรู้**

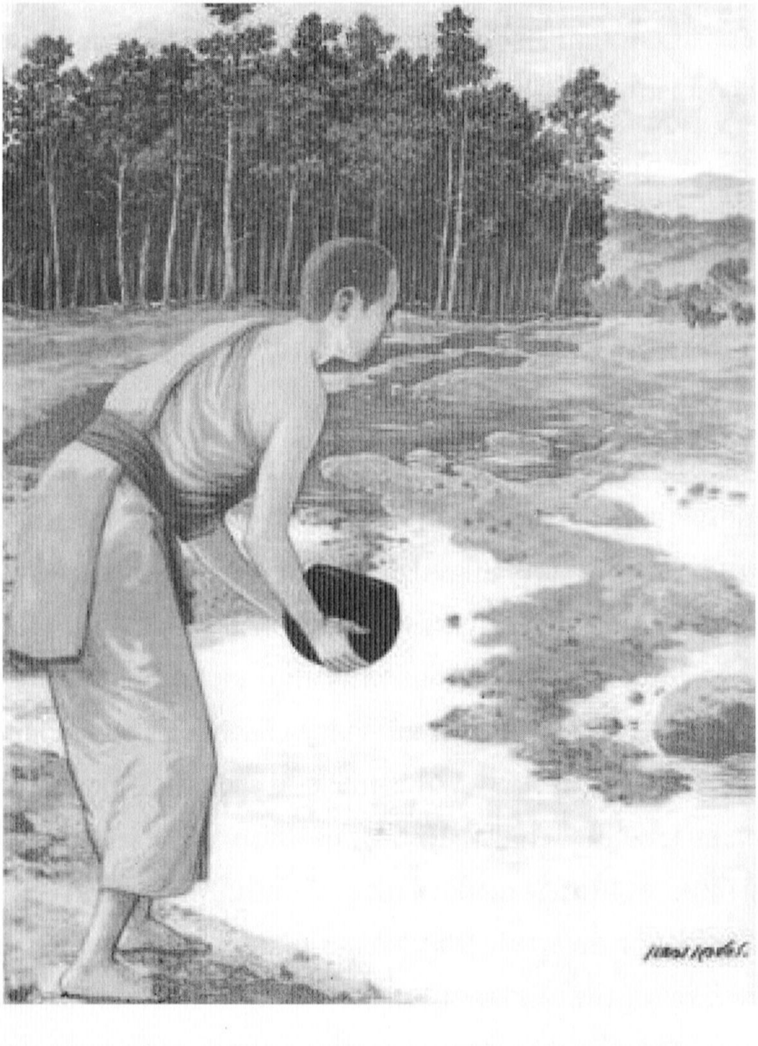
นั้นเองว่า ดูก่อนกาม ! เราได้เห็นต้นเค้าของเจ้าแล้ว เจ้าเกิดจากความดำริคำนึงถึงนั่นเอง เราจักไม่ดำริถึงเจ้าอีก ด้วยประการฉะนี้ กามเอย ! เจ้าจะเกิดขึ้นอีกไม่ได้"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! จิตนี้เป็นสิ่งที่ดิ้นรนกวัดแกว่งรักษายาก ห้ามได้ยาก ผู้มีปัญญาพึงพยายามทำจิตนี้ให้หายดิ้นรนให้เป็นจิตตรง เหมือนช่างศรดัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ! จิตนี้คอยแต่จะกลิ้งเกลือกลงไปคลุกเคล้ากับกามคุณ เหมือนปลาซึ่งเกิดในน้ำ ถูกนายพรานเบ็ดยกขึ้นจากน้ำแล้วคอยแต่จะดิ้นรนไปในน้ำอยู่เสมอ ผู้มีปัญญาพึงพยายามยกจิตขึ้นจากการอาลัยในกามคุณ ให้ละบ่วงมารเสีย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาติของจิตเป็นสิ่งที่ดิ้นรนกลับกลอกง่าย บางคราวปรากฏเหมือนช้างตกมัน ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอจงเอาสติเป็นขอสำหรับเหนี่ยวรั้งช้าง คือจิตที่ดิ้นรนนี้ให้อยู่ในอำนาจ **บุคคลผู้มีอำนาจมากที่สุดและควรแก่การสรรเสริญนั้น คือผู้ที่สามารถเอาตน ของตนเองไว้ในอำนาจได้ สามารถชนะตนเองได้** ผู้ชนะตนเองได้ชื่อว่าเป็นยอดนักรบในสงคราม เธอทั้งหลายจงเป็นยอดนักรบในสงครามเถิด อย่าเป็นผู้แพ้เลย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! จิตใจที่ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม คือนินทาสรรเสริญนั้น เป็นจิตใจที่ประเสริฐยิ่ง ภิกษุทั้งหลาย ! ในหมู่มนุษย์นี้ผู้ใดฝึกตนให้เป็นคนอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่นได้จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ม้าอัสดร ม้าสินธพ พญาช้างตระกูลมหานาคที่ได้รับการฝึกดีแล้ว จัดเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ แต่บุคคลที่ฝึกตนดีแล้วยังประเสริฐกว่าสัตว์เหล่านั้น"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ผู้อดทนต่อคำล่วงเกินของผู้สูงกว่าก็เพราะความกลัว อดทนต่อคำล่วงเกินของผู้เสมอกันเพราะเห็นว่าพอสู้กันได้ แต่ผู้ใดอดทนต่อคำลวงเกินของผู้ซึ่งด้อยกว่าตนได้ เราเรียกความอดทนนั้นว่าสูงสุด** ผู้มีความอดทน มีเมตตา ย่อมเป็นผู้มี ลาภมียศอยู่เป็นสุข เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เปิดประตูแห่งความสุขความสงบได้โดย

เสด็จไปกรุงกุสินารา ทรงกระหายน้ำ
โปรดให้พระอานนท์ไปตักน้ำมาถวาย

ง่าย สามารถปิดมูลเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทเสียได้ คุณธรรมทั้งมวล มีศีลและสมาธิเป็นต้น ย่อมเจริญงอกงามแก่ผู้มีความอดทนทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย ! เมตตากรุณาเป็นพรอันประเสริฐ ในตัวมนุษย์"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! คฤหัสถ์ผู้ยังบริโภคกามเกียจคร้านหนึ่ง พระราชาทรงประกอบกรณียกิจโดยมิได้พิจารณาโดยรอบคอบถี่ถ้วนเสียก่อน หนึ่ง บรรพชิตไม่สำรวมหนึ่ง ผู้อ้างตนว่าเป็นบัณฑิตแต่มักโกรธหนึ่ง สี่จำพวกนี้ไม่ดีเลย **ภิกษุทั้งหลาย ! กรรมอันใดที่ทำไปแล้วต้องเดือดร้อนใจภายหลัง ต้องมีหน้าชุ่มด้วยน้ำตาเสวยผลแห่งกรรมนั้น ตถาคตกล่าวว่า กรรมนั้นไม่ดี ควรเว้นเสีย"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราอยู่ในวัยหนุ่ม มีเกศายังดำสนิทถูกแวดล้อมด้วยสตรีล้วนแต่สะคราญตา เป็นที่น่าปรารถนาของบุรุษเพศผู้ตัดอาลัยในบ่วงกามมิได้ แต่เราเบื่อหน่ายในโลกียวิสัยจึงสละสมบัติบรมจักร และนางผู้จำเริญตา ออกแสวงหาโมกขธรรมแต่เดียวดาย เที่ยวไปอย่างไม่มีอาลัยปลอดโปร่งเหมือนบุคคลที่เป็นหนี้แล้วพ้นจากหนี้ เคยถูกคุมขังแล้วพ้นจากที่คุมขัง เคยเป็นโรคแล้วหายจากโรค หลังจากท่องเที่ยวอยู่เดียวดายและทำความเพียรอย่างเข้มงวด ไม่มีใครจะทำได้ยิ่งกว่าอยู่เป็นเวลาหกปี เราก็ได้ประสบชัยชนะอย่างใหญ่หลวงในชีวิต ได้ตรัสรู้อนุตตริสัมมาสัมโพธิญาณสงบเยือกเย็นถึงที่สุด ล่วงพ้นบ่วงแห่งมารทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์และเป็นของมนุษย์ มารและธิดามาร คือ นางตัณหา นางราคะ และนางอรดี ได้พยายามยั่วยวนเราด้วยวิธีต่างๆ เพื่อให้เราตกอยู่ในอำนาจ แต่เราก็หาสนใจไยดีไม่ ในที่สุดพวกนางก็ถอยหนีไปเอง เราชนะมารอย่างเด็ดขาด จนมีนามก้องโลกว่า "ผู้พิชิตมาร"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ชีวิตนี้เริ่มต้นด้วยเรื่องที่น่าละอาย ทรงตัวอยู่ด้วยเรื่องที่ยุ่งยากสับสน และจบลงด้วยเรื่องเศร้า อนึ่ง ชีวิตนี้เริ่มต้น และจบลง

ด้วยเสียงคร่ำครวญ เมื่อลืมตาขึ้นดูโลกเป็นครั้งแรก เราก็ร้องไห้ และเมื่อจะหลับตาลาโลกเราก็ร้องไห้อีก หรืออย่างน้อยก็เป็นสาเหตุให้คนอื่นหลั่งน้ำตา **เด็กร้องไห้พร้อมด้วยกำมือแน่น เป็นสัญลักษณ์ว่าเขาเกิดมาเพื่อจะหน่วงเหนี่ยวยึดถือ แต่เมื่อจะหลับตาลาโลกนั้น ทุกคนแบมือออกเหมือนจะเตือนให้ผู้อยู่เบื้องหลังสำนึกและเป็นพยานว่า เขามิได้เอาอะไรไปด้วยเลย"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจนั้น เป็นเรื่องทรมานยิ่ง และเรื่องที่จะบังคับมิให้พลัดพรากก็เป็นสิ่งสุดวิสัย ทุกคนจะต้องพลัดพราก จากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจ ไม่วันใด ก็วันหนึ่ง"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ความรักเป็นความร้าย ความรักเป็นสิ่งทารุณและเป็นเครื่องทำลายความสุขของปวงชน ทุกคนต้องการความสมหวังในชีวิตรัก แต่ความรักไม่เคยให้ความสมหวังแก่ใครถึงครั้งหนึ่งแห่งความต้องการ ยิ่งความรักที่ฉาบทาด้วยความเสน่หาด้วยแล้ว ก็เป็นพิษแก่จิตใจ ทำให้ทุรนทุรายดิ้นรนไม่รู้จักจบสิ้น ความสุขที่เกิดจากความรัก นั้นเหมือนความสบายของคนป่วยที่ได้กินของแสลง เธอทั้งหลายอย่าพอใจในความรักเลย เมื่อหัวใจยึดไว้ด้วยความรัก หัวใจนั้นจะสร้างความหวัง ขึ้นอย่างเจิดจ้า แต่ทุกครั้งที่เราหวังความผิดหวังก็จะรอเราอยู่"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **อย่าหวังอะไรให้มากนัก จงมองดูชีวิตอย่างผู้ช่ำชอง อย่าวิตกกังวลอะไรล่วงหน้า ชีวิตนี้เหมือนเกลียวคลื่น ซึ่งก่อตัวขึ้นแล้วม้วนเข้าหาฝั่ง และแตกกระจายเป็นฟองฝอย จงยืนมองดูชีวิตเหมือนคนผู้ยืนอยู่บนฝั่งมองดูเกลียวคลื่นในมหาสมุทรฉะนั้น"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มนุษย์ทั้งหลายผู้ยังมีอวิชชาเป็นผ้าบังปัญญาจักษุนั้น เป็นเสมือนทารกน้อยผู้หลงเข้าไปในป่าใหญ่อันรกทึบซึ่งเต็มไปด้วย

อันตรายน่าหวาดเสียว และว้าเหว่เงียบเหงา มนุษย์ส่วนใหญ่แม้จะร่าเริงแจ่มใจอยู่ในหมู่ญาติและเพื่อนฝูง แต่ใครเล่าจะทราบว่าภายในส่วนลึกแห่งหัวใจเขาจะว้าเหว่และเงียบเหงาสักปานใด ถ้าทุกคนว้าเหว่ไปไม่แน่ใจว่าจะยึดเอาอะไรเป็นหลักที่แน่นอนของชีวิต"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าเขาจะอยู่ในเพศใดภาวะใด การกระทำที่นึกขึ้นภายหลังแล้ว ต้องเสียใจนั้นควรเว้นเสีย เพราะฉะนั้น แม้จะประสบความทุกข์ยากลำบากสักปานใดก็ต้องไม่ทิ้งธรรม** มนุษย์ที่ยังมีอาสวะอยู่ในใจนั้นย่อมจะมีวันพลั้งเผลอประพฤติผิดธรรมไปบ้าง เพราะยังมีสติไม่สมบูรณ์แต่เมื่อได้สติภายหลังแล้วก็ต้องตั้งใจประพฤติธรรมสั่งสมความดีกันใหม่ยิ่งพวกเรานักบวชด้วยแล้วจำเป็นต้องมีอุดมคติ **การตายด้วยอุดมคตินั้นมีค่ากว่าการเป็นอยู่โดยไร้อุดมคติ**"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ธรรมดาว่าไม้จันทน์ แม้จะแห้งก็ไม่ทิ้งกลิ่นอัศวินก้าวลงสู่สงครามก็ไม่ทิ้งลีลา อ้อยแม้เข้าสู่หีบยนต์แล้วก็ไม่ทิ้งรสหวาน บัณฑิตแม้ประสบทุกข์ก็ไม่ทิ้งธรรม**"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **เธอทั้งหลายได้สละเพศฆราวาสมาแล้ว ซึ่งเป็นการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ยากที่ใคร ๆ จะสละได้ ขอให้เธอเสียสละต่อไปเถิด และสละให้ลึกกว่านั้นคือไม่สละแต่เพียงเพศอย่างเดียว แต่จงสละความรู้สึกอันจะเป็นข้าศึกต่อเพศเสียด้วย** เธอเคยฟังสุภาษิตอันกินใจยิ่งมาแล้วมิใช่หรอ บุคคลร้อยคนหาคนกล้าได้หนึ่งคน บุคคลพันคนหาคนเป็นบัณฑิตได้หนึ่งคน บุคคลแสนคนหาคนพูดความจริงได้เพียงหนึ่งคน ส่วนคนที่เสียสละได้ทุกสิ่งทุกอย่างนั้นไม่ทราบว่าจะมีหรือไม่ คือไม่ทราบว่าจะหาในบุคคลจำนวนเท่าไร่จึงจะพบได้ หนึ่งคน"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ข้าวเปลือก ทรัพย์ เงินทองหรือของที่บุคคลหวงแหนอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งทาส กรรมกร คนใช้และที่อยู่อาศัย สิ่งอื่นๆ ทั้งหมดนี้บุคคลนำไปไม่ต้องทอดทิ้งไว้ทั้งหมด **แต่สิ่งที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา หรือด้วยใจ นั่นแหละที่จะเป็นของเขา เป็นสิ่งที่เขาต้องนำไปเหมือนเงาตามตัว** เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดพึงสั่งสมกัลยาณกรรมอันจะนำติดตัวไปสู่สัมปรายภพได้ บุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อไฟไหม้บ้าน ภาชนะเครื่องใช้อื่นใดที่เจ้าของนำออกไปได้ ของนั้นก็เป็นประโยชน์แก่เจ้าของ ที่นำออกไม่ได้ก็ถูกไฟไหม้วอดวายอยู่ ณ ที่นั้นเอง ฉันใดคนในโลกนี้ถูกไฟ คือ ความแก่ ความตายไหม้อยู่ก็ฉันนั้น คนผู้ฉลาดย่อมนำของออกด้วยการให้ทานของที่บุคคลให้แล้วชื่อว่านำออกดีแล้ว มีความสุขเป็นผล ส่วนของที่ยังไม่ได้ให้หาเป็นเช่นนั้นไม่ แต่โจรอาจขโมยเสียบ้าง ไฟอาจจะไหม้เสียบ้าง อีกอย่างหนึ่ง **เมื่อความตายมาถึงเขา บุคคลยอมละทรัพย์สมบัติ และแม้สรีระของตนไว้ นำไปไม่ได้เลย** ผู้มีปัญญารู้ความจริงข้อนี้แล้ว พึงบริโภคใช้สอย พึงให้เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น เมื่อได้ให้ได้บริโภคตามสมควรแล้ว เป็นผู้ไม่ถูกติเตียนย่อมเข้าสู่ฐานะอันประเสริฐ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ความตระหนี่ลาภเป็นความโง่เขลา เหมือนชาวนาที่ตระหนี่ไม่ยอมหว่านพันธุ์ข้าวลงในนา เขาเก็บพันธุ์ข้าวเปลือกไว้จนเน่า และเสีย ไม่สามารถจะปลูกได้อีก ข้าวเปลือกที่หว่านลงแล้วหนึ่งเมล็ด ย่อมให้ผลหนึ่งร่วงฉันใด ทานที่บุคคลทำแล้วก็ฉันนั้น ย่อมมีผลมากผลไพศาล การรวบรวมทรัพย์ไว้โดยมิได้ใช้สอยให้เป็นประโยชน์ ทรัพย์นั้นจะมีคุณแก่ตนอย่างไร เหมือนผู้มีเครื่องประดับอันวิจิตรตระการตา แต่หาได้ประดับไม่ เครื่องประดับนั้นจะมีประโยชน์อะไร รังแต่จะก่อความหนักใจในการเก็บรักษา"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! นกชื่อ "มัยหกะ" ชอบเที่ยวไปตามซอกเขา และที่ต่างๆ มาจับต้นเลียบที่มีผลสุกแล้วร้องว่า ของกู ของกู ในขณะที่มันร้องอยู่นั้นเอง หมู่นกเหล่าอื่นที่บินมากินผลเลียบตามต้องการแล้วจากไป นกมัยหกะก็ยังคงร้องว่า ของกู ของกู อยู่นั่นเอง ข้อนี้ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้น รวบรวมสะสมทรัพย์ไว้มากมาย แต่ไม่สงเคราะห์ญาติตามที่ควร ทั้งมิได้ใช้สอยเองให้ผาสุก มัวเฝ้ารักษาและภูมิใจว่าของเรามีของเรามี ดังนี้ เมื่อเขาประพฤติอยู่เช่นนี้ ทรัพย์สมบัติย่อมเสียหายไป ทรุดโทรมไปด้วยเหตุต่างๆ มากหลาย เขาก็คงคร่ำครวญอยู่อย่างเดิมนั่นเอง และต้องเสียใจในของที่เสียไปแล้ว เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดหาทรัพย์ได้แล้วพึงสงเคราะห์คนที่ควรสงเคราะห์มีญาติ เป็นต้น"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ทรัพย์ของคนไม่ดีนั้น ไม่สู้อำนวยประโยชน์แก่ใคร เหมือนสระโบกขรณีอันตั้งอยู่ในที่ไม่มีมุนษย์ แม้จะใสสะอาดจืดสนิทเย็นดี มีท่าลงสะดวกน่ารื่นรมย์ แต่มหาชนก็หาได้ดื่ม อาบ หรือใช้สอยตามต้องการไม่ น้ำนั้นมีอยู่อย่างไร ประโยชน์ทรัพย์ของคนตระหนี่ก็ฉันนั้น ไม่อำนวยประโยชน์สุขแก่ใครๆ เลย รวมทั้งตัวเขาเองด้วย ส่วนคนดีเมื่อมีทรัพย์แล้วย่อมบำรุงมารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข บำรุงสมณะพราหมณาจารย์ให้เป็นสุข เปรียบเสมือนสระโบกขรณีอันอยู่ไม่ไกลจากบ้านหรือนิคม มีท่าลงเรียบร้อย สะอาด เยือกเย็น น่ารื่นรมย์ มหาชนย่อมได้อาศัยนำไปอาบดื่ม และใช้สอยตามต้องการ โภคทรัพย์ของคนดีย่อมเป็นดังนี้ หาอยู่โดยเปล่าประโยชน์ไม่"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! นักกายกรรมผู้มีกำลังมาก คือนักมวยปล้ำผู้มีกำลังมหาศาลนั้น ก่อนที่จะได้กำลังมาเขาก็ต้องออกกำลังไปก่อนการเสียสละนั้น คือการได้มาซึ่งผลอันเลิศในบั้นปลาย **ผู้ไม่ยอมเสียสละอะไร ย่อมไม่ได้อะไร** จงดูเถิด ! มนุษย์ทั้งหลายรดน้ำต้นไม้ที่โคน แต่ต้นไม้ย่อมให้ผลที่ปลาย เธอทั้งหลายจงพิจารณาดูความจริงตาม ธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งเถิด คือ แม่น้ำ

สายใดเป็นแม่น้ำตาย ไม่ไหล ไม่ถ่ายเทไปสู่ที่อื่น หยุดนิ่งขังอยู่ที่เดียว แม่น้ำสายนั้นย่อมพลันตื้นเขินและสกปรกเน่าเหม็น เพราะสิ่งสกปรกลงมามิได้ถ่ายเท นอกจากนี้บริเวณที่ใกล้แม่น้ำสายนั้น จะหาพืชพันธุ์ธัญญาหารที่เขียวสดก็หายาก แต่แม่น้ำสายใดไหลเอื่อยลงสู่ทะเลหรือแตกสาขาออกไปไหลเรื่อยไปไม่รู้จักหมดสิ้น คนทั้งหลายได้อาศัยอาบดื่ม และใช้สอยตามปรารถนา มันจะใสสะอาดอยู่เสมอ ไม่มีวันเหม็นเน่าหรือสกปรกได้เลย พืชพันธุ์ธัญญาหาร ณ บริเวณใกล้เคียงก็เขียวสดสวยงาม"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลผู้ตระหนี่เมื่อได้ทรัพย์แล้วก็เก็บตนไว้ ไม่ถ่ายเทให้ผู้อื่นบ้าง ก็เหมือนแม่น้ำตายไม่มีประโยชน์อะไรแก่ใคร ส่วนผู้ไม่ตระหนี่ เป็นเหมือนแม่น้ำที่ไหลเอื่อยอยู่เสมอ กระแสน้ำก็ไม่ขาด ทั้งยังเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น สาธุชนได้ทรัพย์แล้วพึงบำเพ็ญตนเสมือนแม่น้ำซึ่งไหลใสสะอาด ไม่พึงเป็นเช่นแม่น้ำตาย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ยัญญสัมปทา หรือทานจะมีผลมากอานิสงส์ไพศาล ถ้าประกอบด้วยองค์หก กล่าวคือ

๑. ก่อนให้ ผู้ให้ก็มีใจผ่องใส ชื่นบาน

๒. เมื่อกำลังให้ จิตใจก็ผ่องใส

๓. เมื่อให้แล้ว ก็มีความยินดี ไม่เสียดาย

๔. ผู้รับเป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อปราศจากราคะ

๕. ผู้รับเป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อปราศจากโทสะ

๖. ผู้รับเป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อปราศจากโมหะ

ภิกษุทั้งหลาย ทานที่ประกอบด้วยองค์หกนี้แล เป็นการยากที่จะกำหนดผลแห่งบุญว่ามีประมาณเท่านั้นเท่านี้ อันที่จริงเป็นกองบุญใหญ่ที่นับไม่ได้ ไม่มีประมาณ เหลือที่จะกำหนดเหมือนน้ำในมหาสมุทรย่อมกำหนดได้โดยยาก ว่ามีประมาณเท่านั้นเท่านี้"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **คราวหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลราชาแห่งแคว้นนี้เข้าไปหาตถาคตและถามว่า บุคคลควรจะให้ทานในที่ใด เราตอบว่าควรให้ในที่เลื่อมใส คือเลื่อมใสบุคคลใด คณะใด ก็ให้แก่บุคคลนั้นในคณะนั้น พระองค์ถามต่อไปว่าให้ทานในที่ใดจึงจะมีผลมาก เราตถาคตตอบว่า ถ้าต้องการผลมากแล้วละก็ควรจะให้ทานในท่านผู้มีศีล การให้แก่บุคคลผู้ที่ศีลห้า มีผลมากอย่างนั้นไม่ สถานที่ทำบุญเปรียบเหมือนเนื้อนา เจตนาและไทยทานของทายกเปรียบเหมือนเมล็ดพืช คือเจตนาและไทยทานของทายกบริสุทธิ์ทานนั้นย่อมมีผลมาก การหว่านข้าวลงในนาที่เต็มไปด้วยหญ้าแฝกและหญ้าคา ต้นข้าวย่อมขึ้นได้ยากฉันใด การทำบุญในคณะบุคคลผู้มีศีลน้อย มีธรรมน้อย ก็ฉันนั้น คือย่อมได้บุญน้อย ส่วนการทำบุญในคณะบุคคล ซึ่งมีศีลดีธรรมงาม ย่อมจะมีผลมาก เป็นภาวะอันตรงกันข้ามอยู่ ดังนี้ เพราะฉะนั้นบุคคลไม่ควรประมาทว่าบุญหรือบาปเพียงเล็กน้อยจะไม่ให้ผล หยาดน้ำที่ไหลลงทีละหยด ยังทำให้แม่น้ำเต็มได้ฉันใด การสั่งสมบุญหรือบาปแม้ทีละน้อยก็ฉันนั้น ผู้สั่งสมบุญ ย่อมเปี่ยมล้นไปด้วยบุญ ผู้สั่งสมบาป ย่อมเพียบแปร้ไปด้วยบาป"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มหาสมุทรย่อมลึกลงตามลำดับ ลาดลงตามลำดับ ไม่โกรกชันเหมือนภูเขาขาดฉันใด ธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น มีการศึกษาตามลำดับ ลุ่มลึกลงตามลำดับ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มหาสมุทรแม้จะมีน้ำมาก อย่างไรก็ไม่ล้นฝั่งคงรักษาระดับไว้ได้ฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น ภิกษุสาวกของเราย่อมไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้จะต้องลำบากถึงเสียชีวิตก็ตาม"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มหาสมุทรย่อมซัดสาดซากศพที่ตกลงไปให้ขึ้นฝั่งเสีย ไม่ยอมให้ลอยอยู่นานฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น สงฆ์ย่อมไม่อยู่

ร่วมด้วยภิกษุผู้ทุศีล มีใจบาป มีความประพฤติไม่สะอาดน่ารังเกียจ มีการกระทำที่ต้องปกปิด ไม่ใช่สมณะ ปฏิญาณตนว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารีเป็นคนเน่าใน รุงรังสางได้ยากเหมือนกองหยากเยื่อ สงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว ย่อมขับภิกษุนั้นออกจากหมู่ภิกษุเช่นนั้น แม้จะนั่งอยู่ท่ามกลางสงฆ์ ก็ชื่อว่าอยู่ห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ชื่อว่า อยู่ห่างไกลจากภิกษุเช่นกัน"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! แม่น้ำสายต่างๆ ย่อมหลั่งไหลลงสู่มหาสมุทร และเมื่อไปรวมกับน้ำในมหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อเดิมของตนเสีย ถึงซึ่งการนับว่ามหาสมุทรเหมือนกันหมดฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น กุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนาจะบวช ออกจากตระกูลต่างๆ วรรณะ ต่างๆ เช่น วรรณะพราหมณ์บ้าง กษัตริย์บ้าง แพศย์บ้าง ศูทรบ้าง คนเทหยากเยื่อบ้าง จันฑาลบ้าง แต่เมื่อมาบวชในธรรมวินัยนี้แล้ว ละวรรณะตระกูลและโคตรของตนเสีย ถึงซึ่งการนับสมณะศากยบุตร เหมือนกันหมด"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ความพร่องหรือความเต็มเอ่อ ย่อมไม่ปรากฏแก่มหาสมุทร แม้พระอาทิตย์จะแผดเผาสักเท่าใด น้ำในมหาสมุทรก็หาเหือดแห้งไปไม่ แม้แม่น้ำสายต่างๆ และฝนจะหลั่งลงสู่มหาสมุทรสักเท่าใด มหาสมุทรก็ไม่เต็มฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น แม้จะมีภิกษุเป็นอันมาก นิพพานไปด้วยอนุปาทิเสสะนิพพานชาติ แต่นิพพานธาตุก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่พร่องไม่เต็มเลย แม้จะมีผู้เข้าถึงนิพพาน อีกสักเท่าใด นิพพานก็คงมีให้ผู้นั้นอยู่เสมอ ไม่ขาดแคลนหรือคับแคบ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มหาสมุทรมีภูติคือ สัตว์น้ำเป็นอันมากมีอวัยวะใหญ่และยาว เช่น ปลาติมิ ปลาติมิงคละ ปลาวาฬ เป็นต้นฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น มีภูติคือพระอริยะบุคคลเป็นจำนวนมาก มี โสดาบันบ้าง พระสกิทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง พระอรหันต์บ้าง จำนวนมากหลายเหลือนับ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! มหาสมุทรมีนานารัตนะ เช่น มุกดามณีไพฑูลย์ เป็นต้น ฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น มีนานาธรรมรัตนะ เช่น สติปัตฐานสี่ สัมมัปปธานสี่ อิทธิบาทสี่ โภชฌงค์เจ็ด มรรคมีองค์แปด เป็นต้น

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! น้ำในมหาสมุทรย่อม มีรสเดียว คือรสเค็มฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น มีรสเดียว คือ วิมุติรส หมายถึงความหลุดพ้นจากกิเลส เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญแห่งพรหมจรรย์ที่เราประกาศแล้ว"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ครั้งก่อนแต่ตรัสรู้เมื่อเรายังเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้นั่นเทียว ได้เกิดความปริวิตกขึ้นว่า อะไรหนอเป็นรสอร่อยในโลก อะไรเป็นโทษในโลก อะไรเป็นอุบายเครื่องออกไปจากโลก ภิกษุทั้งหลายความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า สุขโสมมนัสทปรารถโลกเกิดขึ้นนี้เองเป็นรสอร่อยในโลก โลกไม่เที่ยงทรมานมีการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดานี้เองเป็นโทษในโลก การนำออกเสียสิ้นเชิง ซึ่งความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลินในโลกนี้เอง ถ้าเป็นอุบายเครื่องออกไปจากโลกได้ ภิกษุ ทั้งหลาย ตลอดเวลาเพียงไรที่เรายังไม่รู้จักว่ารสอร่อยของโลกว่าเป็นรส อร่อย ยังไม่รู้จักโทษของโลกว่าเป็นโทษ ยังไม่รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นเครื่องออกตามที่เป็นจริงตลอดเวลาเพียงนั้น เรายังไม่ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่ สัตว์ พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์ ภิกษุ ทั้งหลายเมื่อใดแล เราได้รู้จักรสอร่อยของโลกว่าเป็นรสอร่อย รู้จักโทษของโลกว่าเป็นโทษ รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นเครื่องออกตามที่เป็นจริง ด้วยอาการอย่างนี้แล้ว เมื่อนั้นเราได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณใน โลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์ ก็แหละญาณทรรศนะเครื่องรู้เครื่องเห็นเกิดขึ้นแล้วว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่ไม่มีอีกดังนี้"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย !**พรหมจรรย์นี้เราประพฤติมิใช่เพื่อหลอกลวงคนมิใช่เพื่อให้คนทั้งหลายมานับถือ มิใช่เพื่ออานิสงส์ ลาภสักการะและความสรรเสริญ** มิใช่จุดมุ่งหมายเพื่อเป็นเจ้าลัทธิ และแก่ลัทธิอย่างนั้นอย่างนี้ มิใช่เพื่อให้ใครรู้จักตัวว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ **ที่แท้พรหมจรรย์นี้เราประพฤติเพื่อสังวระคือ ความสำรวม เพื่อปหานะ คือความละ เพื่อวิราคะ คือคลายความกำหนัดยินดี และเพื่อนิโรธะ คือความดับทุกข์"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีตมิใช่วิสัยแห่งสัตว์ คือคิดเอาไม่ได้หรือไม่ควรลงความเห็นด้วยการเดา แต่เป็นธรรมที่บัณฑิตพอจะรู้ได้"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! จงดูกายอันนี้เถิด ฟันหัก ผมหงอก หนังเหี่ยวๆ ยานๆ มีอาการทรุดโทรมให้เห็นอย่างเด่นชัดเหมือนเกวียนที่ชำรุด แล้วชำรุดอีกได้อาศัยแต่ไม้ไผ่มาซ่อมไว้ผูกกระหนาบคาบค้ำไว้จะยืนนาน ไปได้สักเท่าไรการแตกสลายย่อมจะมาถึงเข้าสักวันหนึ่ง **ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีธรรมเป็นที่เกาะที่พึ่งเถิด อย่าคิดถึงสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย แม้ตถาคตก็เป็นเพียงผู้บอกทางเท่านั้น"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! จงดูกายอันเปื่อยเน่านี้เถิด มันอาดูรไม่สะอาด มีสิ่งสกปรกไหลเข้าไหลออกอยู่เสมอ ถึงกระนั้นก็ตามมันยังเป็นที่ พอใจปรารภนายิ่งนักของผู้ไม่รู้ความจริงข้อนี้ ภิกษุทั้งหลายร่างกายนี้ไม่นานนักหรอกคงจะนอนทับถมแผ่นดิน ร่างกายนี้เมื่อปราศจากวิญญาณ ครองแล้ว ก็ถูกทอดทิ้งเหมือนท่อนไม้ที่ไร้ค่าอันเขาทิ้งเสียแล้วโดยไม่ใยดี"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! อันร่างกายนี้สะสมไว้แต่ของสกปรกโสโครก มีสิ่งปฏิกูลไหลออกจากทวารทั้งเก้า มีช่องหู ช่องจมูก เป็นต้น เป็นที่อาศัยแห่งสัตว์เล็กสัตว์น้อย เป็นป่าช้าแห่งซากสัตว์นานาชนิด เป็นรังแห่งโรค เป็น

ที่เก็บมูตรและกรีษ อุปมาเหมือนถุงหนึ่งซึ่งบรรจุเอาสิ่งโสโครก ต่างๆ เข้าไว้แล้วซึมออกมาเสมอๆ เจ้าของกายจึงต้องชำระล้างขัดถูวันละหลายๆ ครั้ง เมื่อเว้นจากการชำระล้างแม้เพียงวันเดียวหรือสองวัน กลิ่นเหม็นก็ปรากฏ เป็นที่รังเกียจเป็นของน่าขยะแขยง"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ร่างกายนี้เป็นเหมือนเรือนซึ่งสร้างด้วยโครงกระดูก มีหนังและเลือดเป็นเครื่องฉาบทา ที่มองเห็นเปล่งปลั่งผุดผาดนั้น เป็นเพียงผิวหนังเท่านั้น เหมือนมองเห็นความงามแห่งหีบศพอันวิจิตร ตระการตาผู้ไม่รู้ก็ติดในหีบศพนั้น แต่ผู้รู้เมื่อทราบว่าเป็นหีบศพ แม้ภายนอกจะวิจิตรตระการตาเพียงไร ก็หาพอใจยินดีไม่ เพราะทราบชัดว่าภายในแห่งหีบอันสวยงามนั้นมีสิ่งปฏิกูลพึงรังเกียจ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! อริยมรรคประกอบด้วยองค์แปดเป็นทางอันประเสริฐ สามารถทำให้บุคคลเดินไปตามทางนี้ถึงซึ่งความสุขสงบเย็น เต็มที่เป็นทางเดินไปสู่อมตะ"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ถ้าภิกษุหรือใครๆ ก็ตาม พึงอยู่โดยชอบ ปฏิบัติดำเนินตามมรรคอันประเสริฐประกอบด้วยองค์แปดนี้อยู่ โลกก็จะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์"**

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ผู้ใดเคารพหนักแน่นในพระศาสดาและพระธรรม มีความยำเกรงในพระสงฆ์ มีความเคารพหนักแน่นในสมาธิ มีความเพียรเครื่องเผาบาปเคารพในไตรสิกขาและเคารพในปฏิสันถารการต้อนรับอาคันตุกะ ผู้เช่นนั้นย่อมไม่เสื่อม ดำรงตนอยู่ใกล้พระนิพพาน"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! **ตราบใดที่พวกเธอยิ่งหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม เคารพในสิกขาบทบัญญัติ ยำเกรงภิกษุผู้เป็นสังฆเถระสังฆบิดร ไม่ยอมตนให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งตัณหา พอใจในการอยู่อาศัยเสนาสนะป่า ปรารถนาให้เพื่อนพรหมจารีย์มาสู่**

สำนักและอยู่เป็นสุข ตราบนั้นพวกเธอจะไม่เสื่อมเลย มีแต่ความเจริญโดยส่วนเดียว"

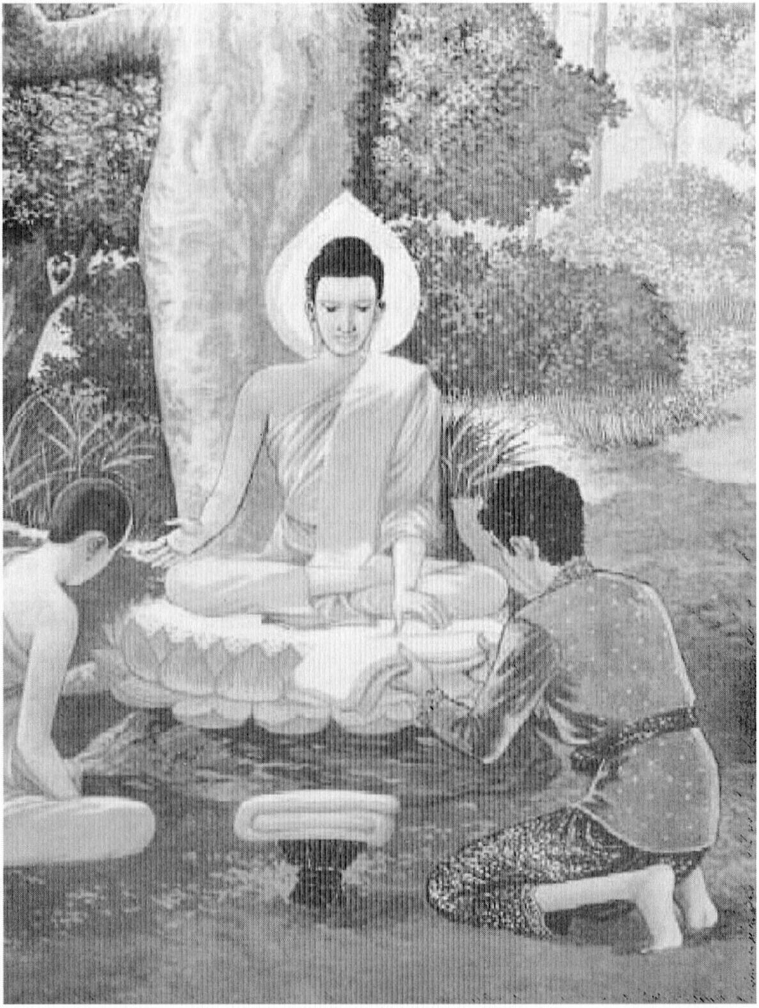
"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ตราบใดที่พวกเธอไม่หมกมุ่นกับการงานมากเกินไป ไม่พอใจด้วยการคุยฟุ้งซ่าน ไม่ชอบใจในการนอนมากเกินควรไม่ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะไม่เป็นผู้ปรารถนาลามก ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจแห่งความปรารถนาชั่ว ไม่คบมิตรเลว ไม่หยุดความเพียรพยายามเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูงขึ้นไปแล้ว ตราบนั้นพวกเธอจะไม่มีความเสื่อมเลย มีแต่ความเจริญโดยส่วนเดียว"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! วาจาสุภาษิตย่อมไม่มีประโยชน์แก่ผู้ไม่ทำตาม เหมือนดอกไม้ที่มีสีสวย สัณฐานดี แต่หากลิ่นมิได้ แต่วาจาสุภาษิตจะมีประโยชน์อย่างมากแก่ผู้ทำตาม เหมือนดอกไม้ที่มีสีสวย มีสัณฐานงามและมีกลิ่นหอม ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมที่เรากล่าวดีแล้วนั้น ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงฆ์ไพศาลแก่ผู้ไม่ทำตามโดยเคารพ แต่จะมีผลมาก มีอานิสงฆ์ไพศาลแก่ผู้ซึ่งกระทำโดยนัยตรงกันข้าม มีการฟังโดยเคารพเป็นต้น"

พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า "มาเถิดอานนท์ ! เราจักไปกุสินารานครด้วยกัน" พระอานนท์รับพุทธบัญชาแล้วประกาศให้ภิกษุทั้งหลายทราบพร้อมกัน แล้วเดินจากสถานที่นั้นมุ่งสู่กุสินารานคร ในระหว่างทางทรงเหน็ดเหนื่อยมากจึงแวะเข้าร่มพฤกษ์ใบหนาต้นหนึ่ง รับสั่งให้พระอานนท์ปูผ้าสังฆาฏิทาเป็นสี่ชั้น

"อานนท์ ! เราเหน็ดเหนื่อยเหลือเกิน อาพาธก็มีอาการรุนแรงขึ้น เร็วเข้าเถิดรีบปูลาดสังฆาฏิลง เราจะนอนพักผ่อนและขอให้เธอไปนำน้ำดื่มพอแก้กระหาย"

"พระเจ้าข้า" พระอานนท์ทูล "เกวียนเป็นจำนวนมากเพิ่งผ่านพ้นลำน้ำไปสักครู่นี้เอง น้ำยังขุ่นอยู่ไม่สมควรที่พระองค์จะดื่ม ขอพระองค์ไปดื่ม ณ แม่น้ำกกุธานทีเถิด มีน้ำจืดสนิทเย็นดี"

ปุกกุสะบุตรแห่งมัลลกษัตริย์
แวะเข้าเฝ้าถวายผ้าเนื้อเกลี้ยงสีทอง

"อย่าเลย อานนท์" พระตถาคต ตรัสเป็นเชิงวิงวอน "อย่าคอยจนไปถึงแม่น้ำกกุธานทีเลย เรากระหายเหลือเกิน ร่างกายร้อนคอแห้งผากเธอจงรีบไปนำน้ำมาเถิด"

พระอานนท์รับพุทธบัญชาแล้ว ถือบาตรของพระตถาคตเจ้าไป ท่านมีอาการเศร้าซึมและวิตกกังวล เมื่อมาถึงริมแม่น้ำยังมองเห็นน้ำขุ่นอยู่ ท่านมีอาการเหมือนว่าจะเดินกลับและห่วงใยในพระศาสดา จึงเดินลงไปอีก พอท่านทำท่าจะตักน้ำขึ้นมาเท่านั้น น้ำซึ่งมีสีขุ่นขาวเพราะรอยเกวียนและโคก็ปรากฏเป็นน้ำใสสะอาดเหมือนกระจกเงา ท่านจึงตักน้ำนั้นมา แล้วรีบเดินกลับน้อมบาตรน้ำเข้าไปถวายพระศาสดา

พระพุทธองค์ทรงดื่มด้วยความกระหาย พระอานนท์มองดูด้วยความชื่นชมในพุทธบารมีแล้วทูลว่า "พระพุทธเจ้าข้าอัศจรรย์จริง ! สิ่งที่ไม่เคยมีไม่เคยปรากฏ ได้มิได้ปรากฏแล้วเป็นเพราะพุทธานุภาพโดยแท้ บารมีธรรมเป็นสั่งสมแท้" แล้วท่านก็เล่าเรื่องน้ำที่ขุ่นกลับใสสะอาดโดยฉับพลันให้พระผู้มีพระภาคสดับ พระจอมมุนีคงประทับสงบนิ่งด้วยอาการแห่งผู้เจนจบและเข้าใจในความเป็นไปทั้งปวง

ก่อนหน้านี้เพียงเล็กน้อย เมื่อพระองค์ผ่านมาทางเมืองปาวาประทับ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทะบุตรแห่งนายช่างทอง นายจุนทะทูลอาราธนาพระพุทธองค์รับภัตตาหาร ณ บ้านของตนแล้วจัดแจงขาทนียโภชนียาหารอย่างประณีต รุ่งขึ้นได้เวลาแล้วอาราธนาพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์เพื่อเสวยพระพุทธองค์ทอดทัศนาการเห็นสูกรมัทวะ อาหารชนิดหนึ่งซึ่งย่อยยากจึงรับสั่งให้ถวายแด่พระองค์แต่เพียงผู้เดียว มิให้ถวายแก่ภิกษุรูปอื่น เมื่อพระองค์เสวยแล้วก็รับสั่งให้ฝังเสีย

ดูเถิด ! พระมหากรุณาแห่งพระองค์มีถึงปานนี้ สำหรับพระองค์นั้นมิได้ห่วงใยในชีวิตอีกแล้ว เพราะถึงอย่างไรก็ต้องนิพพานในคืนวันนี้แน่นอน ทรง

เป็นห่วงภิกษุสาวกจะลำบากถ้าฉันอาหารที่ย่อยยากชนิดนั้น ประหนึ่งมารดาหรือบิดาผู้เปี่ยมด้วยเมตตาธรรมในบุตรของตนทราบว่า อะไรจะทำให้บุตรธิดาลำบาก ย่อมพร้อมที่จะรับความลำบากอันนั้นเสียเอง

สูกรมัทวะให้ผลในทันที อาการประชวรของพระองค์ทรุดหนักลงอย่างน่าวิตก มีพระบังคนเป็นโลหิต แต่ถึงกระนั้นก็ยังเสด็จด้วยพระบาทเปล่าจากปาวาสู่กุสินารานครดังกล่าวแล้ว พระองค์ต้องหยุดพักเป็นระยะๆ หลายครั้งก่อนจะถึงกุสินาราราชธานีแห่งมัลลกษัตริย์ ณ ใต้ร่มพฤกษ์ใบหนาแห่งหนึ่งขณะที่พระองค์หยุดพักมีบุตรแห่งมัลลกษัตริย์นามว่าปุกกุสะ เคยเป็นศิษย์ของอาฬารดาบส กาลามโคตร เดินทางจากกุสินาราเพื่อไปยังปาวานครได้เห็นพระผู้มีพระภาค แล้วเกิดความเลื่อมใสจึงน้อมนำผ้าคู่งามซึ่งมีสีเหลืองทองสิงคีเข้าไปถวาย รับสั่งให้ถวายแก่พระองค์ผืนหนึ่งแก่พระอานนท์ผืนหนึ่ง พระอานนท์เห็นว่าผ้านั้นไม่สมควรแก่ตน จึงน้อมนำผ้านั้นเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคอีกผืนหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงนุ่งและห่มแล้วผ้านั้น สวยงามยิ่งนัก ปรากฏประดุจถ่านเพลิงปราศจากควันและเปลวพระฉวี ของพระองค์เล่าก็ช่างผุดผ่องงดงามเกินเปรียบ ท่านได้เห็นเหตุการณ์ ดังนั้นจึงกราบทูลพระองค์ว่า

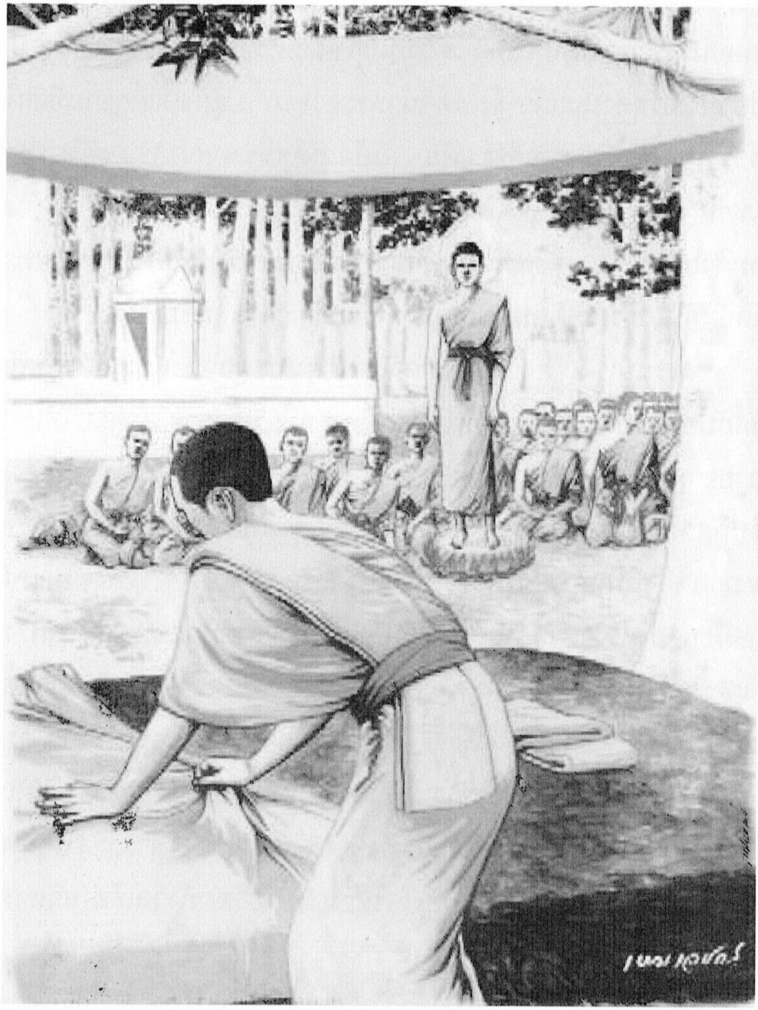
"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐ ! ข้าพระองค์สังเกตเห็นพระฉวีของพระองค์ผุดผ่องยิ่งนัก เกินที่จะเปรียบเทียบด้วยสิ่งใดเปล่งปลั่งมีรัศมี พระองค์ผู้ประเสริฐ ! บัดนี้พระองค์ทรงมีพระชนมายุแปดสิบแล้ว อยู่ในวัยชราเต็มที่เหมือนผลไม้สุกจนงอม อนึ่งเล่าเวลานี้พระองค์ทรงพระประชวรหนัก ร่างกายเป็นผู้มีโรคเบียดเบียน แต่เหตุไฉนผิวพรรณของพระองค์จึงผุดผ่องยิ่งนัก"

"อานนท์ !" พระศาสดาตรัสตอบ "เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าที่เป็นอย่างนี้ ในคราวจะตรัสรู้คราวหนึ่ง และก่อนที่จะนิพพานอีกคราวหนึ่ง ผิวพรรณแห่งตถาคตยอมปรากฏงดงาม ประดุจรัศมีแห่งสุริยาเมื่อแรกรุ่งอรุณ

และจวนจะอัสดง ดูกรอานนท์ ! ในยามสุดท้ายแห่งราตรีนี้ ตถาคตจะต้องปรินิพพานในระหว่างต้นสาละทั้งคู่ซึ่งโน้มกิ่งเข้ามาหากัน มีใบหนาใหญ่ มีดอกเป็นช่อชั้น" ตรัสดังนั้นแล้ว จึงเสด็จนำพระอานนท์ไปสู่ฝั่งน้ำกกุธานทีเสด็จลงสรงสำราญตามพระพุทธอัธยาศัย แล้วเสด็จขึ้นจากกกุธานทีไปประทับ ณ อัมพวัน รับสั่งให้พระจุนทะน้องชายพระสารีบุตรปูลาดสังฆฏิเป็นสี่ชั้นแล้วบรรทมด้วยสีหะไสยา คือตะแคงขวาเอาพระหัตถ์รองรับพระเศียร ซ้อนพระบาทให้เหลื่อมกัน มีพระสติสัมปชัญญะ ตั้งพระทัยว่าจะลุกขึ้นในไม่ช้า

ขณะนั้นเอง ความปริวิตกถึงนายจุนทะผู้ถวายสูกรมัทวะก็เกิดขึ้น จึงตรัสกับอานนท์ว่า "อานนท์ ! เมื่อเรานิพพานไปแล้วอาจมีผู้กล่าวโทษจุนทะว่าถวายอาหารที่เป็นพิษจนเป็นเหตุให้เราปรินิพพาน หรือมิฉะนั้น จุนทะอาจจะเกิดวิปฏิสารเดือดร้อนใจตัวเองว่า เพราะเสวยสูกรมัทวะอันตนถวายแล้วพระตถาคตจึงนิพพาน ดูกรอานนท์ ! บิณฑบาตทานที่มีอานิสงฆ์มาก มีผลไพศาลมีอยู่สองคราวด้วยกัน คือ เมื่อนางสุชาดาถวายเราก่อนจะตรัสรู้ครั้งหนึ่งและอีกครั้งหนึ่งที่จุนทะถวายนี้ ครั้งแรกเสวยอาหารของสุชาดาแล้วตถาคตก็ถึงซึ่งกิเลสนิพพาน คือการดับกิเลส ครั้งหลังนี้เสวยอาหารของจุนทะบุตรนายช่างทองแล้วเราก็นิพพาน ด้วยขันธนิพพาน คือดับขันธอันเป็นวิบากที่ยังเหลืออยู่ ถ้าใครๆ จะพึงตำหนิจุนทะ เธอพึงกล่าวให้เขาเข้าใจตามนี้ ถ้าจุนทะจะพึงเดือดร้อนใจ เธอพึงกล่าวปลอบใจให้เขาคลายวิตกกังวลเสีย อาหารของจุนทะเป็น อาหารมื้อสุดท้ายสำหรับเรา"

ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอานนท์เป็นปัจฉาสมณะมีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวารเสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีถึงกรุงกุสินารา เสด็จเข้าสู่สาลวโนทยาน คืออุทยานซึ่งสะพรึบพรั่งด้วยต้นสาละ รับสั่งให้พระอานนท์จัดแท่นบรรทมระหว่างต้นสาละ ซึ่งมีกิ่งโน้มเข้าหากันให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดร

เสด็จเขาสาลวโนทยาน
รับสั่งให้พระอานนท์จัดแท่นบรรทมระหว่างต้นสาละ

ครั้นนั้นมีบุคคลเป็นจำนวนมาก จากสารทิศต่างๆ เดินทางมาเพื่อเฝ้าพระพุทธสรีระเป็นปัจฉิมกาล แผ่เป็นปริมณฑลกว้างออกไปสุดสายตา สมเด็จพระมหาสมณะทรงเห็นเหตุการณ์ดังนี้ แล้วจึงตรัสกับพระอานนท์เป็นเชิงปรารภว่า

"อานนท์! พุทธบริษัททั้งสี่ คือ **ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทำสักการะบูชาเราด้วยเครื่องบูชาสักการะทั้งหลายอันเป็นอามิส เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น หาชื่อว่าบูชาตถาคต ด้วยการบูชาอันยิ่งไม่ อานนท์เอย! ผู้ใดปฏิบัติตามธรรมปฏิบัติอันชอบยิ่ง ปฏิบัติธรรมอันเหมาะสม ผู้นั้นแลชื่อว่าสักการะบูชาเราด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยม"**

พระอานนท์ทูลว่า "พระองค์ผู้เจริญ! เมื่อก่อนนี้ออกพรรษาแล้ว ภิกษุทั้งหลายต่างพากันเดินทางมาจากทิศานุทิศเพื่อเฝ้าพระองค์ฟังโอวาทจากพระองค์ บัดนี้พระองค์จะปรินิพพานเสียแล้ว ภิกษุทั้งหลาย จะพึงไป ณ ที่ใด ?"

"อานนท์ ! สถานที่อันเป็นเหตุให้ระลึกถึงเราก็มีอยู่คือ สถานที่ที่เราประสูติแล้ว คือลุมพินีวันสถาน สถานที่ที่เราตั้งอาณาจักรแห่งธรรมขึ้นเป็นครั้งแรก คือป่าอิสิปตนมิคทายะ แขวงเมืองพาราณสี สถานที่ที่เราตรัสรู้อนุตตรสัมมาโพธิญาณบรรลุความรู้อันประเสริฐทำกิเลสให้สิ้นไป คือโพธิมณฑลตำบลอุรุเวลาเสนานิคม และสถานที่ที่เราจะปรินิพพาน ณ บัดนี้ คือ ป่าไม้สาละ ณ นครกุสินารา อานนท์เอย ! สถานที่ทั้งสี่แห่งนี้เป็นสังเวชนียสถาน สารานียสถาน สำหรับให้ระลึกถึงเราและเดินตามรอยพระบาทแห่งเรา"

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ! ในพรหมจรรย์นี้มีสุภาพสตรีเป็นอันมากเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ในฐานะต่างๆ เป็นมารดาบ้าง เป็นพี่หญิงน้องหญิงบ้าง เป็นเครือญาติบ้าง และเป็นผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยบ้าง ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อสตรีอย่างไร ?"

"อานนท์ ! การที่ภิกษุจะไม่ดูไม่แลสตรีเพศเสียเลยนั้นเป็นการดี"

"ถ้าจำเป็นต้องดูต้องเห็นเล่าพระเจ้าข้า" พระอานนท์ทูลซัก

"ถ้าจำเป็นต้องดูต้องเห็น ก็อย่าพูดด้วย อย่าสนทนาด้วย นั้นเป็นการดี" พระศาสดาตรัสตอบ

"ถ้าจำเป็นต้องสนทนาด้วยเล่าพระเจ้าข้า จะปฏิบัติอย่างไร"

"ถ้าจำเป็นต้องสนทนาด้วยก็จงมีสติไว้ ควบคุมสติให้ดี สำรวมอินทรีย์ วาจาให้เรียบร้อย อย่าให้ความกำหนัดยินดีหรือ ความหลงใหลครอบงำจิตใจได้ อานนท์ ! เรากล่าวว่าสตรีที่บุรุษเอา ใจเข้าไปเกาะเกี่ยวนั้นเป็นมลทินของพรหมจรรย์"

"แล้วสตรีที่บุรุษมิได้เอาใจเข้าไปเกี่ยวเกาะเล่าพระเจ้าข้าจะเป็นมลทินของพรหมจรรย์หรือไม่"

"ไม่เป็นซิอานนท์ ! เธอระลึกได้อยู่หรือ เราเคยพูดไว้ว่า **อารมณ์อันวิจิตร สิ่งสวยงามในโลกนี้มิใช่กาม แต่ความกำหนัดที่เกิดขึ้น เพราะการดำริต่างหากเล่าเป็นกามของคน เมื่อกระชากความพอใจออกเสียได้แล้วสิ่งวิจิตรสวยงามก็อยู่อย่างเก้อ ๆ ทำพิษอะไรมิได้อีกต่อไป"**

พระผู้มีพระภาคบรรทมสงบนิ่ง พระอานนท์ก็พลอยนิ่งตามไปด้วยดูเหมือนท่านจะตรึกตรองพุทธวจนะที่ตรัสจบลงสักครู่นี้

ความเงียบสงัดปกคลุมอยู่ครู่หนึ่ง แล้วพระอานนท์ก็ทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ! เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว จะปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธสรีระอย่างไร"

"อย่าเลยอานนท์" พระศาสดาทรงห้าม "เธออย่ากังวลกับเรื่องนี้เลยหน้าที่ของพวกเธอคือคุ้มครองตนด้วยดี จงพยายามทำความเพียร เผาบาปให้เร่าร้อนอยู่ทุกอิริยาบถเถิด สำหรับเรื่องสรีระของเราเป็นหน้าที่ของคฤหัสถ์ที่จะพึงทำกัน กษัตริย์ พราหมณ์และคหบดีเป็นจำนวนมากที่ เลื่อมใสตถาคตก็มีอยู่ไม่น้อย เขาคงทำกันเองเรียบร้อย"

"พระเจ้าข้า" พระอานนท์ทูล "เรื่องนี้เป็นหน้าที่ของคฤหัสถ์ก็จริงอยู่ แต่ถ้าเขาถามข้าพระองค์ ข้าพระองค์จะพึงบอกเขาอย่างไร"

"อานนท์ ! ชนทั้งหลายเมื่อปฏิบัติต่อสรีระแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ์ อย่างไร ก็พึงปฏิบัติต่อสรีระแห่งตถาคตอย่างนั้นเถิด"

"ทำอย่างไรเล่า พระเจ้าข้า"

"อานนท์ ! คืออย่างนี้ เขาจะพันสรีระแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ์ด้วยผ้าใหม่ แล้วซับด้วยสำลี แล้วพันด้วยผ้าใหม่อีก ทำอย่างนี้ถึงห้าร้อยคู่ หรือห้าร้อยชั้น แล้วนำวางลงในรางเหล็กซึ่งเต็มไปด้วยน้ำมัน แล้วปิดครอบด้วยรางเหล็กเป็นฝา แล้วทำจิตกาธานด้วยไม้หอมนานาชนิด แล้วถวายพระเพลิงเสร็จแล้วเชิญพระอัฐิธาตุแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ์นั้นไปบรรจุสถูปซึ่งสร้างไว้ ณ ทางสี่แพร่ง และสรีระแห่งตถาคตก็พึงทำเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เลื่อมใสจักได้บูชาและเป็นประโยชน์แก่เขาตลอดกาลนาน"

และแล้วพระพุทธองค์ทรงแสดงถูปารหบุคคล คือบุคคลผู้ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในพระสถูปสี่จำพวก คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ์

ตรัสแล้วบรรทมนิ่งอยู่ พระอานนท์ถอยออกจากที่เฝ้าเพราะความเศร้าสลดสุดที่จะอดกลั้นได้ ท่านไปยืนอยู่ที่สงัดเงียบแห่งหนึ่งน้ำตาไหลพรากจนอาบแก้ม แล้วเสียงสะอื้นเบาๆ ก็ตามมา บัดนี้ท่านมีอายุในวัยชรานับได้แปดสิบแล้ว เท่ากับพระชนมายุของพระผู้มีพระภาคเจ้า อุปสมบทมานานถึงสี่สิบสี่พรรษา ได้ยินได้ฟังพระธรรมเทศนาอบรมจิตใจอยู่เสมอ ได้บรรลุธรรมขั้นต้นเป็นโสดาบันบุคคล ผู้มีองค์ประกอบดังกล่าวนี้ถ้าไม่มีเรื่องสะเทือนใจอย่างแรงคงจะไม่เศร้าโศกปริเวทนาการถึงเพียงนี้

ท่านสะอึกสะอื้นจนสั่นเทิ้มไปทั้งองค์ บางคราวจะมองเห็นผ้าสีเหลืองหม่นที่คลุมกายสั่นน้อยๆ ตามแรงแห่งรูปกาย แน่นอนท่านรู้สึกสะเทือนใจ

และว้าเหว่อย่างยิ่ง เป็นเวลานานเหลือเกินที่ท่านรับใช้พระศาสดา ได้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากและเอื้อเฟื้อต่อกัน การจากไปของพระผู้มีพระภาค จึงเป็นเสมือนกระชากดวงใจของท่านให้หลุดลอย

"โอ ! พระองค์ผู้เป็นที่พึ่งของโลกและของข้าพระองค์" เสียงคร่ำครวญออกมากับเสียงสะอื้น "ตั้งแต่บัดนี้ไป ข้าพระพุทธเจ้าจักไม่ได้เห็นพระองค์อีกแล้ว พระองค์ผู้ทรงพระมหากรุณาดุจห้วงมหรรณพมาด่วนจากข้าพระองค์ทั้งๆ ที่ข้าพระองค์ยังมีอาสวะอยู่เหมือนพี่เลี้ยงสอนให้เด็กเดินเมื่อเด็กน้อยพอจะหัดก้าวเท่านั้น พี่เลี้ยงก็มีอันพลัดพรากจากไป ข้าพระองค์เหมือนเด็กน้อยผู้นั้น" พระอานนท์คร่ำครวญอย่างน่าสงสาร

เมื่อพระอานนท์หายไปนานผิดปกติ พระศาสดาจึงตรัสถามว่า

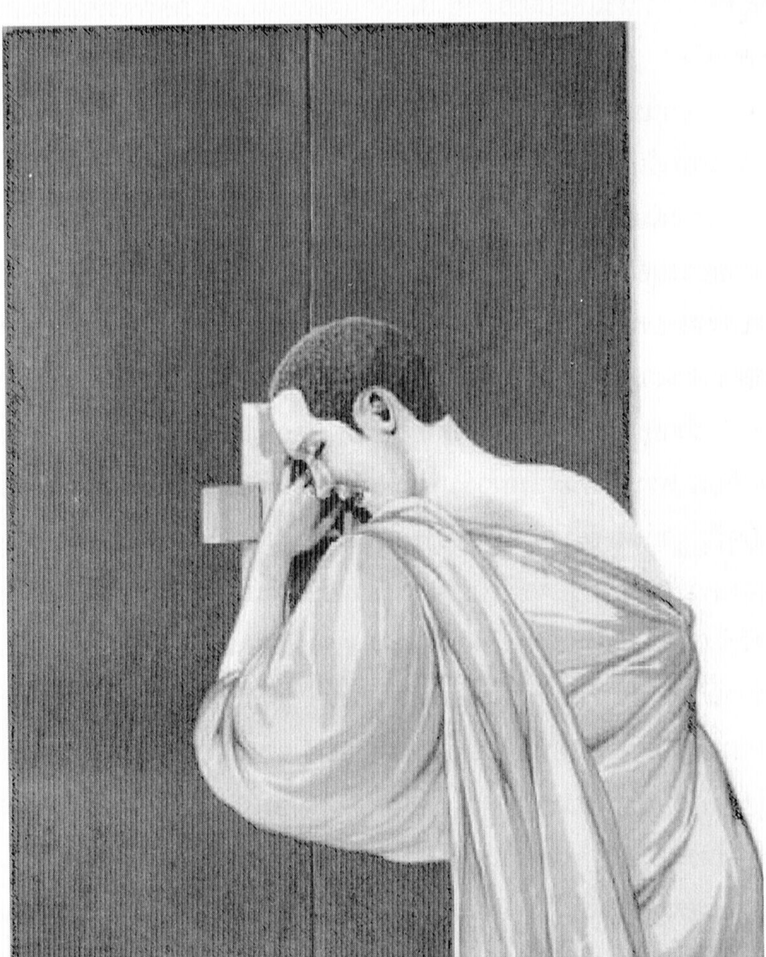
"ภิกษุทั้งหลาย ! อานนท์หายไปไหน?"

"ไปยืนร้องไห้อยู่โคนต้นไม้โน้น พระเจ้าข้า" ภิกษุทั้งหลายทูล

"ไปตามอานนท์มานี่เถิด" พระศาสดาตรัสสั่ง

พระอานนท์เข้าสู่ที่เฝ้าด้วยใบหน้าที่ยังชุ่มด้วยน้ำตา พระศาสดาตรัสปลอบใจว่า "อานนท์ ! อย่าคร่ำครวญนักเลย เราเคยบอกไว้แล้วมิใช่หรือว่า **บุคคลย่อมต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจเป็นธรรมดา ในโลกนี้หรือโลกไหน ๆ ก็ตาม ไม่มีอะไรยั่งยืนถาวรเลย สิ่งทั้งหลายมีการเกิดย่อมมีการดับเป็นธรรมดาเป็นที่สุด ไม่มีอะไรยับยั้งต้านทาน"**

"ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นประดุจดวงตะวัน" พระอานนท์ทูลด้วยเสียงสะอื้นน้อยๆ "ข้าพระองค์มารำพึงว่าตลอดเวลาที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่ข้าพระองค์เที่ยวติดตามประดุจฉายา ต่อไปนี้ข้าพระองค์จะพึงติดตามผู้ใดเล่าจะพึงตั้งน้ำใช้น้ำเสวยเพื่อผู้ใด จะพึงปัดกวาดเสนาสนะที่หลับที่นอนเพื่อผู้ใดอนึ่งเวลานี้ข้าพระองค์ยังมีอาสวะอยู่ พระองค์มาด่วนปรินิพพาน ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์กำจัดกิเลสให้หมดสิ้น ข้าพระองค์

"พระอานนท์ไปยืนร้องไห้ร่ำพันถึงพระพุทธองค์"

คงอยู่อย่างว้าเหว่และเดียวดาย เมื่อคำนึงอย่างนี้แล้ว ก็สุดจะหักห้ามความโศกสลดได้"

"อานนท์ ! เธอเป็นผู้มีบารมีธรรมที่สั่งสมมาไว้แล้วมากเธอเป็นผู้มีบุญที่สั่งสมไว้แล้วมาก อย่าเสียใจเลย กิจอันใดที่ควรทำแก่ตถาคต เธอได้ทำกิจนั้นอย่างสมบูรณ์ด้วยกายกรรม วจีกรรมและมโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาอย่างยอดเยี่ยม จึงประกอบความเพียรเถิด เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เธอจะต้องประสบอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์ในไม่ช้า" ตรัสดังนี้แล้ว จึงเรียกภิกษุทั้งหลายเข้ามาสู่ที่ใกล้ แล้วทรงสรรเสริญพระอานนท์เป็นอเนกปริยาย เป็นต้นว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ! อานนท์เป็นบัณฑิตเป็นผู้รอบรู้และอุปัฏฐากเราอย่างยอดเยี่ยม พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีตและในอนาคต ซึ่งมีภิกษุเป็นผู้อุปัฏฐากนั้น ก็ไม่ดีเกินไปกว่าอานนท์ อานนท์เป็นผู้ดำเนินกิจด้วยปัญญารู้กาลที่ควรไม่ควร รู้กาลที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่มาเฝ้าเรา ว่ากาลนี้สำหรับกษัตริย์ กาลนี้สำหรับราชามหาอำมาตย์ กาลนี้สำหรับคนทั่วไป ควรได้รับการยกย่องนานาประการ มีคุณธรรมน่าอัศจรรย์ ผู้ที่ยังไม่เคยเห็นไม่เคยสนทนาก็อยากเห็นอยากสนทนาด้วย อยากฟังธรรมของอานนท์ เมื่อฟังก็มีจิตใจเพลิดเพลินยินดีในธรรมที่อานนท์แสดง ไม่อิ่มไม่เบื่อด้วยธรรมวารีรส.... ภิกษุทั้งหลาย ! อานนท์เป็นบุคคลที่หาได้ยากผู้หนึ่ง"

พระอานนท์ผู้มีความห่วงใยในพระศาสดาไม่มีที่สิ้นสุดกราบทูลด้วยน้ำเสียงที่ยังเศร้าอยู่ว่า

"พระองค์ผู้เจริญ ! พระองค์เป็นประดุจพระเจ้าจักรพรรดิในทางธรรม ทรงสถาปนาอาณาจักรแห่งธรรมขึ้น ทรงเป็นธรรมราชาสูงยิ่งกว่าราชาใดๆ ในพื้นพิภพนี้ ข้าพระองค์เห็นว่าไม่สมควรแก่พระองค์เลยที่จะปรินิพพานในเมืองกุสินาราอันเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย ขอพระองค์ไปปรินิพพานในเมืองใหญ่ๆ เช่น ราชคฤห์ สาวัตถี จำปาสาเกต โกสัมพี พาราณสี เป็นต้นเถิดพระเจ้าข้า

ในมหานครเหล่านั้น กษัตริย์ พราหมณ์ เศรษฐี คหบดี และชาวนครทุกชั้นที่เลื่อมใสในพระองค์ก็มีอยู่มากจักได้ทำมหาสักการะแด่สรีระแห่งพระองค์เป็นมโหฬาร ควรแก่การเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งอุดมรัตน์ในโลก"

"อานนท์ ! เธออย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ชีวิตของตถาคตเป็นชีวิตแบบอย่าง ตถาคตนิพพานไปแต่เพียงรูปเท่านั้น แต่เกียรติคุณของเราคงอยู่ต่อไป เราต้องการให้ชีวิตนี้งามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด อานนท์เอย ! ตถาคตอุบัติแล้วเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน เมื่ออุบัติมาสู่โลกนี้ เราเกิดแล้วในป่านามว่าลุมพินี เมื่อตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เราก็ได้บรรลุแล้วในป่าตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แขวงเมืองราชคฤห์มหานคร เมื่อตั้งอาณาจักรแห่งธรรมขึ้นเป็นครั้งแรกได้สาวกเพียงห้าคน เราก็ตั้งลงแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมิคทายะ เขตเมืองพาราณสี ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายแห่งเรา เราก็ควรนิพพานในป่าเช่นเดียวกัน"

"อนึ่ง กุสินารานี้ แม้บัดนี้จะเป็นเมืองน้อย แต่ในโบราณกาลกุสินาราเคยเป็นเมืองใหญ่มาแล้ว เคยเป็นที่ประทับของพระเจ้าจักรพรรดิ์นามว่ามหาสุทัสสนะ นครนี้เคยชื่อกุสาวดีเป็นราชธานีที่สมบูรณ์ มั่งคั่ง มีคนมาก มีมนุษย์นิกรเกลื่อนกล่น พรั่งพร้อมด้วยธัญญาหาร มีรมณียสถานที่บันเทิงจิตประดุจดังราชธานีแห่งทิพยนคร กุสาวดีราชธานีนั้น กึกก้อง คฤหาสน์นี้ทั้งกลางวันและกลางคืนด้วยเสียงสิบประการ คือ เสียงคชสาร เสียงภาชี เสียงเภรีและรถเสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงขับร้อง เสียงกังสดาล เสียงสังข์ รวมทั้งสำเนียงประชาชนเรียกกันบริโภค อาหารด้วยความสำราญเบิกบานจิต"

"พระเจ้ามหาสุทัสสนะองค์จักรพรรดิ์เล่า ก็ทรงเป็นอิสราธิบดีในปฐมณฑล ทรงชำนะปัจจมิตรโดยธรรม ไม่ต้องใช้ทัณฑ์และศัสตรา ชนบทสงบราบคาบปราศจากโจรผู้ร้ายมารดาและบุตรธิดามีความอิ่มอกด้วยความเพลิดเพลิน ประตูบานปราศจากลิ่มสลัก เป็นนครที่รื่นรมย์ร่มเย็นสมเป็นราชธานีแห่งพระเจ้าจักรพรรดิอย่างแท้จริง"

"อีกอย่างหนึ่ง อานนท์เอย ! เมื่อมองมาทางธรรมให้เกิดสังเวช สลดจิตก็พอคิดได้ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มุ่งไปสู่จุดสลายตัว อานนท์จึงดูเถิด พระเจ้าจักรพรรดิ์มหาสุทัสสนะก็สิ้นพระชนม์ไปแล้ว เมืองกุสาวดีก็เปลี่ยนมาเป็นกุสินาราแล้ว ประชาชนชาวกุสาวดีก็ตายกันไปหมดแล้ว นี่แลไม่มีอะไรเที่ยง ไม่มีอะไรยั่งยืนตถาคตเองก็จะปรินิพพานในไม่ช้านี้"

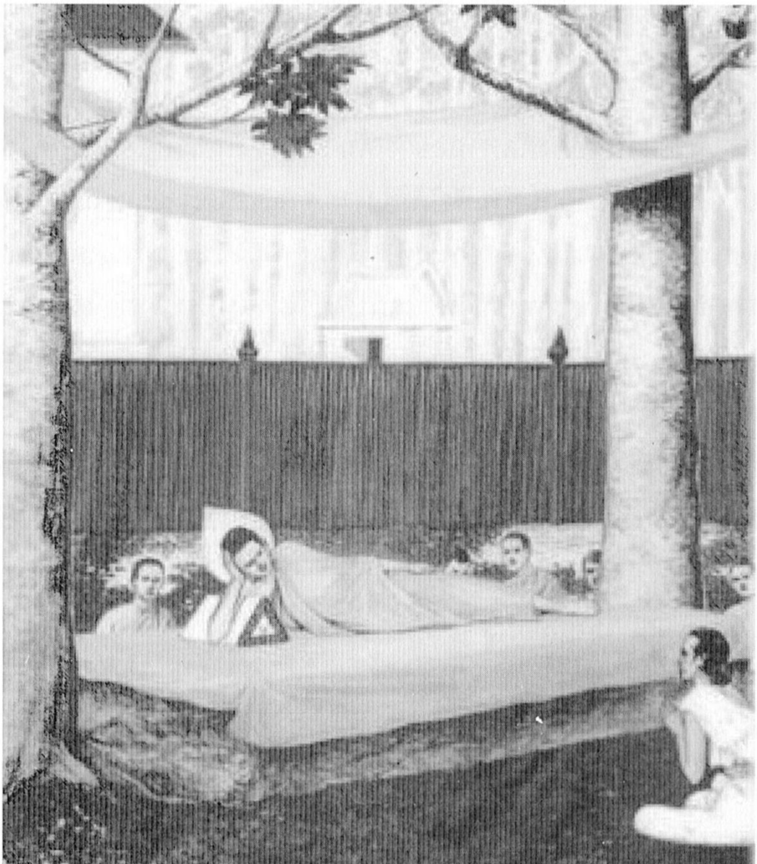
แล้วพระศาสดาก็รับสั่งให้พระอานนท์ไปแจ้งข่าวปรินิพพานแก่มัลลกษัตริย์ว่า พระตถาคตเจ้าจักปรินิพพานในยามสุดท้ายแห่งราตรี เมื่อมัลลกษัตริย์ผู้ครองนครกุสินาราสดับข่าวนี้ต่างก็กำสรดโศกาดูรทุกข์โทมมนัสทับทวี สยายพระเกศายกพระพาหาทั้งสองขึ้นแล้วคร่ำครวญล้มกลิ้งเกลือกประหนึ่งบุคคลที่เท้าขาด ร่ำไห้รำพันถึงพระโลกนาถว่า "พระโลกนาถด่วนปรินิพพานนัก ดวงตาของโลกดับลงแล้ว ประดุจสุริยาซึ่งให้แสงสว่างดับวูบลง"

ด้วยอาการโศกาดูรดังนี้ มัลลกษัตริย์ตามพระอานนท์ไปเฝ้าพระศาสดา ณ สาลวโนทยาน พระอานนท์จัดให้เข้าเฝ้าเป็นตระกูลๆ ไป แล้วกลับสู่สัณฐาคาร คืนนั้นมัลลกษัตริย์ประชุมกันอยู่จนสว่างมิได้บรรทมเลย

ท่ามกลางบรรยากาศดังกล่าวนี้ นักบวชปริพาชกหนุ่มคนหนึ่งขออนุญาตผ่านฝูงชนขอเข้าเฝ้าพระศาสดา พระอานนท์ได้สดับสำเนียงนั้น จึงออกมารับและขอร้องวิงวอนว่าอย่ารบกวนพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย

"ข้าแต่ท่านอานนท์ !" ปริพาชกผู้นั้นกล่าว "ข้าพเจ้าขออนุญาต เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทูลถามข้อข้องใจบางประการ ขอท่านได้ โปรดอนุญาตเถิด ข้าพเจ้าสุภัททะปริพาชก"

"อย่าเลย สุภัททะ ท่านอย่ารบกวนพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย พระองค์ทรงลำบากพระวรกายมากอยู่แล้ว พระองค์ประชวรหนักจะปรินิพพานในยามสุดท้ายแห่งราตรีนี้แน่นอน"

ทรงแสดงธรรมโปรดสุภัททะปริพาชก
ให้สำเร็จมรรคผล นับเป็นปัจฉิมเวไนย

"ท่านอานนท์ ! " สุภัททะวิงวอนต่อไป "โอกาสของข้าพเจ้าเหลือเพียงเล็กน้อย ขอท่านอาศัยความเอ็นดู โปรดอนุญาตให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระศาสดาเถิด"

พระอานนท์คงทัดทานอย่างเดิม และสุภัททะก็อ้อนวอนครั้งแล้วครั้งเล่าไม่ยอมย่อท้อจนกระทั่งได้ยินพระศาสดาพระมหากรุณาอันไม่มีที่สิ้นสุด รับสั่งกับอานนท์ว่า "อานนท์ ! ให้สุภัททะเข้ามาหาตถาคตเถิด"

เพียงเท่านี้สุภัททะปริพาชกก็ได้เข้าเฝ้าสมประสงค์ เขากราบลงใกล้แท่นบรรทมแล้วทูลว่า "ข้าแต่พระจอมมุนี ! ข้าพระองค์นามว่าสุภัททะถือเพศเป็นปริพาชกมาไม่นาน ได้ยินกิตติศัพท์เล่าลือเกียรติคุณแห่งพระองค์แต่ก็หาได้เคยเข้าเฝ้าไม่ บัดนี้พระองค์จะดับขันธปรินิพพานแล้ว ข้าพระองค์ขอประทานโอกาสซึ่งมีอยู่น้อยนี้ทูลถามข้อข้องใจบางประการ เพื่อจะได้ไม่เสียใจภายหลัง"

"ถามเถิดสุภัททะ" พระศาสดาตรัส

"พระองค์ผู้เจริญ คณาจารย์ทั้งหกคือ ปูรณะกัสสปะ มักขลิโคศาล อชิตเกสกัมพล ปกุทธะกัจจายนะ สัญชัยเวลัฏฐบุตร และนิครนถ์นาฏบุตร เป็นศาสดาเจ้าลัทธิที่มีคนนับถือมาก เคารพบูชามาก ศาสดาเหล่านี้ยังจะเป็นพระอรหันต์หมดกิเลสหรือประการใด"

"เรื่องนี้หรือสุภัททะที่เธอดิ้นรนขวนขวายมาหาเราด้วยความพยายามอย่างยิ่งยวด" พระศาสดาตรัสทั้งยังหลับพระเนตรอยู่

"เรื่องนี้เองพระเจ้าข้า" สุภัททะทูล

พระอานนท์รู้สึกกระวนกระวายทันที เพราะเรื่องที่สุภัททะมารบกวนพระศาสดานั้น เป็นเรื่องที่ไร้สาระเหลือเกิน ขณะที่พระอานนท์จะเชิญสุภัททะออกจากที่เฝ้านั้นเอง พระศาสดาก็ตรัสขึ้นว่า

"อย่าสนกับเรื่องนั้นเลย สุภัททะ เวลาของเราและของเธอเหลือน้อยเต็มทีแล้ว จงถามสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เธอเองเถิด"

"ข้าแต่ท่านสมณะ ! ถ้าอย่างนั้นข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาสามข้อ คือ รอยเท้าในอากาศมีอยู่หรือไม่ สมณะภายนอกศาสนาของพระองค์มีอยู่หรือไม่ สังขารที่เที่ยงมีอยู่หรือไม่ ?"

"สุภัททะ ! **รอยเท้าในอากาศนั้นไม่มี ศาสนาใดไม่มีมรรคมีองค์แปด สมณะผู้สงบถึงที่สุดก็ไม่มีในศาสนานั้น สังขารที่เที่ยงนั้นไม่มีเลย สุภัททะ ปัญหาของเธอมีเท่านี้หรอ?"**

"มีเท่านี้พระเจ้าข้า" สุภัททะทูลแล้วนิ่งอยู่

พระพุทธองค์ผู้ทรงอนาวรณญาณ ทรงทราบอุปนิสัยของสุภัททะแล้วจึงตรัสต่อไปว่า "สุภัททะ ! ถ้าอย่างนั้นจงตั้งใจฟังเถิด เราจะแสดงธรรมให้ฟังแต่โดยย่อ **ดูกรสุภัททะ ! อริยมรรคประกอบด้วยองค์แปดเป็นทางประเสริฐ สามารถให้บุคคลผู้เดินไปตามทางนี้ถึงซึ่งความสุขสงบเย็นเต็มที่ เป็นทางเดินไปสู่อมตะ ดูกรสุภัททะ ! ถ้าภิกษุหรือใครก็ตามจะพึงอยู่โดยชอบ ปฏิบัติดำเนินตามมรรคอันประเสริฐประกอบด้วยองค์แปดนี้อยู่ โลกก็จะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์"**

สุภัททะฟังพระพุทธดำรัสนี้แล้วเลื่อมใส ทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ตรัสว่าผู้ที่เคยเป็นนักบวชในศาสนาอื่นมาก่อน ถ้าประสงค์จะบวชในศาสนาของพระองค์จะต้องอยู่ติตถิยปริวาส คือบำเพ็ญตนทำความดีจนภิกษุทั้งหลายไว้ใจเป็นเวลาสี่เดือนก่อนแล้วจึงจะบรรพชาอุปสมบทได้ สุภัททะทูลว่า เขาพอใจอยู่บำรุงปฏิบัติภิกษุทั้งหลายสักสี่ปี

พระศาสดาทรงเห็นความตั้งใจจริงของสุภัททะ ดังนั้นจึงรับสั่งให้อานนท์นำสุภัททะไปบรรพชาอุปสมบท พระอานนท์รับพุทธบัญชาแล้วนำสุภัททะไป ณ ที่สวนหนึ่ง ปลงผมและหนวดแล้วบอกกรรมฐานให้ตั้งอยู่ใน

ไตรสรณคมน์และศีล สำเร็จเป็นสามเณร บรรพชาแล้วนำมาเฝ้าพระศาสดา พระผู้ทรงมหากรุณาให้อุปสมบทแก่สุภัททะเป็นภิกษุโดยสมบูรณ์แล้ว ตรัสบอกกัมมัฏฐานอีกครั้งหนึ่ง

สุภัททะภิกษุใหม่ ตั้งใจแน่วแน่ว่าจะพยายามให้บรรลุพระอรหัตตผลในคืนนี้ก่อนที่พระศาสดาจะนิพพาน จึงออกไปเดินจงกรมอยู่ที่สงัดแห่งหนึ่งในบริเวณอุทยานสาลวโนทยาน

บัดนี้ร่างกายของสุภัททะภิกษุห่อห่มด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ เมื่อต้องแสงจันทร์ในราตรีนั้นดูผิวพรรณของท่านเปล่งปลั่งงามอำไพมัชฌิมยามแห่งราตรีจวนจะสิ้นอยู่แล้ว ดวงรัชนีกลมโตเคลื่อนย้ายไปอยู่ทางท้องฟ้าด้านตะวันตก สุภัททะภิกษุตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะบำเพ็ญเพียรคืนนี้ตลอดราตรี เพื่อบูชาพระศาสดาผู้จะนิพพานในปลายปัจฉิมยาม ดังนั้นแม้จะเหน็ดเหนื่อยอย่างไรก็ไม่ย่อท้อ

แสงจันทร์นวลผ่องสุกสกาวเมื่อครู่นี้ดูจะอับรัศมีลง สุภัททะภิกษุแหงนขึ้นดูท้องฟ้าเมฆก้อนใหญ่กำลังเคลื่อนเข้าบดบังแสงจันทร์จนมิดดวงไปแล้ว แต่ไม่นานนักเมฆก้อนนั้นก็เคลื่อนคล้อยไป แสงโสมสาดส่องลงมาสว่างนวลดังเดิม

ทันใดนั้นดวงปัญญาก็พลุ่งโพลงขึ้นในดวงใจของสุภัททะภิกษุ เพราะนำดวงใจไปเทียบกับดวงจันทร์

"อา !" ท่านอุทานเบาๆ **"จิตนี้เป็นธรรมชาติที่ผ่องใส มีรัศมีเหมือนดวงจันทร์ แต่อาศัยกิเลสที่จรมาเป็นครั้งคราว จิตนี้จึงเศร้าหมองเหมือนก้อนเมฆบดบังดวงจันทร์ให้อับแสง"**

แลแล้ววิปัสนาปัญญาก็โพลงขึ้น ชำแรกกิเลสแทงทะลุบาปธรรมทั้งมวลห่อหุ้มดวงจิต แหวกอวิชชาและโมหะอันเป็นประดุจตาข่ายด้วย ศัสตราคือวิปัสสนาชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลสอาสวะทั้งมวล บรรลุอรหัตตผล

พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้วลงจากที่จงกรมมาถวายบังคมพระมงคลบาทแห่งพระศาสดาแล้วนิ่งอยู่

ภายใต้แสงจันทร์สีนวลยองใยนั้น พระผู้มีพระภาคบรรทมเหยียดพระวรกายในท่าสีหะไสยา แวดล้อมด้วยพุทธบริษัทมากหลายแผ่เป็นปริมณฑล กว้างออกไปสุดสายตา ประดุจดวงจันทร์ที่ถูกแวดล้อมด้วยกลุ่มเมฆก็ปานกัน

พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า "อานนท์ ! เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เธอทั้งหลายอาจจะคิดว่าบัดนี้พวกเธอไม่มีศาสดาแล้วจะพึงว้าเหว่ไร้ที่พึ่ง"

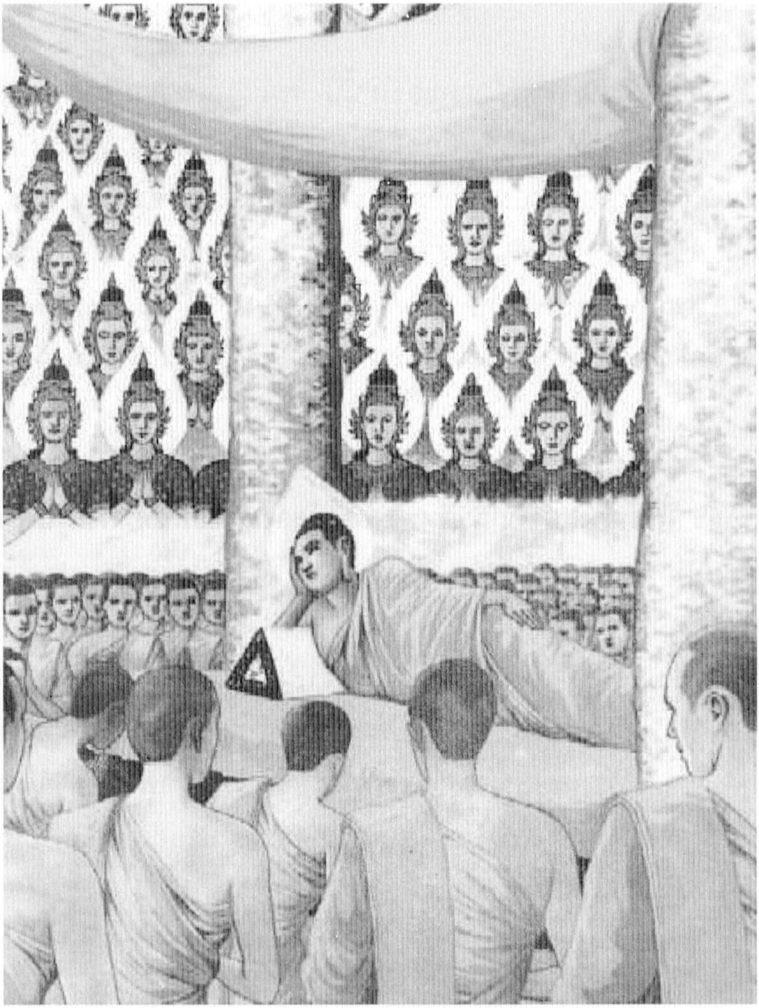
"อานนท์เอย ! พึงประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่า ธรรมวินัยอันใดที่เราได้แสดงแล้วบัญญัติแล้ว ขอให้ธรรมวินัยอันนั้นจงเป็นศาสดาของพวกเธอแทนเราต่อไป เธอทั้งหลายจึงมีธรรมวินัยเป็นที่พึ่งเถิด อย่าได้มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย"

เมื่ออานนท์มิได้ทูลถามอะไร พระธรรมราชาจึงตรัสต่อไปว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ผู้มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ผู้ใดมีความสั่งเสียเรื่องพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในมรรคหรือปฏิปทาใดๆ ก็จงถามเสียบัดนี้ เธอทั้งหลายจะได้ไม่เสียใจภายหลังว่า มาอยู่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดาแล้ว มิได้ถามข้อสงสัยแห่งตน"

ภิกษุทุกรูปเงียบกริบ บริเวณปรินิพพานมณฑลสงบเงียบไม่มีเสียงใดๆ เลย แม้จะมีพุทธบริษัทประชุมกันอยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม ทุกคนปรารถนาจะฟังแต่พระพุทธดำรัสเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจเป็นครั้งสุดท้าย

บัดนี้ พละกำลังของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหลืออยู่น้อยเต็มทีแล้ว ประดุจน้ำที่เทราดลงไปในดินที่แตกระแหง ย่อมพลันเหือดแห้งหายไป มิได้ปรากฏแก่สายตา ถึงกระนั้นพระบรมโลกนาถก็ยังประทานปัจฉิมโอวาทเป็นพระพุทธดำรัสสุดท้ายว่า

ทรงยกพระธรรมวินัยไตรปิฎกเป็นศาสดา
ประทานปัจฉิมโอวาทแล้วปรินิพพาน

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! บัดนี้เป็นวาระสุดท้ายแห่งเราแล้ว เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้จำมั่นไว้ว่า สิ่งทั้งปวงมีความเสื่อมและสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด"

ย่างเข้าสู่ปัจฉิมยาม พระจันทร์โคจรไปทางขอบฟ้าทิศตะวันตก แสงโสมสาดส่องผ่านทิวไม้ลงมา ท้องฟ้าเกลี้ยงเกลาปราศจากเมฆหมอก รัชนีแจ่มจรัสดูเหมือนจะจงใจส่องแสงเปล่งปลั่งเป็นพิเศษครั้งสุดท้ายแล้วสลัวลงเล็กน้อย เหมือนจงใจอาลัยในพระศาสดาผู้เป็นครูของเทวดา และมนุษย์

พระผู้มีพระภาคมีพระกายสงบ หลับพระเนตรสนิท พระอนุรุทธเถระซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่อยู่ในเวลานั้น และได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคว่าเป็นเลิศทางทิพยจักษุได้เข้าฌานตาม ทราบว่า พระพุทธองค์เขาสู่ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานแล้ว เข้าสู่อรูปสมาบัติคือ อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากัญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ และสัญญาเวทยิตนิโรธ ตามลำดับ แล้วถอยออกมาจากสัญญาเวทยิตนิโรธ จนถึงปฐมฌาน แล้วเข้าสู่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานอีก เมื่อออกจากจตุตถฌานยังไม่ทันเข้าสู่อากาสานัญจายตนะ พระองค์ก็ปรินิพพานในระหว่างนี้เอง

ในที่สุดแม้พระองค์ก็ต้องประสบอวสานเหมือนคนทั้งหลาย พระธรรมที่พระองค์เคยพร่ำสอนมาตลอดพระชนม์ชีพว่า **สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นที่สุดนั้น เป็นสัจธรรมที่ไม่ยกเว้นแม้แต่พระองค์เอง**

นึกย้อนหลังไปเมื่อสี่สิบห้าปีก่อนปรินิพพาน พระองค์เป็นผู้โดดเดี่ยว เมื่อปัญจวัคคีย์ทอดทิ้งไปแล้วพระองค์ก็ไม่มีใครอีกเลยภายใต้โพธิบัลลังก์ครั้งกระนั้น แสงสว่างแห่งการตรัสรู้ได้โชติช่วงขึ้นพร้อมด้วยแสงสว่างแห่งรุ่งอรุณ พระองค์มีเพียงหยาดน้ำค้างบนใบโพธิพฤกษ์เป็นเพื่อน ต้องเสด็จจากโพธิมณฑลไปพาราณสีด้วยพระบาทเปล่าถึงสิบวัน เพียงเพื่อหาเพื่อนผู้รับคำ

แนะนำของพระองค์สักห้าคน แต่มาบัดนี้พระองค์มีภิกษุสงฆ์สาวกเป็นจำนวนแสนจำนวนล้าน มีหมู่ชนเป็นจำนวนมากเดินทางมาจากทิศานุทิศเพียงเพื่อได้เข้าเฝ้าพระองค์ บุคคลทั้งหลาย รู้สึกว่าการได้เห็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นความสุขอย่างยิ่ง

เมื่อสี่สิบห้าปีมาแล้ว พระองค์ทรงมีเพียงหญ้าคามัดหนึ่งที่นายโสตถิยะนำมาถวาย และทรงทำเป็นที่รองประทับ มาบัดนี้มีเสนาสนะมากหลายที่สวยงาม ซึ่งมีผู้ศรัทธาสร้างอุทิศถวายพระองค์ เช่น เชตวัน เวฬุวัน ชีวกัมพวัน มหาวัน ปุพพาราม นิโครธาราม โฆสิตาราม ฯลฯ เศรษฐี คหบดีต่างแย่งชิงกันจองเพื่อให้พระองค์รับภัตตาหารของเขา แน่นอนทีเดียวหากพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ คงจะไม่ได้รับความนิยมเลื่อมใสถึงขนาดนี้และไม่ยืนนานถึงปานนี้

เมื่อสี่สิบห้าปีมาแล้ว ภายใต้โพธิพฤกษ์อันร่มเย็นริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา พระองค์ได้บรรลุแล้วซึ่งกิเลสนิพพาน กำจัดกิเลสและความมืดให้หมดไป และบัดนี้ภายใต้ต้นสาละทั้งคู่และความเย็นเยือก แห่งปัจฉิมยามพระองค์ก็ดับแล้วด้วยขันธนิพพาน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระรูปอันวิจิตรด้วยมหาปุริสลักษณะสามสิบสองประการ ประดับด้วยอนุพยัญชนะแปดสิบ มีพระธรรมกายอันสำเร็จแล้วด้วยนานาคุณรัตนะ มีศีลขันธ์อันบริสุทธิ์ด้วย อาการทั้งปวงเป็นต้นถึงฝั่งแห่งความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยยศ ด้วยบุญ ด้วยฤทธิ์ ด้วยกำลังและด้วยปัญญา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นยิ่งต้องดับแล้วด้วยการตกลงแห่งฝนคือมรณะ เหมือนกองอัคคีใหญ่ต้องดับมอดลงเพราะฝนห่าใหญ่ตกลงมาฉะนั้น

พระองค์เคยตรัสไว้ว่า **"ไม่ว่าพาลหรือบัณฑิต ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ ไวศยะ ศูทร หรือจัณฑาล ในที่สุดก็ต้องบ่ายหน้าไปสู่**

ความตายเหมือนภาชนะ ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ ในที่สุดก็ต้องแตกสลายเหมือนกันหมด" นั้นช่างเป็นความจริงเสียนี่กระไร

อันว่าความตายนี้มีอิทธิพลยิ่งใหญ่นัก ไม่มีใครสามารถต้านทานต่อสู้ด้วยวิธีใดๆ ได้เลย ก้าวเข้าไปสู่ปราสาทแห่งกษัตริยาธิราชและแม้ในวงชีวิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างสง่าผ่าเผยปราศจากความสะทกสะท้านใดๆ เช่นเดียวกับก้าวเข้าไปสู่กระท่อมน้อยของขอทาน พระยามัจจุราชนี้เป็นตุลาการที่เที่ยงธรรมยิ่งนัก ไม่เคยลำเอียงหรือกินสินบนของใครเลย ย่อมพิจารณาคดีตามบทพระอัยการ และอ่านคำพิพากษาด้วยถ้อยคำอันหนักแน่นเด็ดเดี่ยว ไม่ฟังเสียงคัดค้านและขอร้องของใครท่ามกลางเสียงคร่ำครวญอันระคนด้วยกลิ่นธูปควันเทียนนั้น ท่านได้ยื่นพระหัตถออกกระชากให้ความหวังของทุกคนหลุดลอย และแล้วทุกอย่างก็เป็นไปตามพระบัญชาของพระองค์ เมื่อมาถึงจุดนี้ ความยิ่งใหญ่ของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายก็จะกลายเป็นเพียงนิยายที่ไว้เล่าสู่กันฟังเท่านั้น

มงกุฎประดับเพชรก็มีค่าเท่ากับหมวกฟาง พระคฑาอันมีลวดลายวิจิตรก็เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ค่าเมื่อความตายมาถึงเขา พระราชาก็ต้องถอดมงกุฎเพชรลงวาง ทิ้งพระคฑาไว้ แล้วเดินเคียงคู่ไปกับชาวนา หรือ ขอทาน ผู้ได้ทิ้งจอบ เสียม หมวกฟางและคันไถ หรือภาชนะขอทานไว้ให้ทายาทของตน

พระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระกายของพระองค์เหมือนของคนทั้งหลาย ซึ่งจะต้องแตกสลายไปในที่สุด แต่ความดีและเกียรติคุณของพระองค์ยังคงดำรงอยู่ในโลกต่อไปอีกนานเท่าใด ไม่อาจจะกำหนดได้ ความดีนี่เองที่เป็นสาระอันแท้จริงของชีวิต

"โอ ! พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ พระองค์ผู้ทรงพระมหากรุณากว้างใหญ่ดุจห้วงมหรรณพ มีน้ำพระทัยใสบริสุทธิ์ดุจน้ำค้างเมื่อรุ่งอรุณ ทรง

มีพระทัยหนักแน่นดุจมหิดล รับได้ทั้งเรื่องดีและเรื่องร้าย ทรงสละความสุขส่วนพระองค์ขวนขวายเพื่อความสงบร่มเย็นของปวงชน พระองค์ทรงเป็นผู้ประทานแสงสว่างแก่โลกภายใน คือดวงจิต ประดุจ พระอาทิตย์ให้แสงสว่างแก่โลกภายนอก คือท้องฟ้าปฐพี บัดนี้พระองค์ ปรินิพพานเสียแล้วมองไม่เห็นแม้แต่เพียงพระสรีระซึ่งเคยรับใช้พระองค์ โปรยปรายธรรมรัตนประหนึ่งม้าแก้วแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ์เป็นพาหนะนำ เจ้าของตรวจความสงบสุขแห่งประชากร"

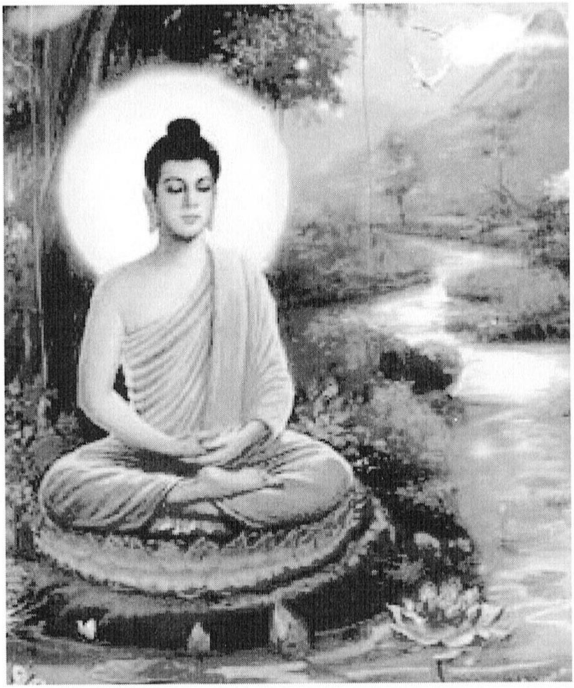
"โอ ! พระมหามุนีผู้เป็นจอมชน บัดนี้ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นประดุจนกในเวหาไร้โพธิหรือไทรที่จะจับเกาะ ประดุจเด็กน้อยผู้ขาดมารดา เหมือนเรือที่ลอยคว้างอยู่ในมหาสมุทรอ้างว้างว้าเหว่สุดประมาณ จะหาใครเล่าผู้เสมอเสมือนพระองค์"

แม้พระอานนท์พุทธอนุชาเองก็ไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้ เป็นเวลายี่สิบห้าปีจำเดิมแต่รับหน้าที่พุทธอุปัฏฐากมา เคยรับใช้ใกล้ชิดพระพุทธ-องค์เสมือนเงาตามองค์ บัดนี้พระพุทธองค์เสด็จจากไปเสียแล้ว ท่านรู้สึกว่าว้าเหว่และเงียบเหงาไม่ได้เห็นพระองค์อีกต่อไป เวลายี่สิบห้าปีนานพอที่จะก่อความรู้สึกสะเทือนใจอย่างรุนแรงเมื่อมีการพลัดพราก

แต่แล้วเรื่องทั้งหลายก็มาจบลงด้วยสัจธรรมที่พระองค์ทรงพร่ำสอนอยู่เสมอว่า

- **สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นก็ย่อมมีการดับไปเป็นธรรมดา**
- **สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้นเพราะมีเหตุ สิ่งนั้นย่อมดับได้**
- **สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นในเบื้องต้น ตั้งอยู่ในท่ามกลางและดับไปในที่สุด**

บัดนี้พระพุทธองค์ดับแล้ว ดับอย่างหมดเชื้อทั้งวิบากขันธ์และกิเลสานุสัยทั้งปวง ประดุจกองไฟดับลงแล้วเพราะหมดเชื้อฉะนั้นฯ

พุทธโอวาทคิริมานนทสูตร

อารัมภกถา

ต้นฉบับคิริมานนทสูตรนี้ อุบาสิกาทองดำกับอุบาสิกาทองย้อยไปได้ฟังที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีความชอบใจจึงได้จ้างช่างให้จารเป็นหนังสือแปลร้อย ๑๒ ผูก ฝากเข้ามาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้อ่านแลตรวจดูตลอด เห็นว่าเป็นสุภาษิตจับใจ จึงลงความสันนิษฐานว่าจะเป็นพุทธภาษิตก็ตาม จะเป็นเกจิอาจารย์อ้างพุทธภาษิตก็ตาม ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ ควรถือเอาแต่ถ้อยคำสำนวนที่น่าเชื่อฟังได้ และพิเคราะห์ดูอาการของผู้กล่าวก็พ้นจากอคติ เจตสิกของท่านเจือไปด้วยความเมตตากรุณาแท้ นี่เป็นข้อสำคัญ ส่วนตัวข้าพเจ้ารับรองว่าเป็นสุภาษิตโดยแท้ เพิ่มความรู้ความเห็นได้มาก แต่ข้อที่ว่าเจ้าภิกษุต้องอาบัติโทษไม่ถึงปาราชิก ผู้ใดลงโทษกระทำปัพพาชนียกรรม หรือให้สึกเจ้าภิกษุนั้นเสีย ผู้บังคับนั้นมีบาปหนักเท่ากับทำลายพุทธศาสนา ข้อนี้ไม่เห็นพ้องด้วย เพราะการทำลายพระศาสนาไม่จำเพาะเพียงปาราชิก ๔ เท่านั้น แต่ให้คงไว้ตามฉบับเดิม ด้วยเหตุที่คิดถึงท่านทั้งหลายที่มุ่งความรู้ ความฉลาดที่ปรารถนาหาความสุขมีอยู่โดยมาก คงจะอยากรู้อยากเข้าใจ จึงได้ตั้งใจอุตสาหะแปลออกจากภาษาสยามฝ่ายเหนือให้ลงสู่ภาษาสยามกลาง เพื่อจะได้ฟังทั่วกันให้เป็นทางรุ่งเรืองแห่งปัญญาต่อไป การที่เลือกคัดดัดแปลงจากต้นฉบับเดิมนั้นได้เลือกคัดเอาแต่ข้อที่ท่านแสดงทางสุข ทางทุกข์ ทางสวรรค์ทางนิพพาน ซึ่งเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ส่วนพลความซึ่งซ้ำๆ ซากๆ วนไปวนมา ไม่เป็นข้อที่จะให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม ข้าพเจ้าก็มิได้คัดมาลงไว้ในที่นี้

พระธรรมธีรราชมหามุนี (สิริจนฺโท จันทร์)
วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ
ผู้แปล

พุทธโอวาทคิริมานนทสูตร

เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม ตตฺร โข อายสฺมา คิริมานนฺโท อาพาธิโก โหตีติ.

บัดนี้จักแสดงพระสูตรอันหนึ่ง อันโบราณาจารย์เจ้าหากกำหนดไว้ว่า คิริมานนทสูตร อ้างเนื้อความว่าครั้งปฐมสังคายนา พระมหาสังคาหกเถรเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ หย่อนโอกาสไว้ให้พระอานนท์องค์หนึ่ง ได้เข้ามาสู่ที่ประชุมพร้อมแล้ว คอยพระอานนท์องค์เดียวกำลังเจริญสมถวิปัสสนาอยู่ ยังไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ ครั้งพระอานนท์เถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ก็เข้าจตุตถฌานเอาปฐวีกสิณเป็นอารมณ์ ไปปรากฏบนอาสนะท่ามกลางสงฆ์ ให้พระสงฆ์สิ้นความสงสัยในอรหัตตคุณ ที่ถ้ำสัตตบัณณคูหา ปฏิญาณตนในอเสขภูมิด้วยประการฉะนี้แล้ว พระมหาสังคาหกเถรเจ้าทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึงได้อาราธนาเชื้อเชิญให้พระอานนท์ขึ้นนั่งเหนือธรรมาสน์แสดงพระสุตตันตปิฎก ยกคิริมานนทสูตรนี้ขึ้นเป็นที่ตั้งลำดับไว้อย่างนี้ พระมหากัสสปเถร เจ้าจึงถามพระอานนท์ว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ พระสูตรอันชื่อว่าคิริมานนทสูตรนั้นพระพุทธเจ้าแสดงแก่บุคคลใด และตรัสเทศนา ณ ที่ไหน ปรารภอะไรให้เป็นเหตุ จึงได้ตรัสเทศนา มีวิตถารพิสดารอย่างไร ? ขอให้พระอานนท์เจ้าจงแสดงต่อไปในกาลบัดนี้ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ลำดับนั้น พระอานนท์เถรเจ้าผู้นั่งอยู่บนธรรมาสน์ ได้โอกาสแต่พระสงฆ์ แล้ว จึงวิสัชนาพระสูตรนี้ มีคำปฏิญญาในเบื้องต้นว่า เอวมฺเม สุตํ ดังนี้ ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ หากได้สดับมาแต่พระอบแก้วกล่าวคือพระโอษฐ์แห่งพระพุทธเจ้าดำเนินความว่า เอกํ สมยํ สมัยกาลคาบหนึ่ง พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า

เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร อันเป็นอารามของอนาถ-บิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้กรุงสาวัตถี ในกาลนั้นพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าคิริมานนทเถระผู้มีอายุ อาพาธิโก เกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะอดกลั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงให้เชิญข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์เข้าไปยังสำนักแห่งตนแล้วจึงกล่าวว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าคิริมานนท์นี้ บังเกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะพึงอดกลั้น ไม่สามารถจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ขอนิมนต์ท่านอานนท์นำเอาอาการอาพาธอันร้ายแรง แห่งข้าพเจ้าไปกราบทูลให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเพื่อทรงพระมหากรุณาสงเคราะห์ให้ทุกข์เวทนาเจ็บปวด ซึ่งเบียดเบียนอยู่ในร่างกายแห่งข้าพเจ้า ผู้ชื่อว่าคิริมานนท์นี้ระงับอันตรธานหายเถิด ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์รับเถรวาทีแล้วก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลอาการแห่งอาพาธแลทุกขเวทนาตามคำสั่งของพระคิริมานนท์ให้ทรงทราบทุกประการ. อถ โข ในกาลครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ทรงทราบอาการแห่งพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์ดังนี้แล้วจึงตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ว่า ดูกรอานนท์ ท่านจงกลับคืนไปสู่สำนักของท่านคิริมานนท์โดยเร็ว แล้วพระองค์ตรัสต่อไปว่า วิสุทฺธจิตฺเต อานนฺท เทฺว สญฺญา สุตฺวา โส อาพาโธ ฐานโส ปฏิปสฺสมฺเภยฺย ดังนี้ ดูกรอานนท์ เมื่อท่านไปถึงสำนักพระคิริมานนท์แล้ว ท่านจึงบอกสัญญา ๒ ประการ คือรูปสัญญา ๑ นามสัญญา ๑ คือว่ารูปร่างกาย ตัวตนทั้งสิ้นก็ดี คือนามได้แก่จิตเจตสิกทั้งหลายก็ดี ก็ให้ปลงธุระเสีย อย่าถือว่ารูปร่างกายจิตเจตสิกเป็นตัวตน แลอย่าเข้าใจว่าเป็นของๆ ตน ทุกสิ่งทุกอย่าง ความจริงหากเป็นของภายนอกสิ้นทั้งนั้น. ดูกรอานนท์ ถ้าหากว่ารูปร่างกายเป็นตัวตนของเราแท้เมื่อเขาแก่เฒ่าชรา ตามัว หู หนวก เนื้อหนังเหี่ยวแห้ง ฟันโยกคลอนเจ็บปวดเหล่านั้น เราก็จักบังคับได้ตามประสงค์ ว่าอย่าเป็นอย่างนั้นอย่าเป็นอย่างนี้นี่เราบังคับไม่ได้ตามประสงค์ เขาจะเจ็บ จะไข้ จะแก่ จะตาย เขาก็เป็นไปตาม

หน้าที่ของเขาเราหมดอำนาจที่จะบังคับบัญชาได้ เมื่อตายเราจะพาเอาไปสักสิ่งสักอันก็ไม่ได้ ถ้าเป็นตัวตนของเราแล้ว เราก็คงจะพาเอาไปได้ตามความปรารถนา. ดูกรอานนท์ ถึงจิตเจตสิกก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของๆ ตน หากว่าจิตเจตสิกเป็นเรา หรือเป็นของๆ เราก็จักบังคับได้ตามประสงค์ว่า จิตของเราจึงเป็นอย่างนี้ จึงเป็นอย่างนั้น จงสุขสำราญทุกเมื่อ อย่าทุกข์ อย่าร้อนเลยดังนี้ก็จักพึงได้ตามปรารถนา นี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาจะคิดอะไรเขาก็คิดไป เขาจะอยู่จะไปก็ตามเรื่องของเขา เพราะเหตุร่างกาย จิตใจเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่ของๆ ตน ให้ปลงธุระเสีย อย่าเข้าใจถือเอาว่า เป็นตัวตนแลของๆ ตนเถิด. ดูกรอานนท์ ท่านจงไปบอกซึ่งสัญญาทั้ง ๒ ประการ คือรูปแลนามนี้โดยเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนแลไม่ใช่ของๆ ตน ให้พระคิริมานนท์แจ้งทุกประการเมื่อพระคิริมานนท์แจ้งแล้ว อาพาธความเจ็บป่วยแลทุกขเวทนาก็จักหายจากสรีระร่างกาย แห่งพระคิริมานนท์สิ้นเสร็จหาเศษบ่มิได้ จักหายโดยรวดเร็วด้วย ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยกัสสปะผู้เป็นประธานในสงฆ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ข้าฯ สืบต่อไปว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ ตัวตนเราก็ดีตัวตน แห่งผู้อื่นก็ดี ตัวตนแห่งสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายก็ดี ก็มีอยู่แต่กองกระดูกสิ้นด้วยกันเสมอกัน ทุกตัวคนแลตัวสัตว์ จะหาสิ่งใดเป็นแก้วเป็นแหวนเป็นแท่งเงินแท่งทองแต่สักสิ่งสักอันก็หาไม่ได้ จะหาเอาอะไรเป็นตัวเป็นตน เป็นจิตเป็นเจตสิกแห่งบุคคลผู้ใดสักอันหนึ่งก็ไม่มี ล้วนเป็นอนัตตา หาแก่นสารมิได้ บุคคลหญิงชายคฤหัสถ์ นักบวชทั้งหลาย มาพิจารณาเห็นแจ้งชัดในรูป นาม จิตเจตสิก โดยเป็นอนัตตาดังนี้ ก็จักมีอานิสงฆ์ ไม่มีส่วนที่จะพึงประมาณได้เหมือนดัง สุภัททสามเณร ท่านพิจารณาแต่ คำว่า อฏฺฐิมิญฺชํ เยื่อในกระดูกเท่านั้น ท่านถือเอาอัฏฐิกสัญญาอย่างเดียวเป็นอารมณ์ ก็ผ่องใส รุ่งเรืองเห็นแจ้งในร่างกายของตน จนได้บรรลุธรรมวิเศษ เหตุถือเอาอัฏฐิกสัญญาเป็นอารมณ์ เห็นอนัตตาแจ่มแจ้งด้วยประการดังนี้. ดูกรอานนท์ มรณสัญญา

พิจารณาความตายก็ดี อัฏฐิกสัญญา พิจารณากองกระดูกก็ดี ปฏิกูลสัญญา พิจารณาร่างกายนี้ โดยเป็นของพึงเกลียดน่าสะอิดสะเอียน เต็มไปด้วยหมู่หนอนและสัตว์ทั้งหลายมีประการเป็นอันมาก ตามลำไส้น้อยไส้ใหญ่ ตามเส้นเอ็นทั่วไปในร่างกาย แลเต็มไปด้วยเครื่องเน่าของเหม็นมีอยู่ในร่างกายนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างร่างกายนี้นับว่าเป็นของเปล่า ไม่มีอะไรเป็นของเราสักสิ่งสักอัน เกิดมาสำคัญว่าเป็นสุข ความจริงก็หาสุขอย่างนั้นเอง ถ้าจะให้ถูกแท้ต้องกล่าวว่าเกิดมาเพื่อทุกข์ เกิดมาเจ็บ เกิดมาไข้ เกิดมาเป็นพยาธิเจ็บปวด เกิดมาแก่ เกิดมาตาย เกิดมาพลัดพรากจากกัน เกิดมาหาความสุขมิได้ ความสุขนั้นถ้าพิจารณาดูให้ละเอียดแล้วมีน้อยเหลือประมาณ ไม่พอแก่ความทุกข์ นอนหลับนั้นแลนับว่าเป็นความสุข แต่เมื่อมาพิจารณาดูให้ละเอียดแล้ว ซ้ำเป็นทุกข์ไปเสียอีก ถ้าผู้ใดพิจารณาเห็นตามดังเราตถาคตแสดงมานี้เป็นนิมิตอันหนึ่ง ครั้นจดจำได้แน่นอนในตนแล้ว ก็เป็นเหตุให้ได้มรรคผลนิพพานในปัจจุบันนี้โดยไม่ต้องสงสัย. ดูกรอานนท์นักปราชญ์ทั้งหลายผู้ฉลาดด้วยปัญญา ท่านบำเพ็ญอสุภานุสสติกรรมฐาน ปรารถนาเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้งนั้น ท่านย่อมถือเอาอสุภะในตัวเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้ายังเอาอสุภะภายนอกเป็นอารมณ์อยู่แล้ว ยังไม่เต็มทางปัญญา เพราะยังอาศัยสัญญาอยู่ ถ้าเอาอสุภะในตัวเป็นอารมณ์ของกรรมฐานได้ จึงเป็นที่สุดแห่งทางปัญญาเป็นตัววิปัสสนา-ญาณได้. ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาพระนิพพาน จงยังอสุภกรรมฐานในตน ให้เห็นแจ้งชัดเถิด ครั้นไม่เห็นก็ให้พิจารณาปฏิกูลสัญญาลงในตนว่า แม้ตัวของเรานี้ถึงยังมีชีวิตอยู่ ก็หากเป็นของน่าพึงเกลียดพึงเบื่อหน่ายยิ่งนัก ถ้าหากว่าไม่มีหนังหุ้มห่อไว้แล้ว ก็จะพึงเป็นของน่าเกลียดเหมือนอสุภะแท้ หากมีหนังหุ้มห่อไว้จึงพอดูได้ อันที่แท้ตัวตนแห่งเรานี้จะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยลมอัสสาสะปัสสาสะเท่านั้น ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้วตัวตนนี้ก็จักเน่าเปื่อยผุพังไป แต่นั้นก็จักเป็นอาหารแห่งสัตว์ทั้งหลาย มีหนอนเป็นต้น จักมาเกาะไช

กิน ส่วนลมหายใจเข้าออกซึ่งเป็นเจ้าชีวิตนั้นเล่า ก็เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวใช่ของๆ ตัว เขาอยากอยู่เขาก็อยู่ เขาอยากดับเขาก็ดับ เราจะบังคับบัญชาไม่ได้ตามปรารถนา ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ความสวยความงามในตน แลความสวยความงามในภายนอก คือ บุตร ภรรยา แลข้าวของเงินทอง แลเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวง ก็ย่อมหายไปสิ้นด้วยกันทั้งนั้น เหลียวซ้ายแลขวาจะได้เห็นบุตรภรรยาแลนัดดาหามิได้ ต้องอยู่คนเดียวในป่าช้าหาผู้ใดจักเป็นเพื่อนสองมิได้. ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมาพิจารณาเหนือสุภกรรมฐาน ๓๒ โกฐาสเห็นซากผีดิบในตน ชื่อว่าได้ถือเอาความสุขในทางพระนิพพาน วิธีเจริญอสุภกรรมฐานตามลำดับ คือให้ปลงจิตลงในเกสาให้เห็นเป็นอสุภะ แล้วให้สำคัญในเกสานั้นว่าเป็นอนัตตา แล้วให้เอาโลมาตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตา แล้วเอานะขาทันตาตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตา แล้วให้เอาตะโจ ตั้งลงตามลำดับไป จนถึง มัตถเก มัตถลุงคัง เป็นที่สุดพิจารณาให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตาโดยนัยเดียวกัน. ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงมานี้โดยพิสดารให้กว้างขวางทั้งเบื้องต้นแลเบื้องปลาย แท้จริงบุคคลผู้มีปัญญารู้ แล้วก็ให้สงเคราะห์ลงใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น บุคคลผู้มีปัญญา จะเจริญอสุภกรรมฐาน ท่านมิได้เจริญแต่ต้นลำดับไปจนถึงปลายเพราะเป็นการเนิ่นช้า ท่านยกอาการอันใดอันหนึ่งขึ้นพิจารณา สงเคราะห์ลงในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านก็ย่อมได้ถึงมรรคผลนิพพานโดยสะดวก การที่เจริญอสุภกรรมฐานนี้ก็เพื่อจะให้เบื่อหน่ายในร่างกายของตน อันเห็นว่า เป็นของสวยของงาม ทั้งวัตถุภายในแลภายนอก ให้เห็นเป็นของเปื่อยเน่าผุพัง จะได้ยกตนให้พ้นจากกิเลสตัณหาผู้มีปัญญารู้แล้ว ไม่ควรชื่นชมยินดีในรูปตนแลรูปผู้อื่นทั้งรูปหญิงรูปชาย ทั้งวัตถุข้าวของงดงามประณีตบรรจงอย่างใดอย่างหนึ่งเลย เพราะว่าความรักทั้งปวงนั้นเป็นกองกิเลสทั้งสิ้น ถ้าห้ามใจให้ห่างจากกองกิเลสได้ จึงจะได้รับความสุขทั้งชาตินี้แลชาติหน้า ถ้าหากใจยังพัวพันอยู่ใน

กองกิเลสแล้ว ถึงแม้จะได้รับความสุขสบายก็เพียงแต่ชาตินี้เท่านั้น เบื้องหน้าต่อไปไม่มีทางได้เสวยสุข มีแต่ได้เสวยทุกข์โดยถ่ายเดียว ผู้มีปัญญาเมื่อได้เจริญอสุภานสติกรรมฐาน เอาทวัตติงสาการ ๓๒ เป็นอารมณ์ ก็ควรละกองกิเลสตัณหาให้ขาดสูญ เมื่อรู้แล้วปฏิบัติตามจึงจะเป็นผลเป็นกุศลต่อไป เมื่อรู้แล้วไม่ปฏิบัติตามก็ หาผลอานิสงฆ์มิได้ เพราะละกิเลสตัณหามิได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตกเข้าไปในกองเพลิง เมื่อรู้ว่าเป็นกองเพลิงก็รีบหลีกออกหนีจึงจะพ้นความร้อน ถ้ารู้ตัวว่าตัวตกเข้าอยู่ในกองเพลิง แต่มิได้พยายามที่จะหลีกออกหนีจะพ้นจากความร้อนความไหม้อย่างไรได้ ข้ออุปมานี้ฉันใด บุคคลผู้รู้แล้วว่าสิ่งนี้เป็นโทษแต่มิได้ละเสีย ก็มิได้พ้นจากโทษ เหมือนกับผู้ไม่พ้นจากกองเพลิงฉะนั้น ดูกรอานนท์ผู้รู้แล้วและมิได้ทำตามนั้น จะนับว่าเป็นคนรู้ไม่ได้ เพราะไม่เกิดมรรคเกิดผลสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย เราตถาคตอนุญาตตั้งศาสนธรรมดาสั่งสอนไว้นี้ ก็เพื่อว่าเมื่อรู้แล้วว่าสิ่งใดเป็นโทษให้ละเสีย มิใช่ตั้งไว้เพื่ออ่านเล่น ฟังเล่น พูดเล่น เท่านั้นเลย บุคคลทั้งหลายได้เสวยทุกข์ในมนุษย์แลในอบายภูมินั้น ไม่ใช่สิ่งอื่นเลยเป็นเพราะกิเลสราคะ ตัณหานั้นอย่างเดียว ถ้าบุคคลผู้ยังไม่พ้นจากกิเลสตัณหาได้ตราบใด ก็ยังไม่เป็นผู้พ้นจากอบายทุกข์ได้จนตราบนั้น บุคคลผู้มิได้พ้นจากกิเลสราคะ ตัณหานั้น จะทำบุญให้ทานสร้างกุศลอย่างแข็งแรงเท่าไรก็ดี ก็จักได้เสวยความสุขในมนุษย์โลกและเทวโลก เพียงเท่านั้นที่จะได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นเป็นอันไม่ได้เลย ถ้าประสงค์ต่อพระนิพพานแท้ ให้โกนเกล้า เข้าบวชในพระศาสนา ไม่ว่าบุรุษหญิงชาย ถ้าทำได้อย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติใกล้ต่อพระนิพพาน เพราะว่าเมืองนิพพานนั้นปราศจากกิเลสตัณหา เมืองมนุษย์แลเมืองสวรรค์เป็นที่ทรงไว้ซึ่งกิเลสตัณหา ไม่เหมือนเมืองพระนิพพาน ผู้มีปัญญาเมื่อปรารถนาความสุขในพระนิพพานจึงออกบวชในพระพุทธศาสนา แล้วตั้งใจเจริญสมถวิปัสสนาอย่าให้หลงโลกหลงทาง ถ้าไม่รู้ทางพระนิพพาน มีแต่ตั้งหน้าปรารถนาเอา

เท่านั้นก็จักหลงขึ้นไปในอรูปพรหม ชื่อว่าหลงโลกหลงทางไปในภพต่างๆ ให้ห่างจากพระนิพพานไป การทำบุญกุศลทั้งหลายนั้นมิใช่ว่าจะทำให้บุญนั้นพาไปในที่อื่น เพื่อทำระงับดับกิเลสอย่างเดียว อย่าเข้าใจว่าทำบุญกุศลแล้วบุญกุศลนั้นจักยกเอาตัวนำเข้าไปสู่พระนิพพานเช่นนั้นหามิได้ ทำเพื่อระงับกิเลสตัณหา แล้วจึงจักไปพระนิพพานได้ กิเลสตัณหานั้นมีอยู่ที่ตัวของเรา ถ้าเราไม่ทำให้ดับใครจะมาช่วยดับให้ ต้นเง่าเค้ามูลของกิเลสตัณหาอยู่ที่เรา ถ้าเราดับไม่ได้ก็ไม่ถึงซึ่งความสุขในพระนิพพานเท่านั้น

ตทนนฺตรํ ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ นิพพาน นครํ นาม อันชื่อว่าเมืองนิพพานย่อมตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลก โลกมีที่สุดเพียงใดพระนิพพานก็ตั้งอยู่ที่สุดนั้น พระนิพพานเป็นพระมหานครอันใหญ่เป็นที่บรมสุขหาที่เปรียบมิได้ คำที่ว่าที่สุดแห่งโลกนั้นจะถือเอาอากาศโลก หรือจักรวาลโลกเป็นประมาณนั้นมิได้ อากาศโลกแลจักรวาลโลกนั้น มีที่สุดเบื้องต่ำก็เพียงใต้แผ่นดิน แผ่นดินนี้มีน้ำรองใต้น้ำนั้นมีลม ลมนั้นหนาได้ ๙ แสน ๔ หมื่นโยชน์ สำหรับรองน้ำไว้ใต้ลมนั้นลงไปเป็นอากาศหาที่สุดมิได้ ที่สุดโลกเบื้องต่ำก็เพียงลมเท่านั้น อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องขวางนั้น มีอนันตจักรวาลเป็นเขต นอกอนันตจักรวาลออกไปก็เป็นอากาศว่างๆ อยู่ จึงว่าโดยขวางมีอนันตจักรวาลเป็นที่สุด อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องบนนั้น มีอรูปพรหมเป็นเขต เพราะอรูปพรหม ๔ ชั้นนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นนิพพานพรหม หรือนิพพานโลก นิพพานโลกเป็นที่ไม่สิ้นสุด ส่วนว่า นิพพานของพระพุทธเจ้าซึ่งมีนามว่า โลกุตตรนิพพาน เป็นนิพพานที่สุดที่แล้วต่ออรูปพรหม ๔ ชั้น ขึ้นไปก็เป็นแต่อากาศว่างๆ อยู่ จึงว่าที่สุดเบื้องบนเพียงอรูปพรหมเท่านั้น จะเข้าใจเอาเองว่า ลมรองน้ำแลอนันตจักรวาลแลอรูปพรหมเป็นที่สุดของโลกเมืองพระนิพพานคงตั้งอยู่ในที่สุดของโลกเหล่านั้นดังนี้ พระพุทธเจ้าห้ามเสียว่าอย่าพึงเข้าใจอย่างนั้นเลย ที่ทั้งหลาย

เหล่านั้นใครๆ ก็ไม่สามารถจักไปถึงด้วยกำลังกาย หรือด้วยกำลังพาหนะมียานช้างยานม้าได้ อย่าเข้าใจว่าเมืองนิพพานตั้งอยู่ในที่สุด ของโลกเหล่านั้นหรือตั้งอยู่ในที่แห่งนั้นแห่งนี้ อย่าเข้าใจว่าตั้งอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเลยแต่ว่าพระนิพพานนั้นหากมิอยู่ในที่สุดของโลก เป็นของจริงไม่ต้องสงสัยให้ท่านทั้งหลายศึกษาให้เห็นโลกรู้โลกเสียให้ชัดเจน ก็จักเห็นพระนิพพาน พระนิพพานก็หากตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลกนั้นเอง. ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายถึงที่สุดโลก ออกจากโลกได้แล้ว จึงชื่อว่าถึงพระนิพพาน แลรัตนว่าเป็นผู้พ้นทุกข์แล้ว แลอยู่สุขสำราญบานใจ ทุกเมื่อหาความเร่าร้อนโศกเศร้าเสียใจมิได้ ถ้าผู้ใดยังไม่ถึงที่สุดโลกยังออกจากโลกไม่ได้ ตราบใด ก็ชื่อว่ายังไม่ถึงพระนิพพานจะต้องทนทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลาย เกิดๆ ตายๆ กลับไปกลับมาหาที่สุดมิได้อยู่ตราบนั้นบุคคลทั้งหลายเป็นผู้ต้องการพระนิพพาน แต่หารู้ไม่ว่าพระนิพพานนั้นเป็นอย่างไรอยู่ที่ไหน ชั้นแต่ทาน ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางจะไปสู่พระนิพพานก็ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รีไม่เห็นไม่เข้าใจแล้ว จักไปสู่พระนิพพานนั้นเป็นการลำบากยิ่งนักหนา เปรียบเหมือนคน ๒ คน ผู้หนึ่งตาบอด ผู้หนึ่งตาดี จะว่ายข้ามน้ำมหานทีอันกว้างใหญ่ ในคนทั้ง ๒ นั้นผู้ใดจักถึงฝั่งข้างโน้นก่อน คนผู้ตาดีต้องถึงก่อน ส่วนคนผู้ตาบอดนั้น จะว่ายข้ามไปถึงฝั่งฟากโน้นได้แสนยากแสนลำบาก บางทีจะตายเสียในท่ามกลางแม่น้ำ เพราะไม่รู้ไม่เห็นว่าฝั่งอยู่ที่ไหน ข้ออุปมานี้ฉันใด คนไม่รู้ไม่แจ้งว่าพระนิพพานอยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร ชั้นแต่ทางจะไปก็ไม่เข้าใจ เป็นแต่อยากได้อยากถึงอยากไปพระนิพพาน เมื่อเป็นเช่นนี้การได้การถึงของผู้นั้นก็ต้องเป็นของลำบากยาก แค่นี้อยู่เป็นธรรมดา บางทีจะตายเสียเปล่าจักไม่ได้เห็นเงื่อนเค้าของพระนิพพานเลย ผู้ศึกษาพึงเข้าใจว่าพระนิพพานอยู่ที่สุดของโลก ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นทางไปพระนิพพานถ้ารู้อย่างนี้ยังมีทางที่จะถึงพระนิพพานได้บ้าง แม่เมื่อรู้แล้วอย่างนั้นก็จำต้องพากเพียรพยายามเต็มที่จึงจะถึง เหมือนคนตาดีว่ายข้ามน้ำก็ต้องพยายามจน

สุดกำลังจึงจะข้ามพ้นได้ มีอุปไมยเหมือนกันฉะนั้น. ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาพระ นิพพานควรศึกษาให้รู้แจ้งครั้นรู้แจ้งแล้วจักถึงก็ตาม ไม่ถึงก็ตาม ก็ไม่เป็นทุกข์แก่ใจ ถ้าไม่รู้แต่อยากได้ย่อมเป็นทุกข์มากนัก เปรียบเหมือนบุคคล อยากได้วัตถุสิ่งหนึ่งแต่หากไม่รู้จักวัตถุสิ่งนั้น ถึงวัตถุสิ่งนั้นจะมีอยู่ในที่จำเพาะหน้า ก็ไม่อาจถือเอาได้เพราะไม่รู้ ถึงจะมีอยู่ก็มีเปล่าๆ ส่วนตัวก็ไม่หายความอยากได้ จึงเป็นทุกข์ยิ่งนัก ผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักพระนิพพานก็เป็นทุกข์เช่นนั้น จะถือเสียว่าไม่รู้ก็ช่างเถอะ เราปรารถนาเอาคงจะได้ คิดอย่างนี้ก็ผิดไปใช้ไม่ได้ แม้แต่ผู้รู้แล้วตั้งหน้า บากบั่น ขวนขวายจะให้ได้ให้ถึงก็ยิ่งเป็นการยากลำบากอย่างยิ่ง บุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็นพระนิพพานและจะถึงพระนิพพาน จักมีมาแต่ที่ไหนอย่าว่าแต่ พระนิพพานเลย แม้จะกระทำการสิ่งใดก็ดี เป็นต้นว่า ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างวาดเขียน ต่างๆ เป็นต้นต้องรู้ด้วยใจหรือเห็นด้วยตาเสียก็อันจึงจะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ ผู้ปรารถนาพระนิพพานก็ต้องศึกษาให้รู้จักพระนิพพานไว้ก่อนจึงจะได้จะมาตั้งหน้าปรารถนาเอาโดยความไม่รู้นั้น จะมีทางได้มาแต่ที่ไหน. ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายควรจะศึกษาให้รู้ให้แจ้ง คลองแห่งพระนิพพานไว้ให้ชัดเจนแล้วไม่ควรประมาท แม้ปรารถนาจะไปก็ไป แม้ไม่ปรารถนาจะไปก็อย่าไป ครั้นเห็นดีแล้ว จิตประสงค์แล้ว ก็ให้ปฏิบัติในคลองแห่งพระนิพพานด้วยจิตอันเลื่อมใสก็อาจจักสำเร็จไม่สำเร็จ ก็จักเป็นอุปนิสัยปัจจัยต่อไป ผู้ที่ไม่รู้แม้ปรารถนา จะไปหรือไม่ไป อยู่ใกล้ที่นั้นบ่อยๆ ก็ไม่อาจถึง เพราะเข้าใจผิดคิดว่าอยู่ ที่นั้นที่นี้ ก็เลยผิดไปตามจิตที่คิด หลงไปหลงมาอยู่ในวัฏฏสงสารไม่มี วันที่จะถึงพระนิพพานได้. ดูกรอานนท์บุคคลผู้ไม่รู้ไม่แจ้งไม่เข้าใจในพระนิพพาน ไม่ควรจะสั่งสอนพระนิพพานแก่ท่านผู้อื่น ถ้าขืนสั่งสอนก็จะพาท่านหลงหนทาง จักเป็นบาปเป็นกรรมแก่ตน ควรจะสั่งสอนแต่เพียง คลองแห่งทางมนุษย์สุคติ สวรรค์สุคติ เป็นต้นว่าสอนให้รู้จักทาน ให้รู้จักศีล ๕ ศีล ๘

ให้รู้คลองแห่งกุศลกรรมบถ ให้รู้จักปฏิบัติมารดาบิดา ให้รู้จักอุปัชฌาย์อาจารย์ ให้รู้จักก่อสร้างบุญกุศลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ตนแลผู้อื่น เพียงเท่านี้ก็อาจจะได้มนุษย์สมบัติสวรรค์สมบัติ พอสมควรอยู่แล้ว ส่วนความสุขในโลกุตตรนิพพานนั้น ผู้ใดต้องการจริง ต้องรักษาศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์เสียก่อนจึงชื่อว่าเข้าใกล้ทาง มีโอกาสที่จักได้จักถึงโลกุตตรนิพพานโดยแท้ แม้ผู้จะเจริญคลองพระนิพพานนั้นก็ให้รู้จักท่านผู้เป็นครูว่ารู้แจ้งทางพระนิพพานจริง จึงไปอยู่เล่าเรียน ถ้าไปอยู่เล่าเรียนในสำนักของท่านผู้ไม่รู้ไม่แจ้ง ก็จักไม่สำเร็จโลกุตตรนิพพานได้ เพราะว่าคลองแห่งโลกุตตรนิพพานนี้ เล่าเรียนได้ด้วยยากยิ่งนักด้วยเหตุสัตว์ยินดีอยู่ในกามคุณ อันเป็นข้าศึกแก่พระนิพพานโดยมาก ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยกัสสป ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนฺทด้วยประการดังนี้ ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายจึงทราบด้วยพลญาณแห่งตน ดังแสดงมานี้เถิด.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาซึ่งพระนิพพานควรแสวงหา ซึ่งครูที่ดีที่อยู่เป็นสุขสำราญมิได้ประมาท เพราะนิพพานไม่เหมือนของสิ่งอื่น อันของสิ่งอันเมื่อผิดไปแล้วก็มีทางแก่ตัวได้หรือไม่สู้เป็นอะไรนักเพราะไม่ละเอียดสุขุมมาก ส่วนพระนิพพานนี้ละเอียดสุขุมที่สุด ถ้าผิดแล้วก็เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์เป็นนักหนา ทำให้หลงโลกหลงทางห่างจากความสุข ทำให้เสียประโยชน์ เพราะอาจารย์ ถ้าได้อาจารย์ที่ถูกที่ดี ก็จักได้รับผลที่ถูกที่ดี ถ้าได้อาจารย์ที่ไม่รู้ไม่ดีไม่ถูกไม่ต้อง ก็จักได้รับผลที่ผิดเป็นทุกข์พาให้หลงโลกหลงทาง พาให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารสิ้นกาลนาน เปรียบเหมือนผู้จะพาเราไปในที่ตำบลใดตำบลหนึ่ง แต่ผู้นั้นไม่รู้จักตำบลนั้น แม้เราเองก็ไม่รู้ เมื่อกระนั้นไฉนเขาจึงจะพาเรา ไปให้ถึงตำบลนั้นได้เล่า ข้ออุปมานี้ฉันใด อาจารย์ผู้ไม่รู้พระนิพพานและจะพาเราไปพระนิพพานนั้น ก็จะพาเราหลงโลกหลงทาง ไปๆ

มาๆ ตายๆ เกิดๆ อยู่ในวัฏฏสงสาร ไม่อาจจะถึงพระนิพพานได้ เหมือนคนที่ไม่รู้จักตำบลที่จะไปและเป็นผู้พาไป ก็ไม่อาจจะถึงได้ มีอุปไมยฉะนั้น ผู้คบครูอาจารย์ ที่ไม่รู้ดีแลได้ผลที่ไม่ดี มีในโลกมิใช่น้อยเหมือนดังพระองคุลิมาลเถระไปเรียนวิชาในสำนักครู ผู้ที่ทิฏฐิอันผิด ได้รับผลที่ผิด คือเป็นมหาโจรฆ่าคนล้มตายเสียนับด้วยพัน หากเราตถาคตรู้เห็น มีความสงสารเวทนามาข้องในข่ายสยัมญาณ จึงได้ไปโปรดทรมานให้ละเสียซึ่งพยศอันร้าย เป็นการลำบากมิใช่น้อย ถ้าไม่ได้พระตถาคตแล้ว พระองคุลิมาลก็จักได้เสวยทุกข์ อยู่ในวัฏฏสงสารสิ้นชาติเป็นอันมาก. ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้พระนิพพาน ไม่ควรเป็นครูสั่งสอนท่านผู้อื่นในทางนิพพานเลย ต่างว่าจะสั่งสอน เขาจะสั่งสอนว่ากระไรเพราะตัวไม่รู้ เปรียบเหมือนบุคคลไม่เคยเป็นช่างวาดช่างเขียนหรือช่างต่างๆ มาก่อนแล้วและอยากเป็นครูสั่ง สอนเขา จะบอกแก่เขาว่ากระไรเพราะตัวเองก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ จะเอาอะไรไปบอกไปสอนเขา จะเอาแต่คำพูดเป็นครู ทำตัวอย่างให้เขาเห็นเช่นนั้นไม่ได้ จะให้เขาเล่าเรียนอย่างไร เพราะไม่มีตัวอย่างให้เขาเห็นด้วยตา ให้รู้ด้วยใจ เขาจะทำตามอย่างไรได้ ตัวผู้เป็นครูนั่นแลต้องทำก่อน ถ้าทำไม่ได้ ก็ไม่ควรเป็นครูสอนเขา ถ้าขืนเป็นครูก็จักพาเขาหลงโลกหลงทาง เป็นบาปเป็นกรรมแก่ตัวนักหนาทีเดียว พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่าอานนฺท ดูกรอานนท อันว่าบุคคลผู้จะสั่งสอนพระนิพพานนั้นต้องให้รู้แจ้ง ประจักษชัดเจนว่า พระนิพพานมีอยู่ในที่นั้นๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ ต้องรู้ให้แจ้งชัด จะกล่าวแต่เพียงวาจาว่านิพพานๆ ด้วยปาก แต่ใจไม่รู้แจ้งชัดเช่นนั้นไม่ควรเชื่อถือเลย ต้องให้รู้แจ้งชัดในใจก่อนจึงควรเป็นครู เป็นอาจารย์สอนท่านผู้อื่นต่อไป จะเป็นเด็กก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้ารู้แจ้งชัดซึ่งพระนิพพานแล้วก็ควรเป็นครูเป็นอาจารย์แลควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์ได้ แม้จะเป็นผู้ใหญ่สูงศักดิ์

สักปานใดก็ตาม ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจแล้ว ไม่ควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์เลย. ดูกรอานนท์ ถ้าอยากได้สุขอันใด ก็ควรรู้จักสุขอันนั้นก่อนจึงจะได้ เมื่ออยากได้สุขในพระนิพพาน ก็ควรรู้จักสุขในพระนิพพาน อยากได้สุขในมนุษย์แลสวรรค์ก็ให้รู้จักสุขในมนุษย์แลสวรรค์นั้นเสียก่อนจึงจะได้ ถ้าไม่รู้จักสุขอันใด ก็ไม่อาจยังความสุขอันนั้นให้เกิดขึ้นได้ ไม่เหมือนทุกข์ในนรก อันทุกข์ในนรกนั้น จะรู้ก็ตาม ไม่รู้ก็ตาม ถ้าทำกรรมที่เป็นบาปแล้ว ผู้ที่รู้หรือผู้ที่ไม่รู้ก็ตกนรกเหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักนรกก็ยังไม่มีเวลาพ้นจากนรกได้ ถึงจะทำบญให้ท่านสักปานใดก็ไม่อาจพ้นจากนรกได้ แต่มิใช่ทำบุญให้ท่านไม่ได้บุญ ความสุขที่ได้แต่การทำบุญนั้นมีอยู่ แต่ว่าเป็นความสุขที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ในนรก เมื่อยังไม่รู้ ไม่เห็นนรกตราบใดก็ยังไม่พ้นนรกอยู่ตราบนั้น ครั้นได้เข้าถึงนรกแล้ว เมื่อได้รู้ทางออกจากนรกได้แล้ว ปรารถนาจะพ้นจากนรกก็พ้นได้ เมื่อไม่อยากพ้นก็ไม่อาจพ้นได้ ต้องรู้จักแจ้งชัดว่านรกอยู่ในที่นั้นๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ แลควรรู้จักทางออกจากนรกให้แจ้งชัด ทางออกจากนรกนั้นก็คือ ศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลปาติโมกข์นั่นเอง เมื่อรู้แล้วอยากจะออกให้พ้นก็ออกได้ ไม่อยากจะออกให้พ้นก็พ้นไม่ได้ ผู้ที่รู้กับผู้ที่ไม่รู้ย่อมได้รับทุกข์ในนรกเหมือนกัน ส่วนความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลพระนิพพานนั้น ต้องรู้จักจึงจะได้ ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจไม่ได้เลย มีอาการต่างกันอย่างนี้.ดูกรอานนท์ เมื่ออยากรู้จักนรกแลสวรรค์แลพระนิพพาน ก็ควรให้รู้เสียในเวลาก่อนที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่ออยากพ้นทุกข์ในนรก ก็รีบออกให้พ้นเสียแต่เมื่อยังไม่ตาย เมื่ออยากได้สุขในมนุษย์หรือในสวรรค์หรือในนิพพาน ก็ให้รีบขวนขวายหาสุขเหล่านั้นไว้แต่เมื่อยังไม่ตาย เมื่ออยากได้สุขในมนุษย์ หรือในสวรรค์หรือในนิพพาน ก็ให้รีบขวนขวายหาสุขเหล่านั้นไว้แต่เมื่อยังไม่ตาย จะถือว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ในนรก ตายแล้วจักไปสวรรค์ไป พระนิพพานดังนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ เสียประโยชน์เปล่าอย่าเข้าใจว่า เมื่อมีชีวิตอยู่สุขอย่างหนึ่ง เมื่อตายไปแล้วมีสุขมีอย่างหนึ่ง

เช่นนี้เป็นความที่เข้าใจผิดโดยแท้เพราะจิตมีดวงเดียว เมื่อมีชีวิตอยู่ก็จิตดวงนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จิตดวงนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้รับทุกข์ฉันใด แม้เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับทุกข์ฉันนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่มีความสุขฉันใด เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับความสุขฉันนั้นไม่ต้องสงสัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยังไม่รู้ไม่เห็นซึ่งความทุกข์ และความสุขมีสภาวะปานดังนี้ เมื่อตายไปแล้วยิ่งจะซ้ำร้าย จะมีทางรู้ทาง เห็นด้วยอาการอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วย ประการดังนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมิได้ทำบุญให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ไว้สำหรับตัวเสียก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากได้ความสุข แต่มิได้กระทำตนให้ได้รับความสุขไว้ก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่เข้าใจเสียว่า ตายไปแล้วภายหน้าจึงจักได้รับความสุขเช่นนี้ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากให้ตนพ้นทุกข์ แต่ไม่ได้กระทำตนให้พ้นทุกข์เสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายไปแล้วจึงจักพ้นทุกข์ดังนี้ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดที่ทำความเข้าใจว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้เป็นอย่างหนึ่ง ตายไปแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่าเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ไม่รู้ไม่เห็นไม่ได้ไม่เป็นก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วภายหน้าหากจักรู้ จักเห็น จักได้จักเป็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคล ผู้ใดเขาใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ทุกข์ก็ช่างเถิด ไม่เป็นไร ตายไปแล้วหากจักได้สุข ดังนั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่าเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ สุขก็ช่างเถิด ตายไปแล้วหากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ทุกข์ก็ช่างเถิด ไม่เป็นไร ตายไปแล้ว หากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่าเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่ จะทุกข์ก็ดี จะสุขก็ดี จะชีวิตก็ดี ก็ช่างเถิด ตายไปแล้วจักไปเป็นอะไรก็ช่างเถิด ใครจักตามไปรู้ไปเห็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง. ดูกร

อานนท์ บุคคลทั้งหลายปรารถนาอยากพ้นทุกข์ หรือปรารถนาอยากได้สุขประเภทใด ก็ควรให้ได้ให้ถึงเสียแต่ในชาตินี้ ถ้าถือเอาภายหน้าเป็นประมาณแล้ว ชื่อว่าเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น แม้ความสุขอย่างสูงคือพระนิพพาน ผู้ปรารถนาก็ถึงรีบขวนขวายให้ได้ให้ถึงเสียแต่เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้. ดูกรอานนท์ อันว่าความสุขในพระนิพพานนั้นมี ๒ ประเภท คือดิบ ๑ สุก ๑ ได้ความว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่ ได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นได้ชื่อว่าพระนิพพานดิบ เมื่อตายไปแล้วได้เสวยสุขในพระนิพพานชื่อว่าพระนิพพานสุก พระนิพพานมี ๒ ประเภทเท่านี้ นิพพานโลกีย์ นิพพานพรหมเป็นนิพพานหลงไม่นับเข้าในที่นี้ พระนิพพานดิบนั้นเป็นของสำคัญ ควรให้รู้ให้เห็นให้ได้ให้ถึงไว้เสียก่อนตาย ถ้าไม่ได้พระนิพพานดิบนี้แล้วตายไปก็จักได้พระนิพพานสุกนั้นไม่มีเลย ถ้าไม่รู้ไม่เข้าก็ยังไม่มีทางได้ แต่รู้แล้วเห็นแล้วพยายามจะให้ได้ให้ถึง ก็แสนยากแสนลำบากยิ่งหนักหนา ผู้ใดเห็นว่าพระนิพพานมีอย่างเดียว ตายแล้วจึงจะได้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนพระนิพพานดิบนั้น จักจัดเอาความสุขอย่างละเอียดเหมือนอย่างพระนิพพานสุกนั้นไม่ได้ แต่ก็เป็นความสุขอันละเอียดสุขุมหาสิ่งเปรียบมิได้อยู่แล้ว แต่หากยังมีกลิ่นรสแห่งทุกข์กระทบถูกต้องอยู่ จึงไม่ละเอียดเหมือนพระนิพพานสุก เพราะพระนิพพานสุกไม่มีกลิ่นรสแห่งทุกข์ จะมากล้ำกรายปราศจากสรรพสิ่งทั้งปวง แต่พระนิพพานดิบนั้นต้องให้ได้ไว้ก่อนตาย. ดูกรอานนท์ อันว่าพระนิพพานนั้นพึงให้ดูอย่างแผ่นพระธรณีมีลักษณะอาการฉันใด ก็พุทธโอวาทคิริมานนทสูตรให้ตัวเรามีลักษณะอาการฉันนั้น ถ้าทำได้เช่นนั้นก็ได้ชื่อว่าถึงพระนิพพานดิบ ถ้าทำไม่ได้แต่พูดว่าอยากได้จะพูดมากมายเท่าไรๆ ก็ตาม ก็ไม่อาจที่จะได้จะถึงเลย ถ้าปรารถนาจักถึงพระนิพพานแล้ว ต้องทำจิตทำใจของ ตนให้เป็นเหมือนแผ่นดินเสียก่อน ไม่ใช่เป็นของทำได้ด้วยง่าย ต้องพากเพียรลำบากยากยิ่งนักจึงจักได้ จะเข้าใจว่าปรารถนา

เอาด้วยปากก็คงจักได้ อย่างนี้เป็นคนหลงไปใช้ไม่ได้ ต้องทำตัวทำใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินให้จงได้ ลักษณะของแผ่นดินนั้น คนแลสัตว์ทั้งหลายจะทำร้ายทำดี กล่าวร้ายกล่าวดีประการใด มหาปฐพีนั้นก็มิได้รู้โกรธธรเคือง ที่ว่าทำใจให้เหมือนแผ่นดินนั้นคือว่าให้วางใจเสีย อย่าเอื้อเฟื้ออาลัยว่าใจของตนให้ระลึกอยู่ว่า ตัวมาอาศัยอยู่ไปชั่วคราวเท่านั้น เขาจะนึกจะคิดอะไรก็อย่าตามเขาไป ให้เข้าใจอยู่ว่า เราอยู่ไปคอยวันตายเท่านั้น ประโยชน์อะไรกับวัตถุข้าวของและตัวตนอันเป็นของภายนอก แต่ใจซึ่งเป็นของภายในแลเป็นของสำคัญ ก็ยังต้องให้ปล่อยให้ว่างอย่าถือว่าเอาว่าเป็นของๆ ตัวกล่าวไว้แต่พอให้เข้าใจเพียงเท่านี้โดยสังเขป. ดูกรอานนท์ คำที่ว่าให้ปล่อยวางจิตใจนั้นคือว่าให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง ปลงเสียซึ่งการร้ายและการดีที่บุคคลนำมากล่าว มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุขทุกข์ อย่ายินดี แม้ปัจจัยเครื่องบริโภคเป็นต้นว่าอาหารการกิน ผ้าผ่อนเครื่องนุ่งห่มแลที่อยู่ที่นอนเภสัชสำหรับแก้โรค ก็ให้ละความโลภความหลงในปัจจัยเหล่านั้นเสีย ให้มีความมักน้อยในปัจจัย แต่มิใช่ว่าจะห้ามเสียว่าไม่ให้กินไม่ให้นุ่งห่ม ไม่ให้อาศัยในสถานที่ ไม่ให้กินหยูกกินยา เช่นนั้นก็หามิได้ คือให้ละความโลเลในปัจจัยเท่านั้น คือว่า เมื่อได้อย่างดีอย่างประณีต ก็ให้บริโภคอย่างดีอย่างประณีต ได้อย่างเลวทรามต่ำช้า ก็ให้บริโภคอย่างเลวทรามต่ำช้า ตามมีตามได้ไม่ให้ใจขุ่นมัวด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างนี้แลชื่อว่าปล่อยวางใจเสียได้ ถ้ายังเลือกปัจจัยอยู่ คือปล่อยให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้า ครอบงำ เพราะเหตุแห่งปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่ายังถือจิตถือใจอยู่ ยังไม่ถึงพระนิพพานได้เลย ถ้าละความโลภโกรธ หลง ในปัจจัยนั้น ได้เลย จึงชื่อว่าทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินเป็นอันถึงพระนิพพานได้โดยแท้ มีคำสอดเข้ามาในที่นี้ว่า เหตุไฉนจึงมิให้ถือใจ เมื่อไม่ให้ถือเช่นนั้น จะให้เอาใจไปไว้ที่ไหน เพราะไม่ใช่ใจของคนอื่น เป็นใจของ

ตัวแท้ๆ ที่จะเป็นอยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะมีใจนี้เอง ถ้าไม่มีใจนี้แล้วก็ตายเท่านั้น จะให้วางใจเสียแล้ว จะรู้จะเห็นอะไร. มีคำวิสัชนาไว้ว่า ผู้ที่เข้าใจว่าใจนั้นเป็นของๆ ตัวจริง ผู้นั้นก็เป็นคนหลง ความจริงไม่ใช่จิตของเราแท้ ถ้าหากเป็นจิตใจของเราแท้ ก็คงบังคับได้ตามประสงค์ว่าอย่าให้แก่ อย่าให้ตาย ก็คงจะได้สักอย่าง เพราะเป็นของตัว อันที่แท้จิตใจนั้นหากเป็นลมอันเกิดอยู่สำหรับโลก ไม่ใช่จิตใจของเรา โลกเขาตั้งแต่งไว้ก่อนเรา เราจึงเข้ามาอาศัยอยู่กับด้วยลมจิตใจ ณ กาลเป็นภายหลัง ถ้าหากว่าเป็นจิตใจของเรา เราพาเอามาเกิด ครั้นเกิดขึ้นแล้วจิตใจนั้นก็หมดไป ใครจะเกิดขึ้นมาได้อีก นี่ไม่ใช่จิตใจของใครสักคน เป็นของมีอยู่สำหรับโลก ผู้ใดจะเกิดก็ถือเอาลมนั้นเกิดขึ้น ครั้นได้แล้วก็เป็นจิตของตน ที่จริงเป็นของสำหรับโลกทั้งสิ้น ที่ว่าจิตใจของตนนั้นก็เพียงให้รู้ซึ่งการบุญ การกุศล การบาป การอกุศล และเพียงให้รู้ทุกข์สุข สวรรค์แลพระนิพพาน ถือไว้ให้ถึงที่สุด เพียงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าถึงพระนิพพานแล้ว ต้องวางจิตใจคนไว้แก่ โลกตามเดิมเสียก่อน ถ้าวางไม่ได้เป็นโทษ ไม่อาจถึงพระนิพพานได้ มีคำแก้ไว้อย่างนี้.

ตทนนฺทรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายที่หลงขึ้นไปบังเกิดในอรูปพรหม อันปราศจากความรู้นั้น ก็ล้วนแต่บุคคลผู้ที่ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักวางใจให้สิ้นให้หมดทุกข์นั้นเอง ไม่รู้จักวางจิตวิญญาณ อันตนเข้ามา อาศัยอยู่ด้วยลมของโลก ทำความเข้าใจว่าเป็นจิตของตัว แลเข้าใจว่าพระนิพพานมีอยู่ในเบื้องบนนั้น ตัวก็นักเข้าใจว่าเอาจิตของตัวขึ้นไปเป็นสุขอยู่ในที่นั้น ครั้นตายแล้วก็เลยพาเอาตัวขึ้นไปอยูในที่อันไม่มีรูป ตามที่ จิตตนนึกไว้นั้น. ดูกรอานนท์ ผู้ที่หลงขึ้นไปอยู่ในอรูปพรหมแล้ว แลกจักได้ถึงโลกุตรนิพพานนั้นช้านานยิ่งนั้น เพราะว่าอายุของรูปพรหมนั้นยืนนัก จะนับว่าเท่านั้นเท่านี้มิอาจนับได้ จึงชื่อว่านิพพานโลกีย์ ต่างกันแต่มิได้ดับวิญญาณเท่านั้น ถ้าหากดับวิญญาณก็เป็น

พระนิพพานโลกุตตระได้ ส่วนความสุขสำราญในพระนิพพานทั้ง ๒ นั้น ก็ประเสริฐเลิศโลกเสมอกันไม่ต่างกัน แต่นิพพานโลกีย์เป็นนิพพานที่ไม่สิ้นสุดเท่านั้น เมื่อสิ้นอำนาจของฌานแล้ว ยังต้องมีเกิดแก่เจ็บตาย ร้ายแลดีคุณแลโทษ สุขแลทุกข์ ยังมีอยู่เต็มที่ เพราะเหตุนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะปรารถนานิพพานพรหมไม่มีเลย ย่อมมุ่งต่อโลกุตรนิพพานด้วยกันทั้งนั้นแต่ไม่รู้จักปล่อยวางวิญญาณจึงหลงไปเกิดเป็นอรูปพรหม ส่วนโลกุตรนิพพานนั้นปราศจาก วิญญาณ วิญญาณยังมีที่ใด ความเกิด แก่ เจ็บ ตายก็มีอยู่ในที่นั้น โลกุตรนิพพานปราศจากวิญญาณ จึงไม่มีเกิดไม่มีแก่ ไม่มีเจ็บไม่มีตายมีแต่ความสุขสบายปราศจากอามิส หาความสุขอันใดจะมาเปรียบด้วยพระนิพพานไม่มี ขึ้นชื่อว่าความเกิด ความตาย ความร้าย ความดี บาป บุญ คุณโทษ สุขทุกข์ ความทุกข์ยากลำบากเข็ญใจ ทุกขโศกโรคภัยไข้ เจ็บสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่มีในพระนิพพานเลย พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ยังปล่อยวางใจไม่ได้ ยังอาลัยถึงความสุขอยู่ คิดว่าพระนิพพานอยู่ในที่นั้นที่นี้ จะเอาจิตแห่งตนไปเป็นสุขในที่แห่งนั้น ครั้งจักปล่อยวางใจเสียก็กลัวว่าจะไม่มีอันใดนำไปให้เป็นสุข ถือใจอาลัยสุข เหตุนั้นจึงมิได้พ้นนิพพานพรหม. ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงว่าให้ปลงใจให้วางใจนั้น เราชี้ข้อสำคัญเอาที่สุดมาแสดง เพื่อให่ให้เข้าใจได้ง่าย การวางใจปลงใจนั้น คือ วางสุข วางทุกข์ วางบาปบุญคุณโทษ วางโลภ โกรธหลง วางลาภยศ นินทา สรรเสริญ หมดทั้งสิ้น เหมือนดังไม่มีหัวใจ จึงชื่อว่าทำให้เหมือนแผ่นดิน ถ้ายังทำไม่ได้อย่าหวังว่าจักได้โลกุตรนิพพานเลย ถ้าทำตัวให้เหมือน แผ่นดินได้ในกาลใด พึงหวังเถิดซึ่งโลกุตรนิพพาน คงได้คงถึงในกาลนั้น โดยไม่ต้องสงสัย พระนิพพานเป็นของได้ด้วยยากยิ่งนัก แสนคนจะได้แต่ละคนก็ทั้งยาก. ดูกรอานนท์ ผู้มิได้ทำอริยมรรคปฏิปทาให้เต็มที่ ยังเป็น

ปุถุชนหนาไปด้วยกิเลสหาปัญญามิได้ แลจักวางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินนั้น ไม่อาจทำได้เลย เหตุที่เขาวางใจไม่ได้ เขายังถือตัวถือใจอยู่ว่าเป็นของๆ ตัวแท้ จึงต้องทรมานทนทุกข์อยู่ในโลก เวียนว่ายตายเกิด แล้วๆ เล่าๆ ไม่มีสิ้นสุด. ดูกรอานนท์ ผู้ที่วางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้นั้น มีแต่บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์แลเป็นสัตบุรุษจำพวกเดียวเท่านั้นเพราะท่านไม่ถือตนถือตัว ท่านวางใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้ ท่านจึงได้ถึงพระนิพพาน ส่วนผู้ที่ถือตัวถือใจปล่อยวางมิได้นั้น แต่ล้วนเป็นคนโง่คนเขลาสิ้นทั้งนั้น บุคคลที่เป็นสัตบุรุษท่านเห็นแจ้งชัดซึ่งอนัตตา ท่านถือใจ ของท่านไว้ก็เพียงแต่ให้รู้บาปบุญคุณโทษประโยชน์แลใช้ประโยชน์ รู้ศีล ทานการกุศลแลอกุศล รู้ทางสุขทางทุกข์ในมนุษย์ แลสวรรค์ แลพระนิพพานเท่านั้น ครั้นถึงที่สุดท่านก็ปล่อยวางเสียตามสภาวะแห่งอนัตตา ส่วนคนโง่เขลานั้น ถือตนถือตัว ถือว่าร่างกายเป็นอัตตาตัวตน จึงปล่อยวางมิได้. ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลที่ถือใจนั้น ย่อมเป็นคนมักโลภ มักโกรธ มักหลง บุคคลจำพวกใดที่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น จะเป็นนักบวชก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ก็หาความสุขไม่ได้ เบื้องหน้าแต่ตายไป ก็หาความสุขในมนุษย์แลสวรรค์มิได้เลย ย่อมมีอุบายเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้. ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาเข้าสู่พระนิพพาน จงวางเสียซึ่งใจ อย่าอาลัยความสุขการวางใจก็คือวางสุขวางทุกข์ และบาปบุญคุณโทษร้ายดี ซึ่งเป็นของสำหรับโลกนี้เสียให้สิ้น สิ่งเหล่านี้สร้างไว้สำหรับโลกนี้เท่านั้น เมื่อต้องการพระนิพพานแล้ว ต้องปล่อยวางไว้ในโลกนี้สิ้นทั้งนั้นจึงจะได้ความสุขในพระนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขอย่างยิ่งเป็นความสุขอื่นหาส่วนเปรียบมิได้ ดูกรอานนท์ เมื่อจะถือเอาความสุขในพระนิพพานแล้ว ก็ให้วางใจในโลกีย์นี้เสียให้หมดสิ้น อันว่าความสุขในโลกีย์ก็มีอยู่แต่ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นี้ เท่านั้น ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้น ยกเอาใจไว้เป็นเจ้าเอาประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้น เป็นกามคุณทั้ง ๕ ประสาททั้ง

๕ นี้เองเป็นผู้แต่ง ความสุขให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทตานั้นเขาได้เห็นได้ดูรูปวัตถุสิ่งของอันดีงามต่างๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทหูนั้น เมื่อเขาได้ยินได้ฟังศัพท์สำเนียงที่ไพเราะ เป็นที่ชื่นชมทั้งปวง ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทจมูกนั้น เมื่อเขาได้จูบชมดมกลิ่นสุคันธรสของหอมต่างๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทลิ้นนั้น เมื่อเขาบริโภคอาหารอันโอชารสวิเศษต่างๆ ก็ นำความสุขสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทกายนั้น เมื่อเขาได้ ถูกต้องฟูกเบาะเมาะหมอน แลนุ่งห่มประดับประดา เครื่องกกุธภัณฑ์อัน สวยงามแลบริโภคกามคุณ ก็นำความสุขสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช เจ้าพระยาจิตตราชนั้น ก็คือใจนั้นเอง ส่วนใจนั้นเป็นใหญ่เป็นผู้คอยรับความสนุกสนานอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนประสาททั้ง ๕ เป็นผู้สำหรับนำความสุขไปให้ใจ ประสาททั้ง ๕ จึงชื่อว่ากามคุณ ส่วนความสุขในโลกนี้ มีแต่กามคุณทั้ง ๕ นี้เท่านั้น จะเป็นเจ้าประเทศราชในบ้านน้อยเมืองใหญ่ ตลอดขึ้นไปจนถึงเทวโลก ก็มีแต่กามคุณทั้ง ๕ เท่านั้น. ดูกรอานนท์ ผู้ที่จะนำตนไปให้เป็นสุขในพระนิพพานต้องวางเสียซึ่งความสุขในโลกีย์ ถ้าวางไม่ได้ก็ไม่ได้ความสุขในพระนิพพานเลย ถ้าว่างสุขในโลกีย์มิได้ก็ไม่พ้นทุกข์ด้วยความสุขในโลกีย์เป็นความสุขที่เจออยู่ด้วยทุกข์ ครั้นเมื่อถือเอาสุขก็คือถือเอาทุกข์นั้นเอง ครั้นไม่วางสุขก็คือไม่วางทุกข์นั้นเองจะเข้าใจว่าเราจะถือเอาแต่สุข ทุกข์ไม่ต้องการดังนี้ไม่ได้เลย เพราะสุขทุกข์เป็นของเนื่องอยู่ด้วยกัน ถ้าไม่วางสุขเสียก็เป็นอันไม่พ้นทุกข์. ดูกรอานนท์บุคคลทั้งหลายผู้ที่จะรู้ว่าสุขทุกข์ติดกันอยู่นั้นหายากยิ่งนัก มีแต่เราตถาคตผู้ประกอบด้วยทศพลญาณนี้เท่านั้น บุคคลทั้งหลายที่ยังเป็นปถุชนคนโง่เขลานั้นทำความเข้าใจว่า สุขก็มีอยู่ต่างหากทุกข์ก็มีอยู่ต่างหาก ครั้นเราถือเอาสุขเราก็ได้สุข เราไม่ถือเอาทุกข์ๆ ก็ไม่มีดังนี้ เพราะเหตุที่เขาไม่รู้ว่าสุขกับทุกข์ติดกันอยู่ เขาจึงไม่พ้นทุกข์ เมื่อผู้ใดอยากพ้นทุกข์ให้วางสุขเสียก็เป็นอันละทุกข์

วางทุกข์ด้วยเหมือนกัน ใครเล่าจะมีความสามารถพรากสุขทุกข์ออกจากกันได้ แต่เราตถาคตก็ไม่มีวิเศษที่จะพรากจากกันได้ ถ้าหากเราตถาคตพรากสุขแลทุกข์ออกจากกันได้ เราจะปรารถนาเข้าสู่พระนิพพานทำไม เราจะถือเอาแต่สุขอย่างเดียว เสวยแต่ความสุขอยู่ในโลกเท่านี้ ก็เป็นอันสุขสบายพออยู่แล้ว นี่ไม่เป็นเช่นนั้น เราแสวงหาความสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีทางที่จะพึงได้ เราจึงวางสุขเสียครั้นวางสุขแล้วทุกข์ไม่ต้องวางก็หายไปเอง อยู่กับเราไม่ได้ เราจึงสำเร็จพระนิพพานพ้นจากกองทุกข์ด้วยประการดังนี้. ดูกรอานนท์ อันสุขในโลกีย์นั้นถ้าตรวจตรองให้แน่นอนแล้ว ก็หากเป็นกองแห่งทุกข์นั้นเองเขาหากเกิดมาเป็นมิตรติดกันอยู่ ไม่มีผู้ใดจักพรากออกจากกันได้ เราตถาคตกลัวทุกข์เป็นอย่างยิ่งหาทางชนะทุกข์มิได้จึงปรารถนาเข้าพระนิพพาน เพราะเหตุกลัวทุกข์นั้นอย่างเดียว พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ กุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้น ได้แก่กองกิเลส ๑๕๐๐ นั้นเอง อัพยากฤตธรรมนั้นคือองค์พระนิพพาน ครั้นพ้นจากกองกุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้นแล้ว จึงเป็นองค์แห่งพระอรหําแลพระนิพพานโดยแท้ ถ้ายังไม่พ้นจากกุศลแลอกุศลตราบใด ก็ยังไม่เป็นอัพยากฤต ตราบนั้น คือ ยังไม่เป็นองค์พระอรหํ ยังไม่เป็นองค์พระนิพพานได้. ดูกรอานนท์ กุศลนั้นได้แก่กองสุขอกุศลนั้นได้แก่ กองทุกข์ กองสุขแล กองทุกข์ หากเป็นของเกิดติดเนื่องอยู่ด้วยกัน ไม่มีใครจักพรากให้แต่ก็ออกจากกันได้ ครั้นถือเอากุศลคือกองสุขแล้วส่วนอกุศลคือกองทุกข์ แม้ไม่ถือเอาก็เป็นอันได้อยู่เอง. ดูกรอานนท์ เมื่อบุคคลต้องการพระนิพพาน ก็ให้วางเสียซึ่งความสุขนั้นก่อน ความสุขในโลกีย์นั้นเองชื่อว่ากุศล จึงจักถึง พระนิพพาน ถ้าหากว่าไม่มีความสามารถ คือไม่อาจทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้ก่อน พอให้ได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์ แต่จะให้พ้นทุกข์นั้นไม่ได้ ถ้าแลเมื่อรู้อยู่ว่าตนจะพ้นทุกข์ไม่ได้

ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้เป็นสะพานสำหรับไต่ไปสู่ความสุข ถ้ารู้ว่าตนยังไม่พ้นทุกข์ซ้ำมาวางกุศลเสียก็ยิ่งซ้ำร้าย เพราะเมื่อวางกุศลเสียแล้ว ตนก็จักเข้าไปหากองอกุศล คือ กองบาปเท่านั้น เมื่อตกเข้าไปในกองอกุศล อกุศลนั้นก็จักนำตัวไปทนทุกขเวทนาในอบายภูมิทั้ง ๔ หาความสุขในโลกมิได้เลยเพราะเหตุนั้นเมื่อตนยังไม่ถึงพระนิพพาน ก็ให้บำเพ็ญบุญกุศลไว้ พอจะได้อาศัยเป็นสุขสบายไปในชาตินี้แลชาติหน้า ภนฺเต ข้าแต่พระอริยกัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้า ฯ อานนท์ ดังนี้.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ เราตถาคตจักแสดงในข้ออันเป็นที่สุดแต่โดยย่อๆ พอให้เข้าใจง่ายที่สุดนั้นก็คือจิตกับตัณหา จิตนั้นจำแนกออกไปเรียกว่ากองกุศลคือกองสุขตัณหานั้นจำแนกออกไป เรียกว่ากองอกุศลคือกองทุกข์ ต้นเง่าเค้ามูลแห่งทุกข์นั้น ก็คือจิตแลตัณหานี้เองจิตเป็นผู้คิดให้ได้ดีมีสุขขึ้นส่วนตัณหานั้นก็ให้เกิดตามเห็นตาม จิตมีความสุขมากขึ้นเท่าใด ตัณหานั้นก็ให้เกิดทุกข์ตามมากขึ้นไปเท่านั้น. ดูกรอานนท์ แต่เบื้องต้นเมื่อเรายังไม่รู้แจ้งว่าสุขแลทุกข์อยู่ติดกัน เราก็ถือเอากุศลจิตอันเดียวหมายจักให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อส่วนทุกข์จักไม่ให้มา ก็ตั้งหน้าบำเพ็ญกุศลจิตเรื่อยไป เมื่อได้สุขเท่าใด ทุกข์ก็พลอยเกิดมีเท่านั้น ครั้นภายหลังเราพิจารณาด้วยญาณจักษุปัญญา แลเห็นแจ้งชัดว่าสุขแลทุกข์ติดอยู่ด้วยกัน ครั้นรู้แจ้งแล้วก็ตรึกตรองหาอบายที่จะกำจัดสุขแลทุกข์ให้พรากออกจากกันนั้นแสนยาก แสนลำบากเหลือกำลัง จนสิ้นปัญญาหาทางไปทางมาไม่ได้ เราตถาคตจึงวางเสียซึ่งสุขคืนให้แก่ทุกข์ คือวางใจให้แก่ตัณหา ครั้นเราวางใจไว้ให้แก่ตัณหาแล้ว ความสุขในพระนิพพาน ก็เลยเข้ามารับ เราให้ถึงนิพพานดิบในขณะนั้น พร้อมกับด้วยเราวางใจไว้ให้แต่ตัณหา. ดูกรอานนท์ เมื่อวางใจได้ จึงเป็นอัพยากฤตจึงเรียกชื่อว่าถือเอาอัพยากฤตเป็นอารมณ์ เป็นองค์พระอรหํ คือได้เข้าตั้งอยู่ในพระนิพพานด้วยอาการดังนี้.

ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้า ฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าอรหํนั้นจะได้มีจำเพาะแต่เราตถาคต พระองค์เดียวก็หามิได้ ย่อมมีเป็นของสำหรับโลก สำหรับไว้โปรดสัตว์โลกทั่วไป ไม่ใช่ของแห่งเราตถาคตแลของผู้หนึ่งผู้ใดเลย. ดูกรอานนท์ เราตถาคตเป็นผู้ไกลจากกิเลสแล้ว จึงได้ซึ่งพระอรหํบุคคลผู้ใดปราศจากกิเลสแล้ว บุคคลผู้นั้นก็เป็นผู้ได้พระอรหํเสมอกันทุกคน บุคคลผู้ใดที่ยังไม่ ปราศจากกิเลส ถึงแม้จักอ้อนวอนเราตถาคตว่า อรหํ อรหํ ดังนี้จนถึงวันตาย ก็ไม่อาจได้ซึ่งพระอรหํเลย เป็นแต่กล่าวด้วยปากเปล่าๆ เท่านั้น แลมาเข้าใจว่า การละกิเลสได้หรือไม่ได้นั้นไม่เป็นประมาณ เมื่อได้อ้อนวอนหาซึ่งองค์พระอรหํเจ้าด้วยปากด้วยใจแล้ว พระอรหํเจ้าก็จักนำเราให้เข้าสู่พระนิพพานเข้าใจเสียอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นคนหลงแท้แม้เมื่อตนยังไม่พ้นลามกมลทินแห่งกิเลส แล้วไปอ้อนวอนพระอรหํที่หมดมลทินกิเลส ให้มาตั้งอยู่ในตัวตนอันแปดเปื้อนด้วยลามกมลทินแห่งกิเลส จักมีทางได้มาแต่ไหน เปรียบเหมือนดังมีชาตสระอยู่สระหนึ่ง เต็มไปด้วยของเน่าของเหม็นสารพัดทั้งปวง เป็นสระมีน้ำเน่าเหม็นสาบเหม็นคาวน่าเกลียดยิ่งนักและมีบุรุษคนหนึ่งตกอยู่ในสระนั้น หากว่าบุรุษคนนั้นร้องเรียกอานนท์ลงไปอยู่ในสระน้ำเน่ากับด้วยเขา อานนท์จักไปอยู่ด้วยเขาหรอ. ดูกรอานนท์ เราจักบอกให้สิ้นเชิง ถ้าอานนท์ลงไปอยู่ในสระกับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยน้ำเน่าได้ดังนั้น องค์พระอรหํเจ้าก็อาจไปตั้งอยู่กับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสได้เหมือนกัน ถ้าอานนท์ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนไม่ได้ องค์พระอรหํเจ้าก็ไม่อาจไปตั้งอยู่กับด้วยบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยราคาทิกิเลสได้เหมือนกันเช่นนั้น. ดูกรอานนท์ ท่านอาจลงไปอยู่กับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนได้หรือไม่. มีพุทธฎีกาตรัสถามฉะนี้ ข้าฯ อานนท์จึงกราบทูลว่า ลงไปอยู่ด้วยไม่ได้ ถ้าท่านไม่ลงไป บุรุษผู้นั้นก็กล่าววิงวอนท่านอยู่ร่ำไปจะสำเร็จหรือไม่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์ไม่ลงไป บุรุษผู้นั้นก็ทำอะไรแก่ข้าพระองค์ไม่ได้

ความปรารถนาก็ไม่สำเร็จ เป็นแต่วิงวอนอยู่เปล่าๆ เท่านั้นเอง. ดูกรอานนท์ ข้ออุปมานี้ฉันใด บุรุษผู้จมอยู่ในน้ำนั้นเปรียบเหมือนตัวของอานนท์ อานนท์ไม่ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนฉันใด พระอรหํท่านก็ไม่อยู่กับบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสฉันนั้น แม้จักวิงวอนด้วยปากด้วยใจสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ พระอรหํท่านเป็นผู้บริสุทธิ์เป็นผู้พ้นทุกข์แล้ว ท่านไม่น้อมเข้าไปหาบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเลย ครั้นบุคคลผู้ใดปรารถนาความสุขแล้วจึงน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านก็โปรดให้ได้ความสุขทุกคน จะเข้าใจว่าพระอรหํท่านเลือกหน้า เลือกบุคคล จักติเตียนอย่างไรนั้นไม่ควร ถ้าแลผู้ใดพ้นจากกิเลสกามแลพัสดุกามได้แล้ว ชื่อว่าน้อมตัวเข้าไปหาท่านๆ ก็โปรดนำเข้าสู่พระนิพพานเสวยสุขอยู่ด้วยท่าน ไม่เลือกหน้าบุคคลเลย เป็นแต่ผู้จมอยู่ด้วยกิเลสลามกละกิเลสไม่ได้ชื่อว่าไม่น้อมตัวเข้าไปหาท่านเอง. ดูกรอานนท์ ถึงตัวเราตถาคต ก็ต้องน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านจึงโปรดให้ตถาคตนี้ ได้เป็นครูแก่โลกเห็นปานดังนี้ เพราะว่าพระอรหํท่านเป็นผู้ดีแลจักให้ท่านเข้าไปคบหาคนชั่วนั้นเป็นไปไม่ได้ แลผิดธรรมเนียมด้วย สมควรแต่ผู้เลวทรามต่ำช้าจะเข้าไปหาท่านผู้ดี ผู้สูงศักดิ์โดยส่วนเดียว ข้าแต่พระมหากัสสปะ ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้า ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบไปอีกว่า อานนท์ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาซึ่งพระอรหํ ก็พึงยกตัวแลห้ามใจให้ห่างไกลจากกองกิเลส เพราะพระอรหํท่านเป็นผู้ไกลจากกิเลส จะบริกรรมแต่ด้วยปากด้วยใจว่า อรหํๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้พระอรหํ เห็นว่าเป็นบุญเป็นกุศลจักได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลพระนิพพาน จะทำความเข้าใจอย่างนี้ไม่สมควร พระนามชื่อว่าพระอรหํนี้เราบอกไว้ให้รู้ว่าผู้ไกลจากกิเลส หรือจะถือแต่พระนามว่าอรหํๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้สำเร็จ เช่นนี้ไม่ควร เพราะคำที่ว่าอรหํ ใครๆ ก็กล่าวได้จะมีเป็นพระอรหํกันเต็มโลกหรือ.ดูกรอานนท์ พระอรหํก็คือเราตถาคตนี้เอง เหตุปราศจากกิเลส ละกิเลสสิ้นแล้ว เราจึงได้ถึงที่สุด

แห่งพระอรหํ องค์พระอรหํกับเราตถาคต ก็หากเป็นอันเดียวกัน จะร้องเรียกพระอรหํว่าเป็นเราตถาคตก็ไม่ผิดหรือจะเรียกร้องเราพระตถาคตเป็นพระอรหํก็ไม่ผิด ผู้ใดละกิเลสได้สิ้นเชิงแล้วผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าถึงที่สุดแห่งพระอรหํสิ้นด้วยกัน จะได้ถึงพระอรหํ แต่เราตถาคตองค์เดียวหามิได้ จงเข้าใจองค์แห่งพระอรหํดังเราตถาคตแสดงมานี้เถิด ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล.

ตทนนฺตร ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจงตรัสเทศนาต่อไปว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ สิ่งที่ให้สัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารทรมานทุกข์อยู่ในนรกแลกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานแล้วๆเล่าๆ ไม่รู้สิ้นสุดนี้มิใช่สิ่งอื่นคือ ตัวกิเลสแลตัณหา ล่อลวงให้ดวงจิตของสัตว์ทั้งหลายมิให้พ้นทุกข์ภัยในวัฏฏสงสาร แลมิได้ถึงพระนิพพานได้ ถ้าผู้ใดมิได้รู้กองแห่งกิเลสแล้ว ผู้นั้นก็จักประสพภัยได้รับทุกข์ในอบายภูมิทั้ง ๔ มิได้มีเวลาสิ้นสุด. ดูกรอานนท์ จงจับตัวตัณหาให้ได้ ถ้าจับได้แล้ว เมื่อตัวต้องทุกข์ก็จักเห็นได้ว่า ตัวเป็นอนัตตา ถ้าจับไม่ได้ก็เห็นตัวเป็นอนัตตาไม่ได้ บุคคลทั้งหลายที่มาเป็นสานุศิษย์แห่งพระตถาคตนี้ก็มีความประสงค์ด้วยพระนิพพาน การที่จะรู้ว่าดีหรือชั่วกว่ากันก็แล้วแต่กิเลสเป็นผู้ตัดสิน ด้วยว่าพระนิพพานเป็นที่ปราศจากกิเลสตัณหา ถ้าผู้ใดเบาบางจากกิเลสตัณหา ผู้นั้นก็เป็นผู้ดียิ่งกว่าผู้ยังหนาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา ผู้ใดตั้งอยู่ในนิจศีล คือศีล ๕ ผู้นั้นชื่อว่ายังหนาอยู่ด้วยกิเลส แต่ได้ชื่อว่าเป็นผู้บางจากกิเลสได้ชั้นหนึ่ง ถ้าตั้งอยู่ในอุโบสถศีลคือ ศีล ๘ ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๒ ชั้น ถ้ามาตั้งอยู่ในทิศศีลคือศีล ๑๐ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๓ ชั้น ผู้เข้ามาตั้งอยู่ในศีล พระปาติโมกข์คือศีล ๒๒๗ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๔ ชั้น ผลอานิสงส์ก็มีเป็นลำดับขึ้นไปตามศีลนั้น ผู้ที่มีศีลน้อยอานิสงส์ก็น้อย ผู้ที่มีศีลมากอานิสงส์ก็มากขึ้นไปตามส่วนของศีล บุคคลที่มิได้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ถึงจะมีความรู้ความฉลาดมากมายสักเท่าใดก็ดี ก็ไม่ควรจะกล่าวคำประมาทแก่ผู้

ที่มีศีล ๕ ผู้ที่มีศีล ๕ ก็ควรยินดีแต่เพียงชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในทานผู้ที่มีศีล ๘ ผู้ที่มีศีล ๘ ก็ควรยินดีแต่เพียงศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในทานที่มีศีล ๑๐ ผู้ที่มีศีล ๑๐ ก็ควรยินดีอยู่ในชั้นศีลของตน ไม่ควรจะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีลพระปาติโมกข์ ถ้าแลขืนกล่าวโทษติเตียนท่านที่มีศีลยิ่งกว่าตน ชื่อว่าเป็นคนหลง เป็นคนห่างจากทางสุขในมนุษย์แลสวรรค์ แลพระนิพพานแท้. ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่มีศีล ปราศจากการรักษาศีล ไม่ควรกล่าวซึ่งคำประมาทแก่ท่านผู้มีศีล ตัวตั้งอยู่ภายนอกศีลแล้วมาเข้าใจว่า ตัวเป็นผู้ดีกว่าท่านผู้มีศีล แล้วกล่าวคำสบประมาทดูหมิ่นในท่านผู้มีศีล บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นเจ้ามิจฉาทิฏฐิใหญ่ ชื่อว่าเป็นคนหลงทาง เป็นผู้ห่างจากความสุขในมนุษย์แลสวรรค์. ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ตั้งอยู่ภายนอกศีลนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในระหว่างแห่งกิเลส ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้มีความรู้ ความฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม ก็ไม่ควรถือตัวว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล เหตุว่าผู้ที่ไม่มีศีลนั้น ยังห่างจากพระนิพพานมาก ผู้ที่มีศีลชื่อว่าใกล้ต่อพระนิพพานอยู่แล้ว ถึงจะไม่รู้อะไรรู้แต่เพียงศีลเท่านั้น ก็ยังดีกว่าผู้ไม่มีศีลอยู่นั่นเอง เพราะท่านเป็นผู้บางจากกิเลสบุคคลผู้ที่แน่นหนาไปด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้รู้มากแตกฉานในข้ออรรถแลข้อธรรมประการใดก็ตาม ก็ควรจะทำความเคารพยำเกรงในท่านที่มีศีลถึงจะถูกต้องตามคลองธรรมที่เป็นทางแห่งพระนิพพาน ถ้าให้ผู้มีศีลเคารพยำเกรงในผู้ที่ไม่มีศีล แลเป็นผู้หนาแน่นด้วยกิเลส เป็นความผิดห่างจากทางพระนิพพานยิ่งนัก. ดูกรอานนท์ จะถือเอาความรู้แลความไม่รู้เป็นประมาณทีเดียวไม่ได้ต้องถือเอาการละกิเลสได้เป็นประมาณ เพราะว่าผู้จะถึงพระนิพพานต้องอาศัยการละกิเลสโดยส่วนเดียว เมื่อละกิเลสได้แล้ว แม้ไม่มีความรู้มาก รู้แต่เพียงการละกิเลสได้เท่านั้น ก็อาจจะถึงพระนิพพานได้ อันจักพ้นทุกข์ในนรกแลได้เสวยสุขในสวรรค์แลพระนิพพาน ก็เพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอย่างเดียว

สิ่งที่ให้คนเราได้รับสุขแลรับทุกข์อยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะกิเลสครั้งระงับดับกิเลสได้แล้ว เป็นเหตุให้ได้ประสพสุข แลพ้นจากทุกข์ เมื่อละกิเลสไม่ได้ สุขก็ไม่ได้ทุกข์ก็ไม่พ้น. ดูกรอานนท์ การที่จะได้ประสพสุขก็เพราะละกิเลสต่างหาก ที่มีความรู้แต่มิได้ละเสียซึ่งกิเลส ย่อมไม่เป็นประโยชน์ แม้แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้มีความรู้นั้น แม้จะรู้มากแสนพระคัมภีร์ หรือมีความรู้หาที่สุดมิได้ก็ตาม ก็รู้อยู่เปล่าๆ จะเอาประโยชน์อันใดอันหนึ่งไม่ได้แลจะให้เป็นบุญเป็นกุศลแลได้เสวยความสุขเพราะความรู้นั้นไม่มี เราตถาคตไม่สรรเสริญผู้มีความรู้มากแต่ไม่มีศีล ผู้มีความรู้น้อยแต่เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลเราสรรเสริญ แลนับถือผู้นั้นว่าเป็นคนดี ถ้าผู้ใดนับถือผู้ที่มีกิเลสว่าดีกว่าผู้ไม่มีกิเลส บุคคลผู้นั้นชื่อว่าถือศีลเอาต้นเป็นปลาย เอาปลายเป็นต้น เอาสูงเป็นต่ำ เอาต่ำเป็นสูง ถ้าถืออย่างนี้ผิดทางแห่งพระนิพพานเป็นคนมัจฉาทิฏฐิ การที่นับถือบุคคลผู้หนาไปด้วยกิเลสว่าดีกว่าผู้ปราศจากกิเลสใกล้ต่อพระนิพพาน เราตถาคตสรรเสริญแลอนุญาตให้เคารพนับถือ การที่ทำบุญทำทานทำกุศล ปรารถนาเพื่อจะให้บุญกุศลนั้นพาตนเข้าสู่พระนิพพาน ถ้าไม่รู้ว่าบำเพ็ญบุญกุศลเพื่อให้ช่วยระงับดับกิเลส ก็เป็นอันบำเพ็ญเสียเปล่า ไม่ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทางแห่งพระนิพพาน การที่จะถึงพระนิพพานต้องละกิเลสเสียให้สิ้น ถ้ายังละมิได้ก็ไม่ถึงพระนิพพาน ถึงจะรู้มากสักเท่าใดก็ตาม ถ้ายังละกิเลสไม่ได้ก้รู้เสียเปล่าๆ เราตถาคตตั้งศาสนาไว้ไม่ได้หวังเพื่อให้บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งบำเพ็ญหาประโยชน์อย่างอื่นตั้งไว้เพื่อประสงค์จะให้บุคคลบำเพ็ญภาวนา เพื่อให้ระงับดับกิเลสตัณหาเท่านั้น การบำเพ็ญภาวนาเมื่อไม่คิดว่าจะให้ระงับดับกิเลสตัณหาแห่งตน ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทาง ส่วนกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญภาวนานั้น จะว่าไม่ได้ไม่มีเช่นนั้นก็ไม่ปฏิเสธ อันที่จริงก็หากเป็นบุญเป็นกุศลโดยแท้ แต่ว่าเป็นทางหลงจากพระนิพพานเท่านั้น การกระทำความเพียรบำเพ็ญภาวนาทำบุญทำกุศลแลเจริญภาวนา เพื่อระงับดับกิเลสตัณหาของตนให้น้อยลง ให้พ้นจาก

กองกิเลสนั้น เช่นนี้ชื่อว่าเดินถูกทางพระนิพพานแท้. ดูกรอานนท์จงพากันประพฤติตามคำสอนที่เราแสดงไว้นี้ ถ้าผู้ใดมิได้ประพฤติตาม ก็พึงเข้าใจว่าผู้นั้นเป็นคนนอกพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้ แล้วจึงทรงแสดงต่อไปอีกว่า ดูกรอานนท์ เราตถาคตบัญญัติศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์ไว้หลายประเภทนั้น ก็เพราะอยากให้สัตว์ยกตนออกจากกองกิเลส ถ้าบุคคลจำพวกใด ตั้งอยู่ในศีล ๕ บุคคลจำพวกนั้นก็บางจากกิเลสชั้นหนึ่ง ตั้งอยู่ในศีล ๘ ก็บางจากกิเลส ๒ ชั้น ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ก็บางจากกิเลส ๓ ชั้น ผู้ตั้งอยู่ในศีล พระปาติโมกข์ก็บางจากกิเลส ๔ ชั้น. ดูกรอานนท์บุคคลผู้บำเพ็ญศีลน้อยศีลมากประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็เพื่อให้รู้ซึ่งการละกิเลสแลยกตนให้พ้นจากกิเลส เมื่อไม่รู้เช่นนั้นได้ชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนผลอานิสงส์ที่ได้บำเพ็ญศีลนั้น เราตถาคตได้กล่าวอยู่ว่ามีผลอานิสงส์จริงแต่ว่ามีอานิสงส์น้อยแลผิดจากทางพระนิพพาน ถ้าเข้าใจว่าการรักษาศีลเพื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส รักษาศีล ๕ ได้แล้วจะเพียรพยายามรักษาศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์เป็นลำดับไป เพื่อจะยกตนให้พ้นจากกองกิเลสทีละเล็กทีละน้อยตามลำดับ เมื่อเราตั้งอย่ในศีลประเภทใด ก็ตั้งใจรักษาโดยเต็มความสามารถ รู้ดังนี้จึงมีผลอานิสงส์มาก ไม่เป็นคนหลง แลตรงต่อทางพระนิพพานโดยแท้. ดูกรอานนท์ กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นศิษย์แห่งเราตถาคตนี้ ก็หวังเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่อยากเกิดในโลกสืบต่อไป เพราะกิเลสนั้นเป็นเชื้อสายสืบโลก บันดลบันดาลใจให้ยินดีไปทางโลก ครั้งเกิดมาแล้วก็ให้เจ็บ ไข้ แก่ ตาย แลให้ ฉิบหายพลัดพรากจากกัน ให้รัก ให้ชังให้อด ให้ตี ให้ด่า ให้อยาก ให้ทุกข์ ให้ยากเข็ญใจ อาการกริยาแห่งกิเลสเป็นเช่นนี้ เราตถาคตจึงทรงอนุญาตให้บวชเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่ให้เกิดมีเป็นเชื้อสายสืบโลกต่อไป เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ตั้งใจรักษาศีลเพื่อให้ดับกิเลสแลตรึกตรองหาอุบายเพื่อ ทำลายกิเลส อันเป็นต้นเค้าให้ขาดสูญ การรักษาศีล

พระปาติโมกข์ก็ดี การรักษาข้อวัตรในธุดงค์ ๑๓ นั้นก็ดี ก็เป็นอันประมวลลงในศีลนั้นทุกอย่าง มิใช่ว่าจะรักษามากมายหลายสิ่งหลายอย่าง จนสิ้นจนหมดหามิได้ รักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี รักษาธุดงควัตร ๑๓ ก็ดี ก็ไม่เพื่อประโยชน์อย่างอื่น เพื่อความระงับดับกิเลสอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อรู้ว่ากิเลสเป็นเค้าเงื่อนแห่งกองทุกข์ กองโทษ กองบาป กองกรรม เช่นนั้นแล้ว ข้อวัตรอันใดที่เป็นไปเพื่อจะยกตนออกจากกิเลสได้ ก็จงกระทำข้อวัตรนั้นให้บริบูรณ์เถิด การรักษาศีลพระปาติโมกข์แลรักษาธุดงควัตรทุกอย่าง เมื่อมิได้เข้าใจว่า เพื่อความระงับดับกิเลสก็ชื่อว่าเป็นการรักษาเปล่าๆ เมื่อเรารู้ว่ารักษาเพื่อระงับดับกิเลส ไม่ได้รักษาเพื่ออย่างอื่นแล้ว แม้จะรักษาแต่เล็กน้อยโดยเอกเทศ ไม่ครบตามจำนวนในพระปาติโมกข์ในจำนวนแห่งธุดงควัตร ก็ได้ชื่อว่าเป็นอันรักษาครบทุกอย่างเพราะจับต้นจับรากเง่าแห่งกิเลสได้แล้ว เปรียบดังบุรุษตัดต้นไม้ ถ้าตัดเง่าตัดรากแก้วขาดแล้วกิ่งก้านสาขาแม้ไม่ต้องตัดก็ตายเอง ถ้าไปตัดรอนแต่กิ่งก้านสาขารากเง่า ไม่ได้ตัด ต้นไม้นั้นก็อาจงอกงามขึ้นได้อีก. ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชในพระศาสนานี้ ก็เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดต้นไม้ฉะนั้น การบวชมิใช่ว่ามุ่งประโยชน์อย่างอื่น บวชเพื่อระงับดับกิเลสเท่านั้น ถ้าไม่หวังเพื่อความดับกิเลสแล้ว ไม่ต้องบวชดีกว่า การที่บวชโดยที่ไม่ได้มุ่งเพื่อการดับกิเลส แม้จะมีความรู้วิเศษสักปานใด ก็ได้ชื่อว่ารู้เปล่าๆ แต่ว่าการที่เป็นผู้มีความรู้ ความฉลาดนั้น เรามิได้ติว่า เป็นไม่รู้ไม่ดี ไม่เป็นบุญ ไม่เป็นกุศล ก็คงเป็นอันรู้อันดีเป็นบุญเป็นกุศลอยู่นั้นเอง แต่ว่าเป็นความรู้ที่ผิดจากทางพระนิพพาน. ดูกรอานนท์เราตถาคตเทศนาไว้โดยอเนกปริยายนั้น ก็เพื่อจะให้หมู่ปุถุชนคนเขลาเห็นเป็นอัศจรรย์ แลเพื่อให้ได้รับความเชื่อ ความเลื่อมใส เมื่อพาลชนทั้งหลายไม่เห็นเป็นอัศจรรย์แล้ว ก็จักไม่มีความเชื่อ ความเลื่อมใส ในคุณของพระตถาคต ถ้ากล่าวแต่น้อยพอสังเขปก็ไม่เข้าใจ ไม่เหมือนผู้ที่มีบุญมีวาสนา แม้จะกล่าวแต่เพียงเล็กน้อยก็เข้าใจได้มากมายหลายอย่างหลายนัย ธรรมชาติผู้ที่มี

ปัญญาแท้ ไม่ต้องกล่าวอะไรเลย ก็รู้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง ไม่ต้องให้กล่าวเป็นการลำบาก เราตถาคตได้รับความลำบากเพราะพาลปุถุชนเท่านั้น ว่ากล่าวสั่งสอนแต่เพียงเล็กน้อยก็ไม่เข้าใจ เพราะเขาถือว่าเขาดีเสียแล้ว แท้ที่จริงความรู้ของเหล่าพาลชนจะรู้ดีไปสักเท่าไร ก็ดีอยู่เพียงมีลมอัสสาสะปัสสาสะเท่านั้น ถ้าลมอัสสาสะปัสสาสะขาดแล้ว ก็มีแต่เน่าเป็นเหยื่อหนอน นอนกลิ้งเหนือแผ่นดิน จะหาสาระสิ่งใดไม่มีเลย มีแต่เครื่องอสุจิเต็มไปสิ้นทั้งนั้น จะถือแต่ว่าตัวมีความรู้ความดี เมื่อมีความรู้ความดีแล้วจักไม่ตาย หรือ จะมีความรู้มากมายเท่าใดก็คงไม่พ้นตายไปได้ จะมีความรู้ดีวิเศษไปเท่าไร ก็รู้ไปหาตาย จะมีความรู้ความดีไปเท่าไรก็รู้อยู่บนแผ่นดิน จะรู้จะดีให้พ้นแผ่นดินไปไม่ได้ เมื่อลมยังมีก็อยู่เหนือแผ่นดิน เมื่อลมออกแล้ว ก็คงอยู่เหนือแผ่นดินนั้นเอง จะพ้นจากแผ่นดินไปไม่ได้ แลจะมาถือตัวว่า ตนอยู่นั้นเพื่อประโยชน์อะไร ส่วนของเน่าของเหม็นมีอยู่เต็มตัวก็ไม่รู้ไม่เห็น เห็นแต่ว่าตัวรู้ตัวดีถือเนื้อถือตัวอยู่ เราตถาคตเบื่อหน่ายความรู้ความดีของพาลปุถุชนมากนัก. ดูกรอานนท์ ธรรมดาบุคคลผู้ที่เป็นนักปราชญ์ มีปรีชาทั้งหลาย ย่อมไม่ถือเนื้อตัวว่าเรารู้เราดีอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านจะมีความรู้มากมายเท่าไร ก็มิได้ถือเนื้อถือตัวเหมือนอย่างพาลปุถุชน พวกพาลปุถุชนที่เขาห่างไกลจากพระนิพพาน ก็เพราะเหตุที่เขาถือเนื้อถือตัว การถือเนื้อถือตัวมีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ห่างไกลจากพระนิพพานมากเท่านั้น เหตุว่าประตูเมืองพระนิพพานนั้นแคบนักหนา ผมเส้นเดียวผ่าออกเป็น ๓ เสี้ยว เอาแต่เสี้ยวเดียวไปแยงเข้าที่ประตูพระนิพพานก็ยังคับ แคบเข้าไม่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อท่านต้องการพระนิพพานแล้ว ไม่ควรจะถือตัวรู้ตัวดีเป็นผู้ใหญ่เป็นผู้สูงศักดิ์กว่าท่าน ยิ่งถือตนถือตัวขึ้นเท่าใด ก็ยังให้คับประตูพระนิพพานเข้าเท่านั้น จึงว่าพาลปุถุชนทั้งหลายเป็นผู้ห่างไกลจากพระนิพพาน ด้วยเหตุที่เขามัวถือเนื้อถือตัวว่าตัวรู้ตัวดีอยู่. ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้ามาบวชเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแล้ว ยังปล่อยให้ตน

ได้รับความทุกข์อยู่ ผู้นั้นเรากล่าวว่าเป็นพาลปุถุชนคือเป็นคนโง่เขลา ผู้ที่ด้อยปัญญาเช่นนั้นจะเรียกว่าเป็นศิษย์ของพระตถาคตยังไม่ได้ เมื่อบวชแล้วประพฤติตัวให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อนั้นแลจึงจะเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแท้ เราตถาคตหวังเพื่อความสุขจึงได้ออกบวช เมื่อบวชแล้วมาทำตนของตนให้เป็นทุกข์ บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา หาที่เปรียบมิได้ ถ้าบุคคลผู้มีปัญญาแล้ว ไม่ทำตัวให้เป็นทุกข์เลย บุคคลผู้ไม่มีปัญญาจึงทำตัวให้เป็นทุกข์ ไม่เฉพาะแต่นักบวชจำพวกเดียว แม้คฤหัสถ์ถ้าหาปัญญามิได้ก็ได้รับความทุกข์ยากลำบากเหมือนกัน ปราชญ์ผู้มีปรีชา เมื่อออกบวชแล้วท่านย่อมพิจารณาเห็นแจ้งสิ่งประโยชน์ แลสิ่งซึ่งมิใช่ประโยชน์ ท่านพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งศีลแลข้อวัตรที่หนักแลเบา แล้วท่านไม่ต้องรักษามากมายหลายอย่างหลายประการนัก เลือกรักษาแต่เล็กแต่น้อยก็ย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ ผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญานั้น ย่อมรักษามากมายหลายอย่างต่างๆ นานา เพราะเหตุที่ต้องรักษามากเกินไปจึงเป็นทุกข์ ผู้ที่มีปัญญาแล้วย่อมเลือกรักษาแต่สิ่งที่จริงที่แท้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็ย่อมนำมาซึ่งความสุข เปรียบเหมือนบุคคลผู้ฉลาดไปตัดไม้ในป่ามาทำกิจอย่างหนึ่ง เมื่อตัดได้แล้วก็ถากเปลือกแลกระพี้ทิ้งเสียเหลือไว้แต่ที่ต้องการ แล้ววัดตัดเอาแต่พอแก่การงานของตัวเท่านั้น ไม่ต้องลำบากแก่การแบกการหาม ส่วนบุคคลผู้ที่ไม่ฉลาด ไม่รู้เท่าต่อการงานที่จะพึงทำ เมื่อไปตัดไม้ได้แล้ว จะถากเอาแต่ที่ต้องการก็กลัวจะเสียเพราะตัวไม่เข้าใจการงาน ต้องแบกมาทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาว ได้รับความเหนื่อยหนักอย่างทวีคูณ ก็เพราะความที่ตัวเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา. ดูกรอานนท์ การที่รักษาแก้วไม่ดีไม่มีราคา แม้จะรักษามากมายหลายพันดวง ก็สู้ผู้ที่รักษาแก้วที่ดีที่มีราคาดวงเดียวไม่ได้ แก้วที่ไม่ดีไม่มีราคา จะขายก็ไม่ได้ จะเก็บไว้ก็ไร้ประโยชน์ ตกลงต้องรักษาไปเปล่าๆ สวนแก้วที่มีราคานั้น จะขายก็ได้เงินมาก หากจะเก็บไว้ก็เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน แลการเรียนมนต์แล

เรียนคาถาที่ไม่ดีไม่ขลัง แม้จะเรียนตั้งร้อยตั้งพันบทก็สู้มนต์คาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวไม่ได้ แม้การที่รักษาพระวินัยบัญญัติแลข้อวัตรก็เหมือนกันเช่นนั้น เมื่อรู้ประโยชน์แห่งศีลแลข้อวัตรแล้ว ก็ไม่ต้องรักษามาก เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจก็รักษาพร่ำเพรื่อไป จนไม่มีเขตแดนจึงต้องได้รับความลำบาก เหมือนผู้ที่ไม่รู้การงานต้องแบกเอาไม้ทั้งเปลือก ทั้งกระพี้ ทั้งส่วนยาว ไปเปล่าๆ ฉะนั้น ผู้มีปรีชาท่านรักษาวินัยแลข้อวัตรไม่มาก แต่หากได้รับอานิสงส์เพียงพอ เหมือนอย่างผู้รักษาแก้วดีดวงเดียว หรือผู้ที่เรียนมนต์แลคาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวเท่านั้นก็ให้สำเร็จ ประโยชน์ได้เต็มที่ฉะนั้น. ดูกรอานนท์ การที่เราตถาคตต้องการให้บวชนั้น ก็เพื่อจะให้ได้บุญแลกุศล อะไรชื่อว่าเป็นตัวบุญตัวกุศล ตัวบุญตัวกุศลนั้น ไม่ใช่สิ่งอื่น คือความดับเสียซึ่งกิเลส การรักษากิจวัตรแลพระวินัยอย่างไรก็ตาม ถ้าดับกิเลสได้มาก ก็เป็นบุญมาก ถ้าดับกิเลสได้น้อยก็เป็นบุญน้อย ถ้าดับกิเลสไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเลย บาปอกุศลนั้นก็ไม่ใช่อื่น คือตัวกิเลสนั้นเอง กิเลสก็คือตัวตัณหานั้นเอง ดับกิเลสตัณหาได้เท่าใดก็เป็นบุญเท่านั้น ถ้าดับกิเลสตัณหาไม่ได้ ก็เป็นอันไม่ได้บุญไม่ได้กุศลเลย ผู้ที่ไม่รู้จักบุญแลบาปนั้น มาทำความเข้าใจว่า บวชรักษาข้อวัตรรักษาศีลเอาบุญ บุญนั้นมีอยู่นอกตนนอกตัว มีอยู่ที่ดินฟ้าอากาศ เมื่อบวชได้รักษากิจวัตรแล้วบุญนั้นก็จักเลื่อนลอยมาจากสถานที่ต่างๆ มีนภาลัยเวหาอากาศเป็นต้น มานำเอาตัวขึ้นสู่สวรรค์แลพระนิพพาน เห็นไปโดยผิดทาง เช่นนี้ล้วนแต่เป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น. ดูกรอานนท์ ผู้ที่ไม่รู้จักบาป เข้าใจว่าบาปนั้นอยู่นอกตนนอกตัว เมื่อทำบาปแล้วบาปนั้นก็จะลุกมาแต่นรกใต้พื้นดิน มาจับกุมคุมเอาตัวลงไปสู่นรก การที่ทำความเข้าใจอย่างนี้ย่อมเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น. ดูกรอานนท์ สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี บาปบุญคุณโทษก็ดี ย่อมมีอยู่ที่เรา จะเข้าใจว่าบาปบุญอยู่ภายนอกตัวทำบุญแล้วคอยท่า บุญจักมานำเอาตัวไปสู่สุคติ คิดอย่างนี้ตั้งร้อยชาติแสนชาติก็ไม่อาจได้ อันว่าบุญบาปทุกข์สุข ย่อมไม่มี ณ ภายนอกตัว บุญกุศลนั้นแลความ

สุขนั้นก็คือดวงจิต ส่วนบาปกรรมทุกข์โทษนั้นคือหมู่แห่งตัณหา ตัณหานั้นจักมี ณ ที่อื่นนอกจากตัวตนของเราแล้วไม่มี ตัวบุญแลตัวบาปก็อยู่ที่ใจของเรา เมื่อตัวไม่ชอบทุกข์อยากได้ความสุข ก็จงพยายามแก่ใจของเรานั้นเถิด ถ้าเราไม่เป็นผู้แสวงหาความสุขแลให้พ้นจากทุกข์แล้ว ใครเขามาช่วยตัวเราให้พ้นจากทุกข์ให้ได้รับความสุขได้เล่า เพราะสุขทุกข์อยู่ที่ตัวของเรา เมื่อเราหามิได้แล้ว ใครคนอื่นที่ไหนเขาจะมาหาให้เราได้. ดูกรอานนท์บุคคลผู้ที่เข้าใจว่าบุญกุศลแลสวรรค์นิพพาน มีผู้นำมาให้บาปกรรมทุกข์โทษ นรกแลสัตว์-ดิรัจฉานก็มีผู้พาไปทั้งสิ้น บุคคลผู้ที่เข้าใจอย่างนี้ชื่อว่าเป็นผู้หลงโลก หลงทางหลงสงสาร บุคคลจำพวกนั้น แม้จะทำบุญให้ทานสร้างการกุศลใดๆ ที่สุดจนออกบวชในพระพุทธศาสนา. ก็หาความสุขมิได้ จะได้เสวยแต่ความทุกข์โดยถ่ายเดียว. ดูกรอานนท์ บุญกับสุขหากเป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบุญก็ชื่อว่ามีความสุข บาปกับทุกข์ก็เป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบาปก็ได้ชื่อว่ามีทุกข์ ถ้าไม่รู้จักบาปก็ละบาปไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้ เปรียบเหมือนเราอยากได้ทองคำแต่เราหารู้ ไม่ว่าทองคำนั้นมีรูปพรรณสัณฐานอย่างไร ถึงทองคำนั้นมีอยู่แลเห็นอยู่เต็มตาก็ไม่อาจถือเอาได้ โดยเหตุที่ไม่รู้จัก แม้บุญก็เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้ อย่าว่าแต่บุญซึ่งเป็นของไม่มีรูปร่างเลย แม้แต่สิ่งของอื่นๆ ที่มีรูปร่าง ถ้าหากว่าเราไม่รู้จักก็ถือเอาไม่ได้. ดูกรอานนท์บุคคลที่ไม่รู้จักบุญ แลไม่รู้จักสุขทำบุญจะไม่ได้บุญไม่ได้สุขเสียเลยเช่นนั้นตถาคต ก็หากล่าวปฏิเสธไม่ ทำบุญก็คงได้บุญแลได้ความสุขนั้นแล แต่ว่าตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ จึงเป็นอันมีบุญแลสุขไว้เปล่าๆ ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่ ไม่รู้จักบุญคือความสุข เมื่อทำบุญแล้วปรารถนาเอาความสุข น่าสมเพชเวทนานักหนาตัวทำบุญก็ได้บุญในทันใดนั้นเอง มิใช่ว่าเมื่อทำแล้วนานๆ จงจักได้ทำเวลาใดก็ได้เวลานั้น แต่ตัวไม่รู้นั่งทับนอนทับบุญอยู่เปล่าๆ ตัวก็ไม่ได้รับบุญคือความสุขเพราะตัวไม่รู้ จึงว่าเสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า

ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ด้วยประการดังนี้.

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท์ ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้าใจว่าทำบุญไว้มากๆ แล้วจะรู้แล ไม่รู้ก็ไม่เป็นไร บุญหากจักพาไปให้ได้รับความสุขเองเช่นนี้ชื่อว่าเป็นคนหลงโดยแท้ เพราะเหตุไรบุญจึงจักพาตัวไปให้ได้รับความสุข เพราะบุญกับความสุขเป็นอันเดียวกัน เมื่อไม่รู้สุขก็คือไม่รู้จักบุญ เมื่อเรารู้สุขเห็นสุขก็คือเรารู้บุญเห็นบุญนั้นเอง จะให้ใครพาไปหาใครที่ไหน. ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นี้ใครจักช่วยใครไม่ได้ ใครจะพาใครไปนรก และสวรรค์ และพระนิพพาน นั้นไม่ได้ จะไปนรกหรือจะไปสวรรค์ และพระนิพพานต้องไปด้วยตัวเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้เป็นอันขาด ก็แลผู้ใดอยากพ้นจากนรกสุกในเมืองผีก็จงทำตนให้พ้นจากนรกดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน จึงจะพ้นจากนรกสุกในเมืองผีได้ ถ้าอยากได้ความสุขในภายหน้า ก็จงทำตนให้ได้ให้ถึงสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบในเมืองคนนี้ แม้เมื่อตายไปแล้วก็ไม่อาจได้สวรรค์สุกเลย ถ้าไม่ได้สวรรค์ดับไว้ก่อนแล้ว ตายไปก็มีนรกเป็นที่อยู่โดยแท้ แม้ความสุขในสวรรค์ก็ยังไม่ปราศจากทุกข์ มิใช่จะมีทุกข์แต่สวรรค์ดิบในเมืองคนเราเท่านั้นก็หามิได้ ถึงสวรรค์สุขในชั้นฟ้าชั้นใดๆ ก็ดี สุขกับทุกข์ก็มีอยู่เสมอ กันเป็นความสุขที่ยังไม่ปราศจากทุกข์ ไม่เหมือนพระนิพพาน ซึ่งเป็นเอกันตบรมสุขมีแต่สุขโดยส่วนเดียว ไม่ได้เจือปนไปด้วยทุกข์เลย. ดูกรอานนท์ อันว่าสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ก็คือความได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในสมบัติข้าวของ และเกียรติยศและบริวารยศและนามยศ เมื่อบุคคลผู้ใดได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้เสวยสุขในสวรรค์ดิบ ผู้ปรารถนาความสุขในภายภาคหน้า ก็จงให้ได้รับความสุขแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อย่าเห็นแก่ความยากลำบากยากแค้นในสวรรค์ชั้นใดๆ จะเป็นสวรรค์ดิบในเมืองคนหรือสวรรค์สุกในเมืองฟ้าทุกชั้น ย่อมเจือปนอยู่ด้วยทุกข์ทั้งนั้น ไม่แปลกต่างกัน และไม่มากไม่น้อยกว่ากัน ความสุขใน

สวรรค์ก็หากเป็นความสุขจริง จะว่าไม่สุขนั้นไม่ได้ แต่ว่าเป็นสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ แม้ถึงกระนั้นก็คงดูกว่าตกอยู่ในนรกโดยแท้. ดูกรอานนท์ สวรรค์ดิบในชาตินี้กับสวรรค์สุกในชาติหน้า อย่าสิ่งสัยว่าจะต่างกัน ถึงจะต่างบ้างก็เพียงเล็กน้อย เมื่อต้องการความสุขเพียงใด ก็จงพากเพียรให้ได้แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในเมืองคนนี้ จะนั่งจะนอนคอยให้สุขมาหานั้นไม่ได้ ไม่เหมือนพระนิพพาน ความสุขในพระนิพพานนั้นไม่ต้องขวนขวาย เมื่อจับถูกที่แล้วนั่งสุขนอนสุขได้ทีเดียว ความสุขในพระนิพพาน จะว่ายากก็เหมือนง่าย จะว่าง่ายก็เหมือนยาก ทว่ายากนั้นยากเพราะไม่รู้ไม่เห็น พาลปุถุชนคนตามืดทั้งหลาย รู้ไม่ถูกที่ เห็นไม่ถูกที่ จับไม่ถูกที่จึงต้องพากเพียร พยายามหลายอย่างหลายประการและเป็นการเปล่าจากประโยชน์ด้วย ส่วนท่านที่มีปัญญาพิจารณาถูกที่จับถูกที่แล้วไม่ต้องทำอะไรให้ยาก หลายสิ่งหลายอย่าง นั่งๆ นอนๆ อยู่เปล่าๆ เท่านั้น ความสุขในพระนิพพานก็มาบังเกิดขึ้นแก่ท่านได้เสมอ เพราะเหตุฉะนั้น จึงว่าความสุขในพระนิพพานไม่เป็นสุขที่เจือไปด้วยทุกข์. ดูกรอานนท์ เมื่ออยากรู้ว่า เราจะได้รับความสุขในสวรรค์ หรือจะได้รับความทุกข์ในนรก ก็จงสังเกตดูใจของเราในเวลาที่ยังไม่ตายนี้ ใจของเรามีสุขมากหรือมีทุกข์มาก ทุกข์เป็นส่วนนรกดิบ เมื่อตายแล้วก็ต้องไปตกนรกสุก สุขเป็นส่วนสวรรค์ดิบ เมื่อตายแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์สุก เมื่อยังเป็นคนอยู่มีสุขหรือมีทุกข์มากเท่าใด แม้เมื่อตายไปก็คงมีสุขและมีทุกข์มากเท่านั้นไม่มีพิเศษกว่ากัน บุคคลผู้ปรารถนาความสุขในภพนี้และภพหน้าแล้ว จงรักษาใจให้ได้รับความสุขส่วนตนตัวร่างกายข้างนอกนั้นไม่สำคัญ จักได้รับความสุขความทุกข์ประการใดก็ช่างเถิด เมื่อตายแล้วก็ทิ้งอยู่เหนือแผ่นดินหาประโยชน์มิได้ ส่วนใจนั้นเป็นของติดตามตนไปในอนาคตเบื้องหน้าได้ เพราะจิตใจเป็นของไม่ตาย ทว่าตายนั้นตายแต่รูปร่างกายธาตุแตกขันธ์ดับเท่านั้น ถ้าจิตใจตายแล้วก็ไม่ต้องเกิดไม่ต้องตายต่อไปอีก กล่าวคือถึงพระนิพพาน. ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเราตถาคตก็ได้

หลงท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนี้ช้านาน นับด้วยร้อยด้วยพันแห่งชาติเป็นอันมาก ทำบุญทำกุศลก็ปรารถนาแต่จักให้พ้นทุกข์ ให้เสวยสุขในเบื้องหน้า เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นจากทุกข์ ครั้นเมื่อตายจริงก็ตายแต่ธาตุแต่ขันธ์เท่านั้น ส่วนใจนั้นไม่ตายจึงต้องไปเกิดอีก เมื่อไปเกิดอีกก็ต้องตายอีก เมื่อเช่นนี้จะพ้นทุกข์ได้อย่างไร ที่นิยมกันว่าตาย ก็คือตายเน่าตายเหม็นกันอยู่อย่างทุกวันนี้ ชื่อว่าตายเล่นตายไม่แล้ว ตายแล้วเกิดๆ แล้วตาย หาต้นหาปลายมิได้. ที่ตายแท้ตายจริงคือตายทั้งรูปแตกขันธ์ดับ ตายทั้งจิตทั้งใจ มีแต่พระพุทธเจ้ากับเหล่าพระอรหันตขีณาสพเท่านั้น ท่านเหล่านี้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก. ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเมื่อเรายังไม่รู้เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นทุกข์ทำบุญทำกุศลก็มุ่งเอาแต่ความสุขในเบื้องหน้า ครั้นตายไปก็หาได้พ้นจากทุกข์ตามความประสงค์ไม่ มาปัจฉิมชาตินี้เราจึงรู้ว่า สวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ที่ตัวนี้เอง เราจึงได้รีบเร่งปฏิบัติให้ได้ให้ถึง แต่เมื่อยังเป็นคนอยู่จึงพ้นจากทุกข์และได้เสวยสุขอันปราศจากอามิส เป็นพระบรมครูสั่ง สอนเวไนยสัตว์อยู่ทุกวันนี้ ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล.

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ ความทุกข์ในนรกและความสุขในสวรรค์ และพระนิพพานนั้นใครจะช่วยใครไม่ได้ เมื่อใครชอบอย่างใดก็ทำอย่างนั้น แม้เราตถาคตก็ช่วยใครให้พ้นทุกข์ และช่วยใครให้ได้สวรรค์และพระนิพพานไม่ได้ ได้แต่เพียงสั่งสอนชี้แจงให้รู้สุขรู้ทุกข์ ให้รู้สวรรค์ ให้รู้พระนิพพาน ด้วยวาจาเท่านั้น อันกองทุกข์ โทษ บาป กรรม ทั้งปวงนั้นก็คือตัวกิเลส ตัณหา ครั้งดับกิเลสตัณหาได้แล้ว ก็ไม่ต้องไปนรก ถ้าดับกิเลสตัณหาได้มากก็ขึ้นไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ ถ้าดับกิเลสตัณหาได้สิ้นเชิงหาเศษมิได้แล้ว ก็ได้เสวยสุขในพระนิพพานที่เดียว เราตถาคตบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น ถ้าผู้รู้ทางแห่งความสุข แล้ว

ประพฤติปฏิบัติตาม ก็ได้ประสพสุขสมประสงค์ อย่าว่าแต่เราตถาคตเลย แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้วนับไม่ถ้วนก็ดี จักมาตรัสรู้ในกาลเป็นภายหลังก็ดี จักมาช่วยพาเอาสัตว์ทั้งหลายไปให้พ้นจากทุกข์แล้วให้ได้เสวยสุขเช่นนั้นไม่มีมีแต่มาแนะนำสั่งสอนให้รู้สุขรู้ทุกข์รู้สวรรค์ แลพระนิพพานอย่างเดียวกันกับเราตถาคตนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณมีอาการเหมือนอย่างเราตถาคตนี้ทุกๆ องค์ บุคคลจำพวกใดเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าต่างกันด้วยศีล ด้วยฌาณด้วยญาณ ด้วยอิทธิ บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนหลงผู้ที่ ได้นามว่าพระพุทธเจ้านั้น ต้องมีทศพลญาณสำหรับขับขี่เข้าสู่พระนิพพานด้วยกันทุกองค์ จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแต่เราพระองค์เดียวนั้นหามิได้ ผู้ใดมีทศพลญาณ ผู้นั้นได้ชื่อว่าพระพุทธเจ้าด้วยกันทุกองค์ ไม่ควรจะมีความสงสัยญาณ ๑๐ ประการนั้นเป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะรู้ดีอิทธิดำดินบินบนได้อย่างไรๆ ก็ตาม ก็ไม่เรียกว่าพระพุทธเจ้าถ้ามีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะไม่มีอิทธาศักดานุภาพอย่างไรก็ตาม ก็ให้เรียกท่านผู้นั้นว่าพระพุทธเจ้า เพราะทศญาณ ๑๐ ประการเป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีเครื่องหมายอย่างนี้ ผู้ใดมีฤทธิ์มีเดชขึ้น ก็จักตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้าเต็มบ้านเต็มเมือง ก็จักเป็นทางแห่งความเสียหายวายโลกเท่านั้น. ดูกรอานนท์ ทศพลญาณ ๑๐ ประการนั้น เป็นของสำคัญตั้งอยู่สำหรับโลกไม่มีผู้ใดตั้งแต่งขึ้นเป็นแต่เราตถาคต เป็นผู้รู้ผู้เห็นก่อนแล้วยกออกมาตีแผ่ให้โลกเห็น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย บำเพ็ญญาณ ๑๐ ประการได้แล้ว ก็ขับขี่เข้าสู่พระนิพพาน เมื่อถึงพระนิพพานแล้วก็ปล่อยวางญาณนั้นไว้ให้แก่โลกตามเดิมหาได้เอาตนตัว จิตใจเข้าสู่พระนิพพานด้วยไม่เอาจิตใจไปได้เพียงนรกและสวรรค์และพรหมโลกเท่านั้น ส่วนพระนิพพานนั้น ถ้าดับจิตใจไม่ได้แล้วก็ไปไม่ได้ ถ้าเข้าใจว่าจักเอาจิตใจไปเป็นสุขในพระนิพพานแล้ว ต้องหลงขึ้นไปเป็นอรูปพรหมเป็นแน่. ดูกรอานนท์ การตกนรกแลขึ้นสวรรค์ จะเอาตัวไป

ไม่ได้เอาแต่จิตไป จิตนั้นใครจะจับต้องลูบคลำไม่ได้เป็นแต่ลมเท่านั้น เพราะจิตเป็นของละเอียดใครจะจับถือไม่ได้ เมื่อจิตไปตกนรกใครจะไปช่วยยกขึ้นได้ ถ้าจิตนั้นเป็นตนเป็นตัวก็พอช่วยกันได้ บุคคลจำพวกใดคอยท่าให้ผู้อื่นมาช่วยยกตัวให้พ้นจากทุกข์ นำตัวไปให้ได้เสวยสุข บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนโง่เขลา หาปัญญามิได้ แต่เราตถาคตรู้นรกสวรรคทุกข์สุขอยู่แล้ว แลหาอุบายที่จะพ้นจากทุกข์ให้ได้เสวยสุข ก็เป็นการแสนยากแสนลำบาก จะไปพาจิตใจของท่านผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ได้อย่างไร ถึงแม้พระพุทธเจ้าองค์จะตรัสรู้ในเบื้องหน้าก็เหมือนกัน มีแต่แนะนำสั่งสอนให้รู้สุขทุกข์สวรรค์แลพระนิพพานเท่านั้น ผู้ที่จะต้องการสุขทุกข์อย่างใดนั้น แล้วแต่อัธยาศัย แต่ว่าต้องศึกษาให้รู้แท้แน่นอนแก่ใจเสียก่อนว่า ทุกข์ในนรกเป็นอย่างนั้น สุขในสวรรค์เป็นอย่างนั้น สุขในพระนิพพานเป็นอย่างนั้น เมื่อรู้แล้วยังจักมีทางได้ทางถึงบ้าง คงจักไม่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสาร เนิ่นนานเท่าไรนัก ถ้าไม่รู้แจ้งแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ไม่อาจจักพ้นได้เลย และได้ชื่อว่าเป็นผู้เกิดมาเสียชาติเป็นมนุษย์ เสียความปรารถนาเดิม ซึ่งหมายว่าจะเป็นผู้เกิดมาเพื่อความสุข ครั้งเกิดมาแล้วก็พลอยไม่ให้ตนได้รับความสุข ซ้ำยังตนให้จมอยู่ในนรกทำให้เสียสัตย์ความปรารถนาแห่งตน น่าสังเวชสลดยิ่งนัก ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล.

อิโต ปรํ คิริมานนทสุตฺตํ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ภาสิสฺสามีติ. เบื้องหน้าแต่นี้ จักแสดงคิริมานนทสูตรสืบต่อไป มีคำพระอานนท์ปฏิญญาว่า ดังนี้ ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ภควา อันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เทเสสิ ก็ตรัสเทศนาแก่ข้า อานนท์สืบต่อไปว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าความทุกข์แลความสุขนั้น ก็มีอยู่แต่นรกแลสวรรค์เท่านั้น ส่วนพระนิพพานมีอยู่นอกสวรรค์แลนรกต่างหาก บัดนี้จักแสดงทุกข์แลสุขในนรกแลสวรรค์ให้แจ้งก่อน จิตใจของเรานี้เมื่อมีทุกข์

หรือมีสุขแล้ว ใครจะสามารถมาช่วยยกออกจากจิตของเราได้ อย่าว่าแต่ตัวเราเลย แม้ท่านผู้อื่นเราก็ไม่สามารถจะช่วยยกออกได้ มีอาการ เหมือนกันทุก รูปทุกนามทุกตัวตนสัตว์บุคคล.

อนึ่งเมื่อท่านมีทุกข์แล้ว จะนำทุกข์ของท่านมาให้เราก็ไม่ได้ เรามีทุกข์แล้วจะนำทุกข์ไปให้ท่านผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้ความสุขก็มีอาการเช่นกัน สุขแลทุกข์ไม่มีใครจะช่วยกันได้ สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญมีการให้ทานแลรักษาศีลเป็นต้นเท่านั้นที่จะเป็นผู้ช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ มนุษย์แลเทวดาอินทร์พรหมแลใครๆ จะมาช่วยให้พ้นทุกข์และให้ได้เสวยสุข นั้นไม่ได้ที่สุดแม้เราตถาคตผู้ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณเห็นปานนี้ ก็ไม่อาจ ช่วยใครได้ ได้แต่เป็นผู้ช่วยแนะนำตักเตือน ให้รู้รสสุข ทุกข์แลสวรรค์ นรกเท่านั้น ตัวต้องยกตัวเอง ถ้ารู้ว่านรกแลสวรรค์อยู่ที่ตัว แล้วยกตัวให้ขึ้น สวรรค์ไม่ได้ ก็ชื่อว่าเกิดมาเสียชาติ แลเสียเวลาที่ได้เกิด มาพบพระพุทธศาสนา น่าเสียดายชาติที่ได้เกิดเป็นรูปร่างกาย มีอวัยวะ พรักพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง ทั้งได้พบพระพุทธศาสนาด้วยสมควรจะได้ สวรรค์และพระนิพพานโดยแท้ เหตุไฉนจึงเหยียบย่ำตัวเองให้จมอยู่ในนรก เช่นนั้น น่าสังเวชนัก. ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นั้นให้หมายเอาที่จิต จิตสุขเป็นสวรรค์ จิตทุกข์เป็นนรก จะเข้าใจว่า
นรกแลสวรรค์ มีอยู่นอกจิตนอกใจเช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงนรกแลสวรรค์บาปบุญคุณโทษ ย่อมมีอยู่ในอีกในใจทั้งสิ้น อยากพ้นทุกข์ก็ให้รักษาจิตใจจากสิ่งที่เป็นบาป เป็นทุกข์เสีย ถ้าต้องการสวรรค์ ก็ทำการงานที่หาโทษมิได้เพราะการบุญการกุศลนั้น เมื่อทำก็ไม่เดือดร้อน แลเมื่อทำแล้วระลึกถึงก็ให้เกิดความสุขสำราญบานใจทุกเมื่อ เช่นนี้ชื่อว่าเราได้ขึ้นสวรรค์ แลถ้าอยากได้สุขในพระนิพพาน ก็ให้วางเสียซึ่งสุข แลทุกข์คือวางจิตใจอย่าถือว่าเป็นของๆตน ก็ชื่อว่าได้ถึงพระนิพพาน เพราะว่าใจเป็นใหญ่เป็นประธาน สุขทุกข์ทั้งสวรรค์แลพระนิพพาน สำเร็จแล้วด้วยใจ คือว่ามีอยู่ที่จิตที่ใจของเราทั้งสิ้น

บุคคลจำพวกใด ไม่รู้ว่าของเหล่านี้มีในตน แล้วไปเที่ยวค้นคว้าหาในที่อื่น บุคคลจำพวกนั้น ชื่อว่าเป็นคนหลงคนเมา เป็นผู้หน้าอยู่ด้วยกิเลสตัณหา มืดมนอยู่ด้วยมลทินแห่งนรก. ดูกรอานนท์ สัตว์ที่ตกอยู่ในนรกมากมายนับมิได้. แน่นอัดยัดเยียดกันอยู่ในนรก ดังข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ แต่ก็ไม่เห็นกันได้ ด้วยเขาไม่รู้ไม่เห็นซึ่งนรก ไม่รู้สุขทุกข์บาปบุญคุณโทษ ไม่รู้ว่าจิตของตนเป็นทุกข์เป็นสุข มีแต่มัวเมาอยู่ด้วยตัณหาก็กามราคาทิกิเลส จึงชื่อว่าตกอยู่ในนรกยัดเยียดกันดังข้าวสาร หรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ ร้องเรียกหากันไม่เห็นกัน คือไม่เห็นทุกข์เห็นสุขแห่งกันแลกันเท่านั้นเอง. ดูกรอานนท์ จิตใจนั้นใครไม่แลเห็นของกันแลกันได้ ผู้ที่รู้เห็นจิตใจ ของผู้อื่นได้นั้นมีแต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้น พระพุทธเจ้าที่จะไม่รู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้ ก็ด้วยญาณแห่งพระอรหันต์ ถ้าละกิเลสตัวร้ายมิได้ คุณความเป็นแห่งพระอรหันต์ก็ไม่มา ตั้งอยู่ในสันดาน จึงไม่อาจหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ แม้ตถาคตจะหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ ก็เพราะปราศจากกิเลส คือความเป็นไปแห่งพระอรหันต์ บุคคลผู้ที่ไม่พ้นกิเลส คือไม่สำเร็จพระอรหันต์แลจะมาปฏิญญาว่ารู้เห็นจิตแห่งบุคคลอัน จะควรเชื่อฟังได้ด้วยเหตุใด ถึงแม้จะรู้ด้วยวิชาคุณอย่างอื่นมิรู้ด้วย สมาธิคุณเป็นต้น ก็รู้ไปไม่ถึงไหน แม้จะรู้ก็รู้ ผิดๆ ถูกๆ ไปอย่างนั้นจะรู้จริงแจ้งชัดดังที่รู้ด้วยอรหัตตคุณนั้นไม่ได้ ถ้าบุคคลที่ยังไม่พ้นกิเลสมีความรู้ดียิ่งกว่าเราตถาคต ผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว การที่เราตถาคตสละบุตรภรรยาทรัพย์สมบัติ อันเป็นเครื่องเจริญแห่งความสุขออกบวชก็ ชื่อว่าเป็นผู้โง่เขลากว่าบุคคลจำพวกนั้น เพราะเขายังจมอยู่ในกิเลส แต่มีความรู้ดียิ่งกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ผู้ไกลจากกิเลส ข้อที่ละกิเลสไม่ได้ คือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วจะมีปัญญารู้จิตใจแห่งสัตว์ทั้งหลายยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ หรือจะมีปัญญารู้เสมอกันนั้นไม่มีเลย ผู้ที่ยังละกิเลสไม่ได้

คือยังไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ มากล่าวว่าตนรู้เห็นจิตใจของสัตว์ทั้งหลายนั้น กล่าวอวดเปล่าๆ ความรู้เพียงเท่านั้นยังพ้นนรกไม่ได้ ไม่ควรจะเชื่อถือ ถ้าใครเชื่อถือก็ชื่อว่า เป็นนอก พระศาสนา ไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคตแท้ที่จริง หากเอาศาสนธรรม อันวิเศษของเรานี้ บังหน้าไว้สำหรับหลอกลวงโลกเท่านั้น บุคคลจำพวกนี้ แม้จะทำบุญกุศลเท่าไรก็ไม่พ้นนรก แม้ผู้ที่มีเชื่อถือบุคคลจำพวก นี้ก็มี ทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเหมือนกัน. ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่อวดรู้อวดดีอย่างนี้แหละ จะเป็นผู้เบียดเบียนศาสนาของเราให้เศร้าหมองเสื่อมทรามลงไป เมื่อเขาเกิดมาแล้วก็จะมาเบียดเบียนพระมหาเถระและสามเณรนี้อยู่ด้วยถ้อยคำอันไม่เจริญใจ ผู้มีปัญญานี้อยู่ใจเบา ก็จะพากันแตกตื่นสึกหาลาเพศออกจากศาสนา พระศาสนาของเราก็จักเสื่อมถอยลงไป. ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใด หากเบียดเบียน เสียดสีหมิ่น ประมาทใจ พระสังฆเถระแล ภิกษุสามเณรที่เป็นศิษย์ของตถาคต โดยที่ท่านทั้งหลายเหล่านั้น มีโทษไม่ถึงปาราชิก แลบังคับให้สึกออกจากเพศ พรหมจรรย์ หรือกระทาปัพพา ชนียกรรมไปเสียก็ดี บุคคลจำพวกนั้นเป็น บาปยิ่งนักไม่อาจพ้นนรกได้ บุคคลจำพวกใดมีความเชื่อความเลื่อมใสในคุณธรรมคำสั่งสอนของเราตถาคต แล้วเชิดชูยกย่องไว้ให้ดี มิได้ดูถูกดูหมิ่น บุคคลจำพวกนั้นก็จะมี ความเจริญด้วย ความสุขทั้งในโลกนี้แลโลกหน้า แม้ปรารถนาสุขอันใดซึ่งไม่เหลือวิสัยก็อาจสำเร็จสุขอันนั้นได้ตามปรารถนา บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูป พระสถูปพระเจดีย์ แลตัดไม้ศรีมหาโพธิ แลบุคคลจำพวกที่กล่าวหมิ่นประมาท เย้ยหยัน แก่สานุศิษย์ของเราตถาคต ที่มีโทษไม่ถึงปาราชิก บุคคลจำพวกนี้มีโทษหนักยิ่งกว่า จำพวกที่ทำลายพระพุทธรูปแลพระสถูปพระเจดีย์นั้นหลายเท่า บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูปเป็นต้นนั้นเป็นบาปมากก็จริงอยู่ แต่ยังไม่นับว่าเป็นการทำลายพระพุทธศาสนา ผู้ที่กล่าวหมิ่นประมาทนั้น ได้ชื่อว่าทำลาย ศาสนาของพระตถาคต เพราะว่า

ผู้ที่มีความผิดโทษไม่ถึงปาราชิกนั้นยังนับว่าเป็นลูกศิษย์ของเราตถาคตอยู่ ต่อเมื่อเป็นปาราชิกแล้วจึงขาดจากความเป็นลูกศิษย์ของเรา ถ้าเป็นโทษเช่นนั้นแม้จะลงโทษหรือกระทำปัพพาชนียกรรม ก็หาโทษมิได้ แลได้ชื่อว่าช่วยพระศาสนาของเราด้วยการทำลายพระพุทธรูปหรือ พระสถูปพระเจดีย์นั้นยังมีทางเป็นกุศลได้อยู่ดังพระพุทธรูปไม่ดีไม่งามแล้ว ทำลายเสีย แก้ไขให้งามให้ดีขึ้น แม้พระเจดีย์และไม้ศรีมหาโพธิก็เช่นกัน ต้นโพธิที่ตั้งอยู่ในที่ไม่สมควร เช่นตั้งอยู่ในที่ใกล้ถาวรวัตถุอาจทำลายถาวรวัตถุนั้นได้ จะตัดเสียก็หาโทษมิได้ ถ้าทำลายเพื่อหาประโยชน์แก่ตนหรือทำลายโดยความอิจฉาริษยาเช่นนั้น ย่อมเป็นบาปเป็นกรรมโดยแท้ แม้ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นการทำลาย ศาสนา พวกที่หมิ่นประมาท ทำให้สงฆ์ที่มีโทษยังไม่ถึงอันติมะให้ได้รับความเดือดร้อนถึงแก่เสื่อมจากพรหมจรรย์ ได้ชื่อว่าทำลายพระพุทธศาสนาโดยแท้ ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้. แล้วจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลที่ปรารถนาซึ่งสวรรค์แลพระนิพพาน ก็จงรีบพากเพียรกระทำให้ได้ ให้ถึงแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เพราะมีอยู่ที่ใจของเราทุกอย่าง จะเป็นการลำบากมากอยู่ ก็แต่พระนิพพาน ผู้ที่ปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงทำตัวให้เหมือนแผ่นดิน หรือเหมือนดังคนตายแล้ว คือให้ปล่อยความสุข แลความทุกข์เสีย ข้อสำคัญก็คือ ให้ดับกิเลส ๑๕๐๐ นั้นเมื่อย่นลง ให้สั้นแล้วก็เหลืออยู่ ๕ เท่านั้น คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ มานะ ๑ ทิฏฐิ ๑, โลภะนั้น คือ ความทะเยอทะยานมุ่งหวังอยากได้กิเลสกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๑. อยากได้วัตถุกาม คือ สมบัติข้าวของซึ่งมีวิญญาณ แลหาวิญญาณมิได้ ๑ เหล่านี้ชื่อว่าโลภะ, โทสะนั้นได้แก่ความเคืองแค้น ประทุษร้ายเบียดเบียนท่านผู้อื่นชื่อว่าโทสะ, โมหะนั้นคือความหลงมีหลงรัก หลงชัง หลงลาภ หลงยศ เป็นต้น ชื่อว่าโมหะ,

มานะนั้นคือความถือตัวถือตน ดูถูกดูหมิ่นท่านผู้อื่น ชื่อว่ามานะ, ทิฏฐินั้นคือความถือมั่นในลัทธิอันผิด เห็นเป็นอุจเฉททิฏฐิแลสัสสตทิฏฐิไป ปล่อยวางความเห็นผู้ดีไม่ได้ชื่อว่าทิฏฐิ. ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ได้แล้ว ก็ชื่อว่าดับกิเลสได้สิ้นทั้ง ๑๕๐๐ ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ไม่ได้ ก็ชื่อว่าดับกิเลสไม่ได้เลย. ดูกรอานนท์ ปุถุชนคนหน้า ทั้งหลายที่ปรารถนาพระนิพพานได้ ด้วยยากนั้นก็เพราะเหตุที่ไม่รู้จักกับกิเลสตัณหา เข้าใจเสียว่าทำบุญทำกุศลให้มากแล้ว บุญกุศลนั้นจักเลื่อนลอยมาจากอากาศเวหา นำตัวขึ้นไปสู่พระนิพพาน ส่วนว่าพระนิพพาน นั้นจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็หารู้ไม่เป็นแต่คาดคะเนเอาอย่างนั้น จึงได้พระนิพพานด้วยยาก แท้ที่จริงพระนิพพานนั้นไม่มีอยู่ในที่อื่นไกลเลย หากมีอยู่ที่จิตใจนั้นเอง ครั้นดับโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิได้ขาดแล้ว ก็ถึงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าไม้รู้แลดับกิเลสตัณหายังไม่ได้ เป็นแต่ปรารถนาว่า ขอให้ได้พระนิพพานๆ ดังนี้ แม้สิ้นหมื่นชาติแสนชาติก็ไม่ได้พบปะเลย เพราะกิเลสตัณหาทั้งหลายย่อมมีอยู่ที่ตนตัวของเราทั้งสิ้น เมื่อตัวไม่รู้จักระงับกิเลสตัณหาที่มีอยู่ให้หมดไป ก็ไม่ได้ไม่ถึงเท่านั้น จะคอยทำให้บุญกุศลมา ช่วยระงับดับกิเลสของตัว เช่นนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะพึงคิด บุญกุศลนั้นก็คือตัวเรานี้เอง เราแลจะเป็นผู้ระงับดับกิเลสให้สิ้นไปหมดไป จงจะสำเร็จได้สมประสงค์. ดูกรอานนท์ ปุถุชนคนเขลาทั้งหลายที่ได้ถึงพระนิพพานด้วยยากนั้น เพราะเขาปรารถนาเปล่าๆ จึงไม่ได้ไม่ถึง เขาไม่รู้ว่าพระนิพพานอยู่ที่ในใจของเขา มีแต่คิดในใจว่าจะไปเอาในชาติหน้า หารู้ไม่ว่า นรกและสวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ในตน เหตุฉะนั้นจึงพากันตกทุกข์ได้ยากลำบากยิ่งนัก พากันเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ ถือเอากำเนิดในภพน้อยภพใหญ่ อยู่ไม่มีที่สิ้นที่สุด. ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้. แล้วจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้มีปัญญาพึงคิดถึงตน แล้วปราบใจของตนให้

พ้นจากทุกข์ แลความลำบาก แลให้ออกจากบ่วงแห่งกิเลสมารให้ได้เถิด ถ้าไม่คิดอย่างนี้ แม้จะมีปัญญาก็มีเสียเปล่า ไม่นับเข้าในจำนวนที่มีปัญญา กิริยาที่พ้นทุกข์พ้นยากแลพ้นออก จากบ่วงแห่งกิเลสมารได้ ก็คือพ้นจากกิเลสตัณหาของเรา เมื่อพ้นจากกิเลสตัณหาได้เช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่าพ้นจากความทุกข์ความยากโดยสิ้นเชิง ถ้ายังไม่พ้นก็ได้ชื่อว่ายังไม่พ้นจากความทุกข์ความยาก เมื่อตนยังไม่หลุดไม่พ้น ก็ไม่ควรจะสั่งสอนผู้อื่น เพราะตัวยังไม่พ้นจะสั่งสอนผู้อื่นให้พ้นได้ด้วยอาการอย่างไร เปรียบเหมือนบุคคลจะข้ามแม่น้ำ ถ้าตัวของเราข้ามไปถึงฝั่งฟากโน้นแล้ว จึงร้องบอกให้ท่านผู้อื่นข้ามมาตามตนเช่นนี้สมควรแท้ เมื่อเราร้องบอกเขาแล้ว เขาจะพอใจไปหรือหาไม่ก็แล้วแต่ใจเขา ส่วนตัวของเราข้ามไปได้สมประสงค์แล้ว ขออุปมานี้ฉันใด ผู้ที่จะเป็นครูเป็นอาจารย์สอนให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ก็ต้องทำตัวให้พ้นทุกข์เสียก่อน จึงสมควรจะสอนคนอื่น มีอุปไมยเหมือนผู้ที่จะพาข้ามแม่น้ำฉะนั้น บุคคลที่เปลื้องตัวให้พ้นออกจากกองกิเลสยังไม่ได้ แลจะไปเปลื้องปลดสัตว์ในป่าช้า ผู้ทั้งหลายเขาจะหัวเราะเยาะเย้ยว่า อโห โอหนอ ! ตัวของท่านก็ยังไม่พ้นทุกข์ แล้วจะมาพาเอาพวกข้าพเจ้าออกจากทุกข์ได้อย่างไร ตัวของท่านและพวกข้าพเจ้าก็ยังไม่พ้นนรกอยู่เหมือนกัน จะมาพาพวกข้าพเจ้าให้พ้นจากนรกได้ด้วยอาการอย่างไร. ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใดที่ให้ผู้ในป่าช้า หัวเราะเยาะเย้ยเล่นเช่นนี้ บุคคลจำพวกนั้นถามขึ้น ก็เป็นเหตุให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บอันตรายต่างๆ หาความสุขความเจริญมิได้. ดูกรอานนท์ คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี มากล่าวว่าตัวรู้ตัวเห็นได้พูดจากับด้วยผี ดังนี้ ก็พึงให้รู้ว่าคนจำพวกนั้นไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคต เป็นพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกพระศาสนา ไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครูเป็นอาจารย์ เพราะเขาเป็นคนเจ้าอุบายเจ้าเล่ห์เจ้ากลเท่านั้น ที่มีความรู้จริงเห็นจริงพูดจาสนทนากับผีได้ มีแต่พระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นไม่มีใครรู้จริงเห็นจริง เป็นคนอุตริทั้งนั้น. ดูกรอานนท์ เราจะ

ทำนายไว้ให้เห็นในอนาคตกาลเบื้องหน้า จักเกิดมีพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกศาสนาอวดอ้างว่าตัวรู้ตัวเห็นผี ได้พูดจากับด้วยผีครั้งบุคคลจำพวกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็จักเบียดเบียนพระศาสนาของเราให้เสื่อมถอยลงไป ด้วยวาทะถ้อยคำเสียดสีต่างๆ พระสงฆ์สามเณรก็จักเกิดระส่ำระสาย หาความสบายมิได้ เขาจักสอนทิฏฐิวัตร์อย่างเคร่งครัดถือ อรัญญิกธุดงค์ อย่างพระเทวทัตต์ ภายหลังก็จักเกิดพระบ้านพระป่ากันขึ้นแล้วก็จักแตกกันออกเป็นพวกๆ ไม่สามัคคีกัน ต่างพวกก็ถือแต่ตัวดีศาสนาของเรา ก็จักเสื่อมถ้อยลงไปเพราะพวกมิจฉาทิฏฐิ เห็นแก่ลาภแลยศหาความสุขมิได้ มรรคผลธรรมวิเศษก็จักไม่เกิดขึ้นแก่เขา เขาจักเรียนเอาแต่วิชาศีลธรรม อันพวกมิจฉาทิฏฐิสอนให้รู้อะไรกันขึ้นเล็กน้อยก็อวดดีกันไป แท้ที่จริงความรู้ เหล่านั้นล้วนแต่รู้ดีสำหรับไปสู่นรก เขาจักไม่พ้นจตุราบายได้เลย. ดูกรอานนท์ ในอนาคตกาลภายหน้าจักมีอย่างนี้ไม่ต้องสงสัย ถ้าผู้ใดรู้ลัทธิทิฏฐิอย่างนี้ไว้แล้ว เมื่อได้เห็นก็จงเพียรพยายามละเว้นก็จักได้ประสพความสุข การที่จะระงับดับกิเลสก็ให้ระงับบริโภค ๒ ประการให้เบาบางลง บริโภค ๒ นั้น คือจีวรปัจจัยแล เสนาสนะปัจจัย ๒ อย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายนอกนับเป็น ๑ บิณฑบาตปัจจัยแลคิลานะปัจจัย ๒ อย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายในนับเป็นอย่าง ๑ บริโภคทั้ง ๒ นี้เป็นตัวกิเลส ตัวทุกข์ตัวสุขสิ้นทั้งนั้น ถ้าบริโภค ๒ นี้มากขึ้นเท่าใด ทุกข์ก็มากขึ้นไปตาม เท่านั้น ถ้าบริโภค ๒ นี้น้อยลง ทุกข์ก็น้อยลง ความสุขก็มากขึ้น คือว่าบาปน้อยลงเท่าใด บุญกุศลก็มากขึ้นเท่านั้น อันบุญกุศลก็มีอยู่ที่ตัวบุคคลทั้งสิ้น ผู้ที่ละบริโภค ๒ นั้นได้แล้ว นรกก็พ้นสวรรค์แลพระนิพพานสิ่งใดๆ ก็ได้ในที่นั้น. ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชเข้าแล้วไม่รู้จักระงับดับกิเลสคือ บริโภค ๒ ให้เบาบาง เข้าใจว่าบวชรักษาศีลถือคลองวัตรเอาบุญไม่หาอุบายระงับดับกิเลสแลบริโภค ๒ จะได้บุญได้ความสุขมาแต่ที่ไหน ถ้าคิดอย่างนั้น แม้จะรักษาศีลตลอดพระปาฏิโมกข์แลธุดงควัตร

ก็หากเป็นอันรักษาเปล่า รักษาให้เห็นอยู่ยากลำบากกายเปล่า ไม่อาจเป็นบุญกุศลได้ พระปาฏิโมกข์ธุดงควัตรทั้งหลายที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้นั้น ก็เพื่อให้เป็นเครื่องระงับดับกิเลส ตัณหาคือบริโภคทั้ง ๒ ถ้าระงับไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเป็นกุศล ผู้ที่ทำความเข้าใจว่า พระปาฏิโมกข์แลธุดงควัตรจะช่วยยกตัวให้ขึ้นไปสวรรค์แลพระนิพพานเช่นนี้ เป็นความเห็นของคนที่โง่เขลาเบาปัญญาจักไม่พ้นทุกข์เลย บริโภคทั้ง ๒ นั้นได้ชื่อว่า ปลิโพธิ ๒ ที่แปลว่าความกังวลการรักษาพระปาติโมกข์ แลธุดงควัตรก็เพื่อจะตัดปลิโพธิความกังวลให้เบาบางลงได้เท่าใด เป็นบุญเป็นกุศล เป็นสวรรค์แล พระนิพพานขึ้นไปเท่านั้นพระพุทธเจ้าย่นโอวาท คำสั่งสอนลงสู่ปลิโพธิ ๒ ว่าเป็นที่สุดโดยสิ้นเชิง คือว่านรกสวรรค์ แลพระนิพพานมีอยู่ที่ปลิโพธิ ๒ ครบบริบูรณ์ผู้ศึกษาเล่าเรียนจะรู้มากรู้น้อยเท่าไรไม่นิยม รู้มากหรือรู้น้อยถ้าระงับปลิโพธินั้นได้ก็เป็นดี จะอยู่วัดบ้านหรือวัดป่า ประการใดก็ตาม ถ้าระงับปลิโพธิ ๒ นั้นได้ ย่อมเป็นความดีความชอบทั้งสิ้น ถ้าระงับปลิโพธิ ๒ นั้นไม่ได้ แม้จะรู้มากมายแลอยู่วัดบ้านวัดป่าประการใด ย่อมไม่ดีทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนา เป็นใจความอย่างนี้อันดับนั้นจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ ธรรมนี้ชื่อว่าพระยาธรรมมิกราชเพราะเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย ข้อที่เราตถาคตได้ตรัสไว้แล้วในธรรมหมวดนี้ คือได้ชี้นรกสวรรค์แลพระนิพพาน กิเลสตัณหาใดจะแจ้งสิ้นเชิง เมื่อผู้ใดได้ฟังแล้ว ปรารถนาสุขทุกข์ประการใดก็จงเลือกประพฤติตามความปรารถนา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัส ฉะนี้แล้ว จึงซ้ำตรัสอนุญาตปัจฉิมบรรพชาไว้แก่ข้าฯ อานนท์ว่า อานนฺท ดูกรอานนท์แม้ใน ปัจฉิมกาลเมื่อหาพระสงฆ์ครบคณะบรรพชาไม่ได้ โดยที่สุดแม้ภิกษุองค์เดียวเมื่อกุลบุตรมีศรัทธาเลื่อมใสในคุณแห่งเราตถาคต อยากจะบวชเป็นภิกษุในสำนักแห่งภิกษุองค์เดียว ก็จงบวชเถิด โดยที่สุดลงไปอีกแม้จะหาพระภิกษุสักองค์เดียวไม่ได้กุลบุตร ผู้มีศรัทธาใครจะบวชสืบศาสนาแห่งเราตถาคต ก็ให้ศึกษาจตุตถปา-

ราชแล บริโภค ๒ นั้นให้เข้าใจ แล้วเข้าสู่เฉพาะพระพุทธรูป หรือพระสถูป หรือพระเจดีย์ หรือแม้หาที่ควรเคารพเช่นนั้นไม่ได้ ก็ให้ระลึกถึงเราตถาคต แล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ให้ตั้งใจสมาทานว่า อิมํ ปพฺพชฺชํ สมาทิยามิ. ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ. อิมํ ปพฺพชฺชํ สมาทิยามิ. แล้วให้สมาทานจตุตถปาราชิกว่า ปฐมํ ปาราชิกํ สมาทิยามิ. ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถํ ปาราชิกํ สมาทิยามิ. แล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ถ้าหากพระสงฆ์ยังมีอยู่อย่างน้อยเพียงองค์เดียวแล้วจะบวชโดยลำพังไม่ได้ ถ้าขึ้นบวชชื่อว่าดูถูกดูหมิ่นพระศาสนา เป็นบาปยิ่งนัก อย่าทำเลยเมื่อบวชโดยวิธีนี้ ผู้ใดคัดค้านว่าไม่ควร จักเป็นบาป เป็นกรรมยิ่งนัก เราอนุญาตไว้สำหรับคราวอันตรธานต่างหาก. ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้ ขอพระอริยสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณของตน โดยนัยดังข้าพเจ้าอานนท์แสดงมานี้เทอญ แล้วพระองค์ก็หยุดไม่ทรงตรัสเทศนาอีกต่อไป ข้าพเจ้ากราบถวายบังคมแล้ว ก็กลับไปสู่สำนักท่านคิริมานนท์ แสดงสัญญาทั้ง ๒ ประการ คือ รูปสัญญา นามสัญญา ให้พระผู้เป็นเจ้า ฟังโดยพุทธบริหารทุกประการ ท่านคิริมานนท์ กำหนดตามพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล ในขณะที่วางธุระในรูปในนามโรคภัยของท่าน ที่เจ็บปวดเวทนาก็อันตรธานหายในขณะนั้น. ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระสูตรนี้จะได้ชื่อว่าพระยาธรรมิกสูตรตามรับสั่งนั้นก็จักเสียนิมิตไป เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์เป็นนิมิต

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาที่วัดเชตวนารามปรารภพระคิริมานนท์เกิดอาพาธให้เป็นเหตุ จึงได้ชื่อว่าคิริมานนทสูตร มีเนื้อความดังแสดงมานี้แล.

กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล

อิมินา ปุญญะกัมเมนะ ด้วยเดชะกุศลผลบุญแห่งข้าพเจ้า และบุคคลทั้งหลายได้ร่วมจัดสร้างพิมพ์หนังสือพุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน ถวายสังฆทาน,ธรรมทาน,วิหารทาน การสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย ตลอดถึงบุญกุศลใดๆทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้สร้างสมมา ตั้งแต่อดีตชาติ จนถึงปัจจุบันวันนี้ บุญกุศลทั้งหลายจะทำให้เกิดประโยชน์ ความสุข ความสำเร็จความเจริญรุ่งเรืองแก่ข้าพเจ้าเพียงใด ข้าพเจ้าขอน้อมถวายกุศล แด่...องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระอริยสงฆ์และพระอริยบุคคลทั้งหมด ขอท่านได้โปรดค้ำชูอุดหนุนคุณบิดามารดาอุปัชฌาอาจารย์ ผู้มีพระคุณทั้งหมดตลอดถึงบุตร-ภรรยา-สามี-มิตรสหาย ที่ล่วงลับไปแล้วและ ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งมีความผูกพันต่อชีวิตของข้าพเจ้าทั้งในอดีตชาติ และชาติปัจจุบันนี้ตลอดทั้งขอได้โปรดคุ้มครอง ทุกๆ คนในครอบครัวของหมู่บริวารและทหารตำรวจชายแดนที่ดูแลประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนสัตว์น้อยใหญ่ที่เสียสละชีวิตให้ข้าพเจ้าเพื่อการดำรงชีวิตขอให้ท่านทั้งหลายทั้งหมดหลุดพ้นจากความทุกข์ ประสบแต่ความสุขยิ่งขึ้นไปและตลอดไป

ขออุทิศกุศลนี้ไปถึงเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายทั้งหมด ขอได้โมทนาแล้วขอจงยกล่วงเกินโทษทั้งหลายให้แต่ข้าพเจ้าด้วยและกรรมเวรใดๆ ที่ท่านทั้งหลายได้ทำแก่ข้าพเจ้ามาทุกภพทุกชาติจนถึงชาติปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าขอยกล่วงเกินให้แก่ท่านทั้งหลายด้วยเช่นกัน

สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้เบียดเบียนจองเวรกรรมซึ่งกันและกันเลย จงมีแต่ความสุขกายสุขใจรักษาตนให้พ้นทุกข์ภัยทั้งสิ้นตลอดไปจนกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานเทอญ ขออุทิศกุศลแต่ท่านท้าวมหาราชทั้งสี่

ทิศ พระยายมราช นายนิริยบาล ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่พระภูมิเจ้าที่ พระแม่ธรณี แม่พระคงคา แม่พระเพลิง แม่พระพลาย แม่โพสพ แม่ซื้อผู้เรืองฤทธิ์ เทพยดาทั้งหลายตั้งแต่ชั้นอเวจีมหานรก จนถึงโลกมนุษย์ โดยรอบสุดขอบจักรวาล อนันตจักรวาลขอท่านทั้งหลายได้โมทนา

ขออุทิศกุศลแด่องค์พระสยามเทวาธิราชทุกๆ พระองค์ ตลอดทั้งพระมหากษัตริย์ไทยทุกๆ พระองค์ วีรกษัตริย์ไทยทุกๆ พระองค์ ขอถวายกุศลแด่ทุกๆ พระองค์ท่าน ขอจงมากล้นด้วยบุญญาธิการ มากล้นด้วยฤทธิ์เดชและบารมียิ่งๆขึ้นด้วยเทอญ

ด้วยเดชะกุศลผลบุญห่งข้าพเจ้าได้น้อมถวายนี้ ตราบใดที่ข้าพเจ้ายังไม่ถึงซึ่งนิพพาน โปรดบันดาลให้ข้าพเจ้า ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้เกิดในประเทศอันควร ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนามีศีลธรรมประจำใจ ได้มีโอกาสทำบุญมากได้มีโอกาสฟังธรรมมากขอให้ความไม่รู้ ความไม่มี ความไม่สามารถจงอย่าได้บังเกิดประสบแต่ความสุขความเจริญ ทั้งทางโลก และทางธรรมแคล้วคลาดจาก อันตรายใดๆทั้งปวง กรรมชั่วเก่าหมดไป กรรมชั่วใหม่ อย่าให้เกิดขึ้น มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ห่างไกลจากศัตรูหมู่มาร พบเจอแต่กัลยาณมิตร ศัตรูกลับใจมาเป็นมิตร ให้ข้าพเจ้าสำเร็จสมหวัง ทั้งเรื่องการงานการเงิน ชีวิตครอบครัว ชีวิตสังคมและยังเป็นนิสัยปัจจัย ให้ข้าพเจ้าได้เข้าถึงนิพพานในชาติปัจจุบันนี้เทอญ พุทธัง อนันตัง ธัมมัง จักกะวาลัง สังฆนิพพานังปัจจะโย โหตุฯ

นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส

ก่อนพระพุทธองค์จะตรัสรู้ในคืนวันเพ็ญเดือน ๖

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้เป็นวาระสุดท้ายแห่งเราแล้ว

เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้จำมั่นไว้ว่า

สิ่งทั้งปวงมีความเสื่อมและสิ้นไปเป็นธรรมดา

เธอทั้งหลายจงอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด”

พุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน และ พุทธโอวาทคิริมานนทสูตร